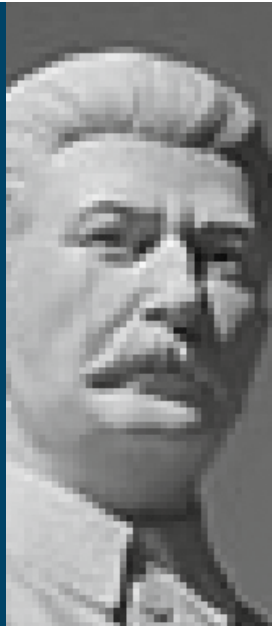

noter

nr. 216 | marts 2018

tema: Georgien & Armenien

dhta
historielærerforeningen

Indhold anmeldelser 216

Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Anders Hassing og Christian Vollmond: Fra fortid til historie. Historiefagets identitet og metoder. 2. udgave. Columbus 2017.

Anders Troelsen & Kasper Ditlevsen: Historielærerens øvelsesbog. Columbus 2017

Henrik Adrian: Reformation i Danmark. Columbus 2017.

Jens-Peter Fage Madsen: Ansigt til ansigt med japanerne. Kultur - Historie – Samfund. Pantheon 2017.

Heidi Funder, Lars Henriksen & Lasse Taagaard Jensen: At skrive historie. Columbus 2017.

Geert Alex Nielsen: Familiebilleder. Fortællinger og andre tilgange. Samfundslitteratur 2017.

Suzanne Gudbjerg-Hansen, Thomas P. Larsen & Ulrik Juel Lavtsen: "Flere sider af KS. Grundbogen". Lindhardt & Ringhof 2017.

Suzanne Gudbjerg-Hansen, Ulrik Juel Lavtsen & Jakob Sørensen: "Flere sider af KS. Velfærdsstaten. Rødder og perspektiver". Lindhardt & Ringhof 2017.

Kai Rasmussen: Irland – historie og samfund i et århundrede. Frydenlund 2017.

Josef Johannes Gotfred Jensen: "Flipproletar!" (ved Hanne Ida Rafn):Trykværket 2017.

Slagmark – red. af Mikkel Flohr, Benjamin Ask Popp-Madsen, Kasper Mikael Jacek & Mathias Hein Jessen: Den russiske revolution.

Thomas Køller: "Fra Tallinn til Tasjkent - i 25 året for Sovjetunionens sammenbrud". Akademisk Rejsebureaus Forlag 2016.

Morten Lander Andersen: "På tur i reformationens København". Frydenlund 2017.

Turen går til Vikingetiden. Politikens Forlag. 2017

Julie Ekner Koch: Digital læring. Effektiv læring, videndeling og samarbejde. Akademisk Forlag 2017.

Mogens Nykjær: Mit Firenze. Byhistorie og billedkunst. Gyldendal 2017.

Søren Hein Rasmussen: Fri porno. 1969. 100 Danmarkshistorier, 100 sider, ill., Aarhus Universitetsforlag 2017,

Henry Nielsen og Kristian Hvidtfeldt Nielsen: Camp Century. Koldkrigsbyen under Grønlands indlandsis. Aarhus Universitetsforlag, 2017.

Torben Grøngaard Jeppesen: Fra skandinavisk immigrant til amerikaner. Teori og empiri om assimileringen i det amerikanske samfund. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Bjørn Thomassen: Kampen om de danske sjæle. En ny fortælling om Reformationen. Kristeligt Dagblads Forlag 2017.

Jørn Henrik Petersen: Fra Luther til konkurrencestaten. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Morten Kjær: Guds og øvrigheds straf – centralmagt og sædelighed i Danmark-Norge. Ex Tuto Publishing 2017.

Poul Duedahl: Fra overmenneske til UNESCO-menneske. Racebegrebet i Danmark 1890-1965. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Søren Olsen et al: "På tur i Danmarks historie". Gad 2017.

Klaus Larsen: Den blege rytter. De store epidemier der formede Europa 1300-1700. Munksgaard 2017.

Torben Svendrup: Når ræven vogter gæs. Reformationen i de danske kalkmalerier. Kristeligt Dagblads Forlag 2017.

Birgitte Stoklund Larsen og Niels Grønkjær (red.): Reformation. Taler fra Vartov. Forlaget Vartov 2017.

Morten Møller: De glemtes hær. Danske frivillige i Den Spanske Borgerkrig. Gyldendal 2017.

Slagmark 75 – red. Astrid Nonbo Andersen & Tine Jensen Smed: Tema om koloniale aftryk.

Birte A. H. Nørregaard: "Hvem byggede Aarhus". Systime 2017.

Jesper Clemmensen: Skyggemand. Flugthjælper i den kolde krigs Berlin. Gyldendal 2017.

Jens Høvsgaard: "Spionerne der kom ind med varmen". Gyldendal 2017.

Jesper Vind: Det nye tyske højre. Gyldendal 2017.

Frank Macdonough: Gestapo. Myter og sandheder om Hitlers hemmelige politi. Turbine 2017.

Klaus Tolstrup Petersen: Gustav Johannsen og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Erik Johan Tallgren: Erindringer fra det røde oprør i Vyborg 1918. Forlaget Apuleius Æsel 2017.

Ole Brandenburg Jensen: Landesgruppe Dänemark. NSDAPs udlandsorganisation i Danmark ca. 1932-1945. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Niklas Olsen, Karl Christian Lammers og Palle Roslyng-Jensen (red.): Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark. Museum Tusulanums Forlag 2017.

Rudolf Vrba: Flugten fra Auschwitz, Peoples Press 2017.

Niels-Birger Danielsen & Erland Leth Pedersen: Svend Staal-gruppen. Nazibetjente der infiltrerede dansk politi. DPIF 2017.

Anders Agner Pedersen: JFK100. Bogen om John F. Kennedy. 1917-1963. Turbine 2016.

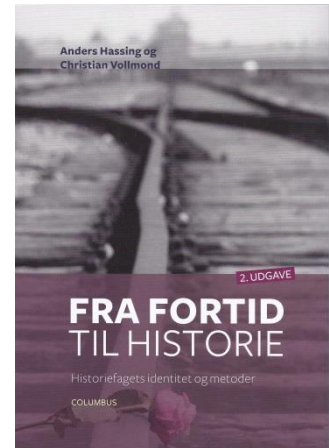
Lars Grundvad, Nick Schaadt og Bo Ejstrud: Fæsteds-katten – Danmarks største guldskat fra vikingetiden. Turbine og Museet på Sønderskov 2017.

Guide til historiefaget i ny udgave

ANDERS HASSING OG CHRISTIAN VOLLMOND: "Fra fortid til historie. Historiefagets identitet og metoder", 2. Udgave, 2017. 175 sider, ill. Skolepris kr. 139 (ex. moms)

Første udgave af *Fra fortid til historie* udkom i 2013 (anmeldt i NOTER 199). Den var et længe savnet bud på, hvordan man kan definere og fastholde historiefagets identitet i 2005-gymnasiets mellemfaglige samspil ikke mindst knyttet til Almen Studieforbereelse (AT) og studieretningsprojektet (SRP).

Med gymnasireformen i 2017 er faget anbragt i en ny virkelighed, men behovet for at give eleverne en grundlæggende forståelse af faget og dets metoder er bestemt ikke blevet mindre. *Anders Hassing og Christian Vollmond* har valgt at tilpasse den meget kvalificerede guide til den nye bekendtgørelse og samtidig omredigere bogen, så den ikke længere primært har stx-historie som målgruppe, men sigter bredere og kan anvendes af ikke mindst lærerstuderende og historiestuderende ved universiteterne.

Den nye udgave holder helt og fuldt niveauet fra førsteudgaven og har tilmed haft godt af at blive løftet lidt ud af den snævre stx-virkelighed. Den har nu fået en mere almen karakter, der har appel til alle med behov for indsigt i historiefaget. Bogen er en velstruktureret indføring i faget, hvor forfatterne hele vejen igennem fastholder den fundamentale sondring mellem fortid og menneskers brug af denne fortid i mangfoldige sammenhænge. Det første kapitel gennemgår en række former for historiebrug og får i den forbindelse defineret og forklaret det komplekse begreb 'historiebevidsthed' på en anskuelig og virkelighedsnær måde. Derefter følger et velstruktureret kapitel om historisk metode i relation til forskellige kildetyper.

Et meget fyldigt og centralt kapitel handler om historiske fremstillinger med en nyttig guide til analyse af fremstillinger. Reelt er det vel næsten allervigtigst at ruste gymnasieelever og andre studerende til netop fremstillingsanalyse, da det jo er det, der fylder mest både i undervisning og anden historiebrug. I samme kapitel finder man en vejledning, "når man selv skal fremstille historie."

Konspirationsteorier og anden misbrug af historie har meget passende fået sit eget kapitel. Også her er der både nu og i fremtiden en vigtig mission at udføre i det treårige historieforløb.

De sidste kapitler handler om historie som videnskabsfag. Her bliver fagets identitet indkredset i samspil med både samfunds- og naturvidenskab. Desuden bliver en række faglige tilgange til historiefaget beskrevet lige fra diskursanalyse til kulturhistorie, erindringssteder, økonomisk historie og historisk sociologi. Det kan godt undre, at arkæologien ikke har fundet en plads på paletten. Det er dog et fag, der på flere måder spiller tæt sammen med historie. Præsentationen er ført up to date med 'big history', der prøver at placere mennesket i den helt overordnede globale og udviklingshistoriske sammenhæng

Fra fortid til historie, 2. udgave er som sin forgænger tilrettelagt med stor pædagogisk sans. Sproget er åbent og elevvenligt, og der er udvist stor omhu med at forklare og definere begreber og fænomener af enhver art – fremhævet i margin med en lille stjerne. Vi har helt tydeligt at gøre med erfarne undervisere, der ved, hvor lidt man skal tage for givet, når man har med moderne elever eller studerende at gøre.

Illustrationerne spiller godt sammen med det emne, de skal belyse. Desuden er der indsat mange blokke, der opsummerer de behandlede metoder og opstiller grafiske visualiseringer af komplicerede begreber og processer. Til disse blokke er ofte knyttet teksteksempler og arbejdsopgaver. En omkostning ved disse – i øvrigt fremragende – redskaber kan være, at læseren ind i mellem skal lede lidt for at finde fortsættelsen i brødteksten.

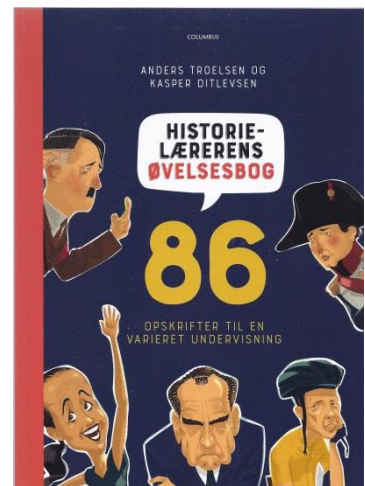
Det er vanskeligt at forestille sig en gymnasieklasse, der arbejder sig gennem bogen fra ende til anden. Den skal bruges som en guide, et opslagsværk, der bidrager til, at det konkrete undervisningsforløb kan blive perspektiveret metodisk og fagligt/videnskabeligt. Brugt på denne måde kan *Fra Fortid til historie* blive et afgørende redskab til at give historieundervisningen den standard, som faget fortjener og samtidig klæde eleverne på til deres voksenliv som historiebevidste, kritiske borgere. Det bliver der i høj grad brug for i den fremtid, der venter.

Knud Holch Andersen

Historie undervisning

ANDERS TROELSEN OG KASPER DITLEVSEN: "Historielærerenes øvelsesbog – 86 opskrifter til en varieret undervisning", Columbus 2017.

Per Fibæk Laursen er en af mine helte. Han har gennem en stor produktion af pædagogisk-didaktiske bøger stillet skarpt på relationen mellem lærer og elev – den er nemlig den, der betyder noget, når eleven skal flyttes fagligt. Det er – i hvert fald som udgangspunkt – ikke metoden, der ændrer noget. Vi er som gymnasielærere gennem årene blevet præsenteret for det ene nye påfund efter det andet, der gang på gang er blevet udråbt som den hellige gral. Hvem har ikke hørt om begreber som synlig læring, tværfagligt samarbejde, ny skriftlighed og Cooperative Learning. Hver især har disse "diller" bestemt bidraget med spændende idéer til tilrettelæggelsen af undervisningen, men om de for alvor har flyttet noget indlæringsmæssigt hos eleverne, er ret tvivlsomt. Årsagen hertil er klar ifølge Fibæk Laursen, da disse metoder ikke har fokus på det vigtige nemlig relationen mellem lærer og elev – undervisningsformen gør det bare ikke i sig selv.

Set i dette Fibæk Laursenske lys burde jeg give nærværende bog en elendig anmeldelse, for den handler faktisk *kun* om form og metode, men det kan jeg ikke, for det er ærligt talt svært *ikke* at falde for denne lille fine udgivelse af to yngre og tydeligvis meget engagerede historielærere.

Bogen er det, den siger, den er, nemlig 86 små og større øvelser til at variere din undervisning i det daglige. Desuden er bogen krydret med såkaldte "Handouts", som er midtersider mellem de enkelte afsnit med komprimerede oversigter om fx kildekritik, skriftlighed eller noteteknik, som kan kopieres til eleverne, så de kan fastholde centrale metodiske elementer i faget.

Bogen indeholder ikke mange faglige overvejelser udover en introduktion og nogle indledende kommentarer til hvert kapitel, men den tekst der er, virker informativ og uden ideologisk bedrevidenhed i forhold til, hvordan bogen skal bruges i praksis – det kan læreren godt selv tænke sig til.

Udover indledning og disse handouts består bogen kun af øvelsesopskrifter opstillet efter den samme punktopstillede skabelon, således det er forholdsvist simpelt at orientere sig og afprøve øvelsen i sin egen undervisning.

Øvelserne optræder ikke i tilfældig rækkefølge. Der er samlet set 9 kapitler i bogen, der hver har hvert sit fokus med dertil hørende øvelser, og det er tydeligt at se, at kapitlerne er inddelt efter et taksonomisk princip.

Første kapitel består af ret simple øvelser med fokus på bevægelse og kreativitet i (typisk) grundbogsgennemgangen. Herefter følger fx kapitler, der tager fat i det at lave en problemformulering, informationssøgning og skriftlighed i historie – det sidste kapitel indeholder øvelser, der har til formål at fastholde historiefaget i elevernes erindring og dannelsesproces "efter huen", således at faget ikke bare ender som en eksamensdisciplin, man hurtigst muligt kan tillade sig at glemme igen. Om sidstnævnte kan lykkes, må være et åbent spørgsmål, men det faktum, at lærebogsforfatterne gør forsøget, illustrerer tydeligt, at disse lærebogsforfattere har et smittende engagement og ambitionsniveau på historieundervisningens vegne. Det er godt gået!

Man skal dog ikke forvente, at ens undervisningsforståelse bliver totalt vendt på hovedet med denne bog. Mange af de enkelte øvelser i bogen er gamle kendinge – hvilket forfatterne heller ikke lægger skjul på i indledningen. Men jeg blev bestemt også udfordret til at søge nye veje til planlægningen af min historieundervisning. Hvornår har du eksempelvis lavet papir-sneboldkamp med dine elever? – og tro mig, der er en faglig mening med en sådan "sneboldkamp" se bogens s. 36!

Jeg tror, Per Fibæk Laursen har ret – vores relation til eleverne er helt afgørende for elevernes læring og ikke metoden, hvormed vi møder dem, men det er også klart, at relationen ikke kan løsrives fra metoden; det er forbundne kar i hvert fald et stykke hen ad vejen. Undervisning er ikke underholdning, og eleverne har ikke et krav på, at undervisningen skal være spændende eller særligt interessant, læreren skal ikke hænge i lamperne og gynges i gardinerne; eleverne har krav på at lære noget!

En spændende og inspirerende øvelse fra denne glimrende bog kunne være en vej til at sætte en krog i eleverne både fagligt og socialt, så hvorfor ikke prøve det af?

Anders Bærholm Frikke

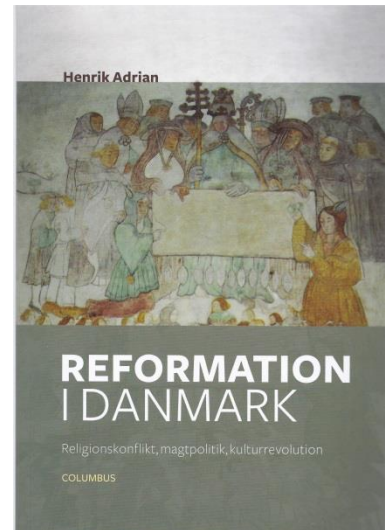

Reformationen i Danmark med mange aspekter

HENRIK ADRIAN: "Reformation i Danmark, Religionskonflikt, Magtpolitik, kulturrevolution", Columbus2017, 176 sider, 139 kr. plus moms.

Året 2017 var som bekendt 500-året for Luthers 95 teser på kirkedøren i Wittenberg. Det udkom der flere bøger og artikler i anledning af. Den foreliggende bog af Henrik Adrian handler om reformationen i det danske rige i 1500-tallet.

Bogen består - foruden en kort oversigt over baggrund, forløb og konsekvenser - af 5 kapitler, der alle indledes med en oversigt på en side og systematiske grundbogsafsnit samt en pæn mængde kilder. Derudover henvises til yderligere tekster og materiale på hjemmesiden <https://goo.gl/ER8H9k>. Bogens hjemmeside er dog ved besøg (30/1) under opbygning. Til hvert afsnit er der en række arbejdsopgaver.

Bogen indledes med en fyldig indholdsfortegnelse og baggrundsorientering om, hvordan bogen kan bruges. Den afsluttes med en liste over de vigtigste personer som f.eks. Jens Andersen Beldenak, Johan Friis og Didrik Slagheck, en fyldig litteraturliste og et brugbart indeks, hvor man kan se, hvor der står noget om f.eks. Kirkeordinansen af 1537, skærsilden og Ørnevisen. Der er illustrationer, men ikke overdrevent mange.

Efter en generel oversigt følger første kapitel om kampen mellem Christian 2. og Frederik 1., hans farbror. Begivenhederne er Det Stockholmske Blodbad, Christian 2.s afsættelse og hans mislykkede Norgesfelttog, og de belyses med uddrag af Poul Helgesens Skibbykrøniken, Frederik Is håndfæstning og de skriftlige og billedmæssige kilder til blodbadet i 1520.

Andet kapitel er meget langt. Her skildres den evangeliske kulturrevolution, som Adrian kalder begivenhederne fra 1525-1536, hvor den evangeliske bevægelse og Frederik Is religionspolitik, billedstorm og munkefordrivelse skildres. Til belysning heraf bruges bl.a. Krøniken om Gråbrødrenes fordrivelse, breve og uddrag af Kirkeordinansen fra 1528. Kapitlet er meget omfattende og giver god viden om begivenhederne, men kan fremstå en smule uoverskueligt, ikke mindst fordi selve brødteksten et par steder afbrydes af kilderne, så det kan være svært – ikke mindst for elever – at bevare overblikket. Det vender jeg tilbage til.

Grevens fejde er indholdet i tredje kapitel, og her får vi virkelig gennemgået disse dramatiske begivenheder. Selv om man som historiker kender begivenhederne i hvert fald i hovedtræk, læser man med spænding historierne om slaget ved Svenstup, den lybske borgmester, Jürgen Wullenwevers skiftende politik og Københavns belejring. Det er formidling på højt niveau. Kilderne er bl.a. fra Christian 3.s reces og historieskriveren, Arild Huitfeldts udlægning af herredagen i 1536 (fra 1596).

Fyrstekirkens tilblivelse 1536-1555 danner rammen om fjerde kapitel med den nye kirkeordinans (fra 1537), Peder Palladius Visitatsbog (1537-43) som omdrejningspunkter.

Reformationens konsekvenser belyses i sidste kapitel, og det skal ikke kun forstås i snæver forstand med de følger, reformationen medførte for Danmark i retslig, social og kulturel samt økonomisk henseende, men

lidt overraskende også i sproglig henseende, hvor Adrian argumenterer for, at det danske sprog nærmest får sin udvikling (og måske overlevelse) efter reformationen. I Lutheråret har der i flere af de seriøse aviser været stor debat om Luthers betydning for vores moderne samfund, og der har været megen fokus på de negative sider af Luther. Til debatten om det giver mening at tage Luther til indtægt for vores moderne velfærdsstat konstaterer han, at "... man kan ikke direkte sige, at reformationen var baggrunden for at velfærdsstaten senere blev etableret, men de mange overvejelser om trang og nød og modstanden mod at sunde og raske skulle have almisser, stammer fra diskussioner mellem protestanter" (s. 156).

I et meget interessant afsnit "Danskhed – er det at være lutheraner" fortæller Adrian meget kompetent om fyrstekirken og senere folkekirkens udvikling. Han lader spørgsmålet stå åbent, om "danskhed" skal opfattes som et rent sekulært begreb eller om der kræves den lutherske kristendomsforståelse for at være såkaldt etnisk dansker. Han stiller spørgsmålstegn ved "myten" om, at reformationen afskaffede den fattighjælp, som de katolske institutioner angiveligt stod for. Han har et godt argument: manglende kilder og historiske undersøgelser af myten.

Det skal ikke lægges forfatteren til last, men forlaget kunne godt have gjort det bedre med layout i den ellers flotte bog. Kilderne i bogen er gengivet med gul baggrund (modsat brødteksten, der har normal hvid), men især i andet kapitel virker det rodet og uhensigtsmæssigt, at side 47-50 rummer brødtekst, side 51-54 kilder, men brødteksten fortsætter side 54-55, hvorefter kilderne igen tager over side 56-62, afbrudt af den fortsatte brødtekst side 62, igen kilder side 63-70, brødtekst side 70-72, kilder side 73-94, brødtekst side 95-96, kilder side 97-106 for så at slutte med brødtekst – fortsat midt i en sætning fra side 96 – side 106-107. Det kan gøres bedre. Som det fremtræder her, virker det forstyrrende på læsningen. Hensigten har formentlig været at undgå et for langt og tungt kildeafsnit og måske det samme med grundbogsafsnittet, men i så fald burde kilderne have været anbragt efter de relevante grundbogsafsnit og ikke indskudt midt i brødteksten.

Bortset fra et par småfejl som f.eks. at Kalmarunionen dateres til 1396 og ikke 1397 (s. 20) må det siges at være noget nær den perfekte bog om emnet. Henrik Adrian kommer virkelig rundt i så godt som alle aspekter af de vigtige år, og kildematerialet, som dels bringes i bogen, dels på nettet, gør, at der er gode muligheder for elever og lærer til at arbejde meget med emnet, ligesom bogen giver stof til mange store opgaver, eventuelt i samarbejde med religion.

Den kan stærkt anbefales til såvel klassesæt som fagbibliotek.

Kai Verner Nielsen

Japan

JENS-PETER FAGE MADSEN: "Ansigt til ansigt med japanerne. Kultur – Historie – Samfund". Forlaget Pantheon 2017. 269 sider, illustreret. Vejledende pris kr. 230,-.

Ifølge bekendtgørelsen i historie skal mindst ét forløb tage udgangspunkt i samfund og kulturer uden for Europa og USA. Her er Kina eller Japan et naturligt valg. Jens-Peter Fage Madsen har tidligere udgivet bogen *Ansigt til ansigt med kineserne* og giver nu en lignende præsentation af Japan. Bogens knap 270 sider består af et forord, fem dele inddelt i kapitler samt knap 40 sider med kildemateriale, der upræcist kaldes "tekster", selv om det også omfatter tabeller og billeder. Enkelte af teksterne er på engelsk, men det begrundes ikke, hvorfor netop disse ikke er oversat. Det fremgår heller ikke altid, hvor teksterne er taget fra, eller hvem der har oversat dem. Bogens første del er på tilsvarende vis en noget rodet affære, hvor forfatteren tilsyneladende ikke har kunnet beslutte sig for, om den skal være et overblik over Japans tidlige historie eller en præsentation af gængse kulturelle koder og derfor er endt et sted midt imellem. Herefter følger de resterende fire dele, hvor fremgangsmåden er mere entydig kronologisk. Del 2 handler om Japans åbning i 1850'erne og den efterfølgende modernisering frem mod Første Verdenskrig. Del 3 og 4 skildrer detaljeret tiden frem mod Anden Verdenskrig og mindre detaljeret forløbet af krigen indtil atombomberne over Hiroshima og Nagasaki. Del 5 er bogens mest omfattende og dækker perioden efter 1945. I bogens allersidste kapitel er der et kort udblik til OL i Tokyo 2020. Derefter følger en kort litteraturliste på halvanden side, et stikordsregister og knap 3 siders noter med yderligere (og ikke altid helt præcise) litteraturhenvisninger.

Forfatteren skriver detaljeret og medtager mange citater fra samtidige kilder eller danske og udenlandske historikeres vurderinger, og det er med til at levendegøre fremstillingen. I hver del er der desuden udblik til Danmark med titlen "Den danske synsvinkel", i alt 11 korte opslag på mellem en og fire sider, der rummer en fortælling, der vinkler emnet på en anderledes og tankevækkende måde. Disse opslag fungerer efter hensigten. Til gengæld er grundfremstillingen mere ujævn. Nogle steder savner jeg væsentlige oplysninger, for eksempel om delegationen af politikere og embedsmænd, der i 1871-73 besøgte en række vestlige lande som led i moderniseringen af Japan. Delegationen omtales ganske vist, men ofres slet ikke så megen plads som for eksempel en hændelse i december 1923, hvor kronprins Hiroshito blev udsat for et attentat. Her kunne man have ønsket sig en tydeligere markering af mere eller mindre væsentlige elementer. Faren er nemlig, at man nemt drukner i detaljer, hvor detaljerne er unødvendige, mens man mangler dem, hvor de er med til at forklare sammenhænge. Her er forfatteren efter min mening ikke altid på sikker grund og har foretaget nogle ulogiske valg. Det er selvfølgelig spændende nok over flere sider at læse om kronprinsbrylluppet i 1924 og kroningen af den nye kejser i 1926, men det er til gengæld mindre heldigt, at man ikke får en udtømmende forklaring på, hvorfor Japan angreb Pearl Harbor i december 1941. I det hele taget er kapitlerne om Japans deltagelse i verdenskrigene blandt bogens svageste.

Bogens layout er noget af det grimteste, jeg længe har set i en undervisningsbog. Billederne lader til at være hentet fra internettet og gengives ofte i en halv- eller heldårlig kvalitet. Værst af alt er dog kortene. De er tydeligvis også bare hentet fra internettet og nogle gange ubehjælpsomt forsøgt fordansket. Den går

bare ikke. Skal der kort med (og det skal der naturligvis), skal det være anstændige kort, der kan bruges til noget. Et andet og mindre betydningsfuld irritationsmoment er de hyppige orddelingsfejl, som sikkert ikke er forfatterens skyld, men forlagets.

I tværfaglige forløb med eksempelvis religion kan man givetvis finde dele i bogen, der kan anvendes. Måske fungerer bogen allerbedst for den elev, der vælger at skrive SRP om Japans historie, eller for den lærer, der vil vide mere om Japans moderne historie. I undervisningssammenhæng ville jeg ikke vælge denne udgivelse. Den er ikke båret af en pædagogisk hensigt og indeholder ingen overvejelser over, hvordan man som lærer eller elev går til det omfattende stof. Den er for detaljeret, når den ikke skal være det, og for overfladisk, når detaljerne ville have gavnet forståelsen.

Jeppe Bæk Meier

En fin hjælp til skriftlighed i historie

HEIDI FUNDER, LARS HENRIKSEN OG LASSE TAAGAARD JENSEN: "At skrive historie", Columbus 2017, 128 sider, 139 kr. ekskl. moms.

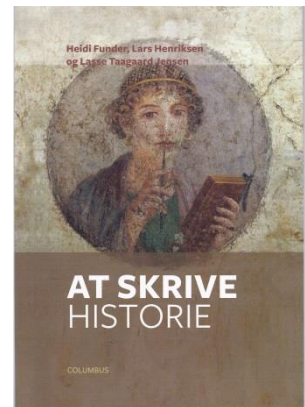
Tre erfarne undervisere har i denne overskuelige bog givet en fin vejledning og introduktion til, hvordan man skal arbejde med skriftlighed i historie i gymnasiet og HF. De kommer godt omkring de forskellige former for skriftlighed, og det vil være oplagt for de fleste undervisere at bruge dele af bogen.

Bogen indledes med et forord til læreren, hvor man kan danne sig et overblik over fagets skriftlige dimension med to illustrative modeller over skriveprocessen. Allerede her optræder det nye ord fra læreplanen "at remediere", der betyder noget med at formidle og bruge historie på mange forskellige måder.

I Kapitel 1 med titlen "At lære historiefaget at kende" får eleven en solid introduktion til faget. Her er mange gode elementer som de fire 'spilleregler', som man skal forsøge at leve op til, når man skriver historie indenfor den videnskabelige tradition. Det er også fint, at kildernes centrale rolle fremhæves, og hvorfor det er en rigtig dårlig idé at skrive af (plagiat). Sproget er sine steder svært med begreber som 'videnskabsfagets genstandsfelt' (s.15), som jeg ikke tror den almindelige gymnasie/HF-elev forstår, hvad betyder.

Tættere på elevens verden kommer vi i næste kapitel 'At skrive for at lære historie'. Hvordan bruger man med udbytte hurtigskrivning, mindmap, noter hjemme og noter i timen? Og hvordan skal man få noget ud af en kilde? Her præsenterer forfatterne bl.a. et glimrende 'Skema til kildeanalyse' s. 33, og yderligere hjælpes eleven med forskellige sproglige formuleringer, som hun eller han direkte kan bruge, når man skal formulere sig og skrive på den rigtige måde. At man også har aftrykt Orla Lehmanns Falstertale fra 1841 som eksempel forekommer mig lidt overflødig, for enhver lærer vil nok have en relevant kilde, som kan bruges i stedet.

'At skrive klassiske skoleopgaver' er den lidt kantede titel på kapitel tre, der grundigt gennemgår de forskellige krav og begreber, som typisk vil indgå i en opgave i historie som fx redegørelse, analyse og

diskussion/vurdering. Her er virkelig mange nyttige elementer og råd, men det kan nok blive lidt overvældende for den almindelige elev, hvis han eller hun skal læse, forstå og bruge alt materialet. Jeg ville nok vælge nogle elementer ud og forklare det øvrige i en lidt kortere form. Men særlig fint er siderne, hvor det forklares, hvordan man skal "søge og udvælge information/materiale med omtanke" (s.63-66). Her forklares, hvorfor det ikke er nok at google, og hvordan man skal være kildekritisk over for de ting, som man finder på nettet.

'At remediere' er titlen på fjerde kapitel, og her præsenteres de mange forskellige måder, hvorpå man kan formidle historie. Der er gode vejledninger, eksempler og inspiration til at eleverne kan lave:

1. Podcasts
2. Lyd-og videofiler på sociale medier
3. Infografik
4. Tegneserier med meget materiale og inspiration
5. Populærvideenskabelige artikler
6. Andre journalistiske genrer som interview, reportage og kommentar
7. Historie i sange og poesi som i Lars Lilholts Historiesangen
8. Tidslinjer
9. Leksikale opslag
10. Blogs

Historie er et levende fag, og disse indgange til historie i mange forklædninger er med til at fjerne støvet og engagere eleverne i faget og dets virkelige mening.

I et meget kort femte kapitel gives nogle få råd til 'at gå til eksamen', der jo også ligger et stykke fra bogens fokus.

Kapitel 6 er en 'Håndbog', hvor forfatterne har samlet de gode råd til opgaveskrivningens formelle dele som indholdsfortegnelse, noter, litteraturliste m.m. På de to sidste sider får eleven en kort introduktion til anbefalede leksika, problematiske leksika, historiske fremstillinger samt tidsskrifter. Det undrer mig, at danmarkshistorien.dk ikke er nævnt, ligesom det er synd, at Wikipedia står som et problematisk leksikon. Engelsk Wikipedia er efter min erfaring et af de bedste og mest troværdige opslagsværker.

Bogen er hele vejen igennem forsynet med lidt mange øvelser, som den kyndige lærer kan plukke i. Bogen indeholder naturligvis indholdsfortegnelse og stikordsregister, men mærkeligt nok ikke nogen litteraturliste. Til bogen hører en hjemmeside, der desværre ikke var klar, da disse linjer blev skrevet (12. januar 2018).

Alt i alt håber jeg, at "At skrive historie" vil blive flittigt brugt på skolerne. Historielæreren får med denne bog en solid, opdateret og mange steder meget inspirerende tilgang til den skriftlige del af faget – som er meget mere end opgaver!

Ulrik Grubb

KS Grundbog

SUZANNE GUDBJERG-HANSEN, THOMAS P. LARSEN.; ULRIK JUEL LAVTSEN: Flere sider af KS – Grundbogen, 2. udgave, 2017, Lindhardt og Ringhof, 221 sider, 290 kr.

For os der til daglig underviser i Kultur- og samfundsfagsgruppen (KS) kan det indimellem være en udfordring at finde relevant litteratur, der dækker alle tre fag og som de tre undervisere for en klasse kan blive enige om, er dækkende. For er det muligt for samfundslæreren, historielæreren og religionslæreren at blive enige om fælles fagbegreber, metode og arbejdsformer, osv.?

Et velkomment forsøg på at løse denne udfordring bliver i disse år gjort af Lindhardt og Ringhof, der udgiver serien - *Flere sider af KS* – hvor grundbogen i serien udkom i sin 2. udgave sidste år.

Den er skrevet af en tre erfarne fagbogsforfattere og lægger et højt og flot ambitionsniveau for dagen, fagligt såvel som metodisk.

Byggeklodsmodellen og metoder

Lad os koncentrere os om det metodiske først. Helt overordnet er det nye ved *Flere sider af KS*, at den lancerer en serie, der består af en grundbog og en række emnebøger. Disse skal bruges sammen og udgør en såkaldt byggeklodsmodel – hvor Grundbogen skal udgøre det metodiske (og til en vis grad dele af det faglige) fundament, mens temabøger (indtil videre om *Retfærdighed, Velfærdsstaten* – som også anmeldes i dette nummer, *Grønland, Globalisering*) skal kunne bruges i emneforløbene i den daglige undervisning. Det er en god idé og bogen er pædagogisk opbygget og godt formidlet.

Grundbogen, som altså udgør fundamentet for serien, indledes med en indføring i fagets metoder. I historie får man indføring i kildekritik. Dels en skematisk tilgang til arbejdet med kilder, men også en mere funktionel tilgang til kildearbejdet (man kan i den forbindelse undre sig over, ar det ikke kommer i omvendt rækkefølge, så gennemgangen begynder med en præsentation af det funktionelle kildebegreb, som eleverne i KS i høj grad bliver tvunget til at bruge). Samtidig bliver en værktøjskasse på tyve centrale fagbegreber i historie introduceret. Det er en værktøjskasse, der ved første øjekast kan virke lidt uoverskuelig, men man kan forestille sig at hvis bogen netop bliver brugt som fundament for KS og jævnlig vil blive brugt af elever i timen, så vil en sådan værktøjskasse blive særdeles værdifuld i de 1½ år som KS kommer til at vare.

Religions- og Samfundsfagsdelene har valgt at introducere kvantitativ og kvalitativ metode som fundamentet for arbejdet i KS. Det er giver også god mening – om end kan man spørge om det er nødvendigt at gennemgå udregning af andel i procent, det er de færreste KS-elever, der skal sidde og regne basal procentregning. Her kunne krudtet måske være brugt på tabellæsning og metodiske overvejelser om kvantitative data.

I afsnittet om kvalitativ metode er der til gengæld en række gode beskrivelser af hvordan man arbejder metodisk, fx vha. modeller. Det illustreres fint med en gennemgang af Ninian Smarts model over religionernes syv dimensioner. Her bliver der netop vist, hvordan man kan bruge modellen systematisk til at

afdække en religion – det samme kunne gælde for en del af samfundsfagmodellerne (fx Molins-model). Det er jo netop det, man som lærer i KS ofte oplever; at eleven har svært ved at arbejde systematisk. Her får vi også en værktøjskasse til religion med fagbegreber (hvorfor ikke også dén bliver kaldt en værktøjskasse har forfatterne åbenbart ikke ønsket). Bogen klæder dermed læseren godt på metodisk om end man får indtrykket, at religion og Historie fylder mere end samfundsfag i det indledende afsnit – hvorfor er der ikke også en værktøjskasse til samfundsfag, når der nu er til de to andre fag?

Faglighed og tværfaglighed

Fagligt spænder bogen som lovet over de helt centrale faglige områder. I historie afdækkes på ca. 50 sider verdenshistorien fra 700 fvt. til vor tid. Det er jo imponerende i sig selv at nå så meget på så lidt plads, men afdækning veksler fint mellem at behandle historien på makroniveau i både politisk, økonomisk og kulturel/religiøs kontekst. Historiedelen vil kunne bruges i de fleste KS-forløb selvstændigt og sammen med nogle af temabøgerne.

Mere væsentligt: Historiedelen indledes med et metahistorisk afsnit om historiebrug, som både er pædagogisk vigtigt og godt formidlet og bliver fulgt op af en række gode arbejdsøvelser. Det er et afsnit, man vil kunne bruge ved afslutningen af de fleste KS-forløb.

Også religionsdelen kan afdække kravene i bekendtgørelsen om Kristendom og Islam, begge er sikkert formidlet. Også her får vi en grundig introduktion til religionsbegrebet, det bygget op, så det efter en gennemgang af forskellig forståelser af religion ender med at slå fast at religion i KS-sammenhæng skal forstås som en kulturel konstruktion.

Den sværeste del af religionsdelen er afsnittet om Religionskritik og religionsvidenskab. Den er imponerende godt formidlet. Her bevæger vi os på virkelig få sider fra oplysningstiden over Feuerbachs, Marx, Darwins, Niethzsches, Dawkins og Grosbølls religionskritik. Det er en heftig omgang, som trods god formidling, nok vil kræve et par gennemlæsninger af den enkelte elev og ikke mindst en underviser, der kan formidle materialet.

Hvor både historie og religionsafsnittene gør sig virkelige mange gode metarefleksioner om deres fags virke, savner man lidt at denne struktur bliver fulgt op i samfundsfagsafsnittet. Det kan til dels forklares ved, at samfundsfag består af en række discipliner i sig selv. Disse bliver fint forklaret hver for sig, men hvad er det samfundsfag kan som fag? Men også samfundsfagsdelen arbejder sig fint systematisk igennem de tre discipliner, sociologi, politik og økonomi. Det er kort sagt en god lærebog forfatterne har præsteret, som giver både lærere og elever en god platform at samle KS-undervisningen omkring.

Men der er nogle ting, som herfra skal påpeges og som kunne styrke fremtidige udgaver af bogen. Bogen er rigt og flot illustreret, men hvorfor skal landkortene være på engelsk, når alt andet i bogen er på dansk? Det virker sjusket og som om forfatterne har hentet kortene fra Wikipedia. I værste fald vil det kunne forvirre svage elever. I forbindelse med bogens indledning savner man i forlængelse af fagets metoder, en indføring i at arbejde problemorienteret med samfundsfaglige, historiske og religionsvidenskabelig problemstillinger. Hvad er et typisk KS-problem? Hvordan opstiller man en problemformulering, hvorfor arbejder vi problemorienteret i faget.

Sidst men måske vigtigst kunne bogen styrkes ved at skrive de tre separate fagafsnit mere sammen. Bogens enkeltfaglige dele behandler jo i høj grad emner, der minder om hinanden. Det virker helt legitimt, at hver fag har en række fagbegreber, de skal introducere, og derfor har de ret til hver deres diskurs. Men hvorfor bruger bogen ikke de samme begreber om de samme begreber. Fx skal læseren forholde sig til begreber som Postmoderne, Postindustrielle, senmoderne, Det andet moderne, globalisering. En underviser med akademisk baggrund kan jo godt forbinde alle disse begreber med hinanden, men jeg har af egen erfaring oplevet, at mange HF-elever ikke laver disse koblinger og med god grund, da begreberne er ganske abstrakte og forsøger at beskrive samme samfundstilstand. Det ville styrke boges tværfaglige dimension, at fagene viser at der hvor de deler begreber, taler fagene og lærerne samme sprog på tværs af fagene.

Men med det sagt er det jo kun et forslag til hvordan man kunne forbedre en allerede meget velfungerende bog, som synes at være kommet meget langt i formidlingen af dette lidt mærkelige fag, som kræver en masse både undervisere og elever, men som også giver meget igen.

Mads Waneck

Den barmhjertige velfærdsstat? Et bud på et KS-forløb?

Suzanne Gudbjerg-Hansen, Ulrik Lavtsen & Jakob Juel Sørensen: "Flere Sider af KS – Velfærdsstaten, rødder og perspektiver". Lindhardt og Ringhof 2017. 154 sider, 285 kr.

Hvor dansk er velfærdsstaten egentlig, bygger den på oprigtig solidaritet og er det rigtigt at den er muliggjort af vores kristne kulturbaggrund og vores indbyggede næstekærlighed? Det er store spørgsmål og de bliver alle behandlet i Lindhardt og Ringhof emnebogen *Velfærdsstaten, rødder og perspektiver*. Bogen er den del af forlagets KS-serie: *Flere sider af KS*, som udgøres af en grundbog og (indtil videre) fire emnebøger, hvoraf *Velfærdsstaten* udgør den ene. Bogen præsenterer en historisk, en samfundsfaglig og religionsvidenskabelig tilgang til forståelsen af den danske velfærdsstat.

Og for at yde serien retfærdighed, må vi først lege en leg, før vi går i gang med anmeldelsen. *Flere sider af KS* – består som sagt af en grundbog og en række emnebøger. Dermed udgør serien en såkaldt byggeklodsmodel, hvor grundbogen støber et fagligt og metodisk fundament og herefter kan lærer og elever give sig i kast med de enkelte emnebøger som en del af KS-forløbene.

Hvis vi følger denne idé til dørs vil en klasse, før den giver sig i kast med velfærdsstatsbogen, i historie være orienteret i de lange linjer i verdenshistorien, hvor særlig industrialiseringen og den kolde krig nok vil være af vigtigst relevans for velfærdsforløbet. I samfundsfag vil man kunne trække på sin viden om forskellige samfundsformer, familien og ideologier. Fra Religion vil man kunne trække på sin grundviden om Kristendommen og samtidig kunne arbejde med religion som en kulturel konstruktion. Metodisk vil eleverne have fået nogle værktøjer, der vil gøre dem i stand til at undersøge og afprøve en problemstilling systematisk vha. alle fag.

Det er blot for at pointere at *Velfærdsstaten, Rødder og perspektiver* ikke er tænkt en fagbog der skal stå alene, men understøttes af andet materiale – og bogen henviser ofte til viden fra Grundbogen.

Og det er en flot bog forfatterne her har fået sat sammen. Den er godt formidlet i et sprog som kan læses af elevgruppen. Den er rigt illustreret med gode billeder og relevante modeller. Teksten bliver sjældent for lang og brydes jævnlig med opsamlende faktabokse, der samler op på de vigtigste pointer. Et andet godt pædagogisk fif er 'tænk selv'-afsnittene, der stiller refleksionsspørgsmål til læseren.

Bogen er opdelt i tre separate dele, en for hvert fag i KS. Historiedelen giver et kort rids af den tidlige arbejderbevægelse, grundlæggelsen af socialdemokratiet og partiets vej til magten i starten af det 20. århundrede. Partiets identitet som demokratisk og reformistisk bliver her vægtet, fordi forfatteren herefter gennemgår kommunismen og nazismen som ikke-demokratiske alternativer, til det socialdemokratiske ønske og om et solidarisk, retfærdigt og demokratisk samfund. Det er lige før det bliver for pænt og man får indtrykket af, at den socialdemokratiske universelle velfærdsstat og keynesianisme var en naturlov for Danmark. Det kan jo og bliver diskuteret med jævne mellemrum og burde nok også understreges tydeligere i bogens udlægning.

Under alle omstændigheder får historiedelen slået fast, at den danske velfærdsstat er en socialdemokratisk opfindelse, som partiet fik mulighed for at udleve i 50'ernes og 60'ernes højkonjunktur. Afsnittet afsluttes med en række meget lange kilder, som næsten alle er hentet inde på Danmarkshistoren.dk. Det er lidt ærgerligt, at forfatterne har sat dem ind næsten uredigeret. For det første ville de være mere tilgængelige i undervisningssammenhæng, hvis de var redigerede. For det andet ligger der jo en opgave i at finde relevant kildemateriale selv (for eleverne forstås). For det tredje sætter bogen sig med disse lange kildeuddrag på et ret centralt eksamensmateriale, som ikke vil kunne bruges, hvis det har været brugt i undervisningen. Det er gjort i bedste mening, men man kommer til at gøre mange undervisere en bjørnetjeneste.

Men historieafsnittet bygger en god bro til samfundsfagsdelen om velfærdsstaten. Her afdækkes i hovedtræk opbygningen af den socialdemokratiske velfærdsmodel. Vi præsenteres også for de to andre idealtypiske velfærdsstater og kendetegnene ved dem. Til sidst diskuteres en række udfordringer for den danske velfærdsstat på vellykket og struktureret vis.

Der er dog en række elementer i afsnittet, som nok også kan forbedres. For det første postuleres det, at kimen til den socialdemokratiske velfærdsstat ligger i sociallovene 1890'erne. Det kan vel ret beset diskuteres. Lovene blev indført af konservative politikere og byggede i høj grad på skønsprincipper. For det andet nævnes skøns- og retsprincip ikke med ord, og som samfundsfags- og historielærer er det min vurdering, at man her lader eleverne gå glip af nogle vigtige knager, som de kan hænge deres forståelse af den universelle velfærdsstat op på.

Afsnittet får ikke forklaret præcist nok, hvad der forbindes med civilsamfund, marked og stat. Særligt i en præcisering af civilsamfundet, ville man kunne pege på temaer som familien og kirkens rolle i samfundet, der har klar tværfaglig forbindelse til de to andre fag - det bliver ikke udnyttet godt nok.

Det er til gengæld en fornøjelse at læse en lærebog, der ikke begraver den danske velfærdsstat, men tværtimod går ind og analyserer, hvor slemt det egentlig står til. Det vil komme mangen en hf-elev til gode at have disse nuancer med i en eksamenssituation. Man savner lidt, at forfatterne her ville perspektivere til

de andre velfærdsmodeller, som jo også leverer velfærdsløsninger, der i disse år forsøges indarbejdet i den danske model.

Bogens afsluttende del er også bogens mest problematiske og spændende afsnit. Bygger den danske velfærdsstat på et kristent grundlag? Her har forfatterne valgt at stille sig diskuterende overfor for antagelsen og fremfører fine argumenter for og imod. Dels redegøres for begrebet næstekærlighed i kristendommen, dels hvordan protestantismen med reformationen ændrede synet på kirkens sociale engagement. Ikke mindst fremstilles to syn op kristendommens rolle i velfærdssammenhæng: Tidehvervs og Løgstrups etiske fordring.

Når jeg læser den slags, spørger jeg altid mig selv: hvor meget Løgstrup og HC Hansen mon havde læst, da han arbejdede for social retfærdighed for den danske arbejder? Men den slags kan man jo i stedet diskutere med eleverne i timen, og bogen giver ikke selv svaret, men vælger at stille opfattelserne for og imod klart op for læseren.

Dermed er velfærdsstaten klart anbefalelsesværdig i KS-sammenhæng. Med et enkelt men. KS er et tværfagligt fag, hvor eleven efter 1½ års undervisning skal kunne besvare en problemformulering eleven selv har lavet vha. alle tre fag. Man kunne ønske at bogen bidrog mere til at løse den udfordring.

Bogens afsnit står klart hver for sig, men taler ikke så meget med hinanden, som de kunne og burde. Et par eksempler kan måske tydeliggøre dette. Hvorfor fokuserer historiedelen stort set kun på socialdemokratiets rolle i opbygningen af velfærdsstaten. Den tidlige konservative sociallovgivning bliver ikke berørt i historiedelen. Her ville man kunne præsentere nogle vigtige ideologiske principper, som ville kunne blive brugt i samfundsfag og religion.

Hvorfor peger samfundsfag ikke til religionsfaget i brugen af civilsamfundet (og hermed kirken og kristendommens rolle).

Hvorfor bruger fagene ikke hinanden til at bygge bro mellem grundtvigianismen, højskolebevægelsen, andels- og arbejderbevægelsen og herfra til velfærdsstaten. Det er der jo masser af forskning, der peger på. Det er virkelig mange muligheder for tværfagligt arbejde og tværfaglig problemstillinger, som bogen kan bruges til, men ikke selv gør opmærksom på. Og det er lidt ærgerligt for samme indtryk af misset udnyttelse af tværfagligt potentiale går igen i grundbogen.

Og det peget på at serien som helhed har, på trods et tårnhøjt fagligt niveau, en tværfaglig udfordring af strukturel eller snarere redaktionel karakter, som der herfra opfordres til at ændre, så man kan gøre et godt KS-initiativ endnu bedre i fremtidige udgaver.

Mads Waneck

En visuelt stærk fremstilling af de lange historiske linjer med fokus på familieliv, krop og seksualitet

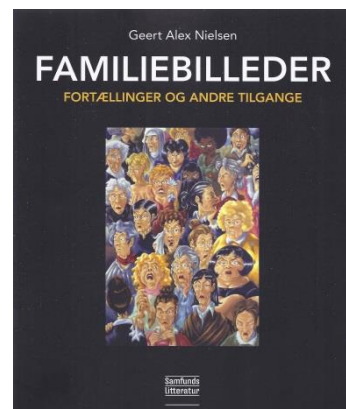
GEERT ALEX NIELSEN: "Familiebilleder". Samfundslitteratur 2017. 224 sider, 275 kr.

Familiebilleder er tænkt som en tværfaglig temabog, der skitserer hovedtræk og udviklingslinjer fra de tidligste bondesamfund til i dag ved at fokusere på de skiftende tilgange til familieliv, krop og seksualitet.

Bogen er skrevet med elever på ungdomsuddannelser som målgruppe, og der hører en hjemmeside til bogen med omfattende kildemateriale og skriveopgaver.

Bogen består af to dele. Den første del består af 20 korte afsnit som Nielsen kalder *Historiefortællinger*, hvor hensigten er at dokumentere "... hvordan den store og den lille historie er tæt forbundet med hinanden" og hvordan menneskets familieliv forandres i takt med den skiftende natur- og kulturhistorie.

Igennem disse korte afsnit formidler Nielsen klart og i et meget elevvenligt sprog mange interessante emner så som antikkens syn på kroppen og hvordan dette forandredes med kristendommens indtog, forskelle mellem familieliv i borgerskab og arbejderklasse i 1800-tallet og det ændrede syn på barndommen i begyndelsen af 1900-tallet. Det sidste afsnit i bogens første del gør status på familiens vilkår og muligheder i dag og opstiller fire scenarier for dens fremtid, hvilket fungerer som et interessant oplæg til diskussion og refleksion.

Når man kalder de 20 afsnit for *Fortællinger* og indleder med at skrive, at fokus er på samspillet mellem den lille og store historie, synes jeg, at der lægges op til en mere narrativ historieformidling, der også kunne have fokus på konkrete menneskeskæbner, hvilket bogen egentlig ikke har. Bogens 20 afsnit skildrer derimod i en klassisk lærebogsform, hvordan familieliv, krop og seksualitet formes af skiftende religiøse forestillinger, sociale skel, levevilkår og produktionsforhold, altså nogle rimelig klassiske strukturelle forklaringer. Det gør bogen til gengæld også godt.

Gennemgående for bogen er, at teksten er understøttet af et ualmindeligt fint og velvalgt billedmateriale. Bogen indeholder flere billeder end de fleste undervisningsbøger, bl.a. af rigtig mange interessante malerier, der er af høj kvalitet og er tilføjet gode billedtekster. Billederne giver liv og understøtter bogens fokus, og der er mange muligheder for diskussioner og arbejdsopgaver i timerne med udgangspunkt i bogens billeder. Her er *Familiebilleder* noget særligt.

I bogens del 2 giver bogen "en række introduktioner til væsentlige sider af familietemaets kultur-, religions- og samfundsvidenskabelige aspekter". Denne del af bogen er en slags teoretisk værktøjskasse, der måske er tiltænkt KS-samarbejdet på HF. Her introduceres bl.a. van Genneps model for overgangsriter, Podemann Sørensen ritual-myte-model og Roland Barthes definition af mytebegrebet. I samfundsfagsdelen gives et overblik over begrebet identitet og forskellige teoretiske tilgange til det (Freud og Erikson), de forskellige samfundsformer herunder Anthony Giddens og Judith Butlers forskellige tilgange til at karakterisere og analysere det senmoderne samfund.

I denne teoretiske del 2 af bogen sker der noget af et niveauspring både fagligt og sprogligt, som det kan være svært for eleverne at følge med på. Alle de nævnte teoretikere køres igennem på ret få sider, og her synes jeg at det bliver uklart, hvem bogen henvender sig til. Hvis det er tanken at denne bog skal være elevernes første møde med teorierne, går det alt for stærkt, og er skrevet i et meget abstrakt sprog. Eksempelvis introduceres Lars Denciks model over de fire idealtypiske familieformer (Teamfamilie, svingdørsfamilie, den patriarkalske familie og det sociale akvarium). Her er modellen sat ind i teksten og navnene nævnes, men det uddybes ikke, hvad det betyder at f.eks. svingdørsfamilien er 'en moderne, svag familie'. Det forudsætter nærmest at eleverne kender til modellen på forhånd.

Samtidigt bliver sproget i denne del af bogen meget mere komplekst og akademisk, hvilket ses i dette eksempel fra teksten om identitetsdannelse: *"Når en nærmere indsigt i disse forhold [forskellen mellem begreberne 'personlighed' og 'identitet'] i stigende grad engagerer videnskaberne, bliver menneskelige subjekter gjort til objekter for videnskabelige studier. Alle indsatserne for at udrede og forklare, hvordan identitetsdannelse foregår i et moderne samfund, viser sig i vidt omfang at føre væk fra fjørnævnte forestillinger om en bestandig essens. Der foregår således et opgør med en essensialistisk forståelse af identitet – baseret på en afvisning af, at der skulle eksistere et identitetens inderste væsen."* Sådanne sætninger vil være svært stof for mange elever og foregår på et ret højt videnskabsteoretisk niveau, hvilket gør at bogens del 2 næppe vil komme til at fungere som *introduktion* til teorierne, sådan som der står i indledningen.

Der hører en hjemmeside til bogen, der indeholder nyttige links, skriveopgaver og mange kilder, hvilket er en god hjælp til undervisningen, selv om hjemmesiden godt kunne være mere overskueligt opbygget. Eksempelvis er en del af kilderne samlet i et stort pdf-dokument på 66 sider, hvilket gør det tungt at arbejde med og svært at få overblik over.

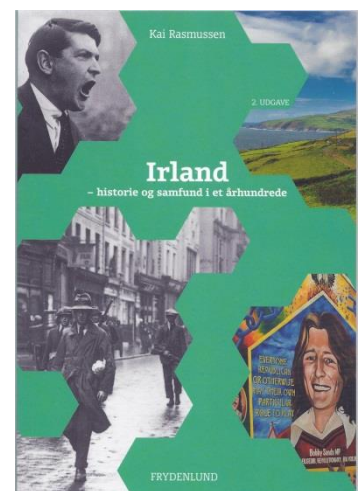
Familiebilleder er en visuelt flot bog, der ved hjælp af det gennemgående fokus på familien giver et godt og klart overblik over de lange historiske udviklingslinjer, men hvor der er så stor forskel i sværhedsgraden af bogens to dele, at den kan opleves som to bøger i en.

Ulla Nedergård Pedersen

Fortidens skygger og fremtidens Irland

KAI RASMUSSEN: "Irland - historie og samfund I et århundrede", Frydenlund 2017, 180 s. (ill.), 169 kr.

Det er let at forstå Kai Rasmussens begejstring og interesse for Irland. Har man været på den grønne ø og udforsket den betagende natur, den grumme historie, den relativt lille, ramponerede hovedstad, Dublin (der egentlig betyder Blackpool) med al dens charme og intimitet, trampet rundt i fårenes fodspor, mens disen fra Atlanterhavet trækker ind over Connemara, kørt rundt i Wicklow, hvor "Braveheart", "Michael Collins" og mange andre film med god støtte fra den irske stat har nydt godt af naturens kulisser, så skal der ikke så meget til at vende tilbage. Eller, som

det er relevant i dette medie, at introducere eleverne til Irlands historie.

Kai Rasmussen peger selv på transformationen fra det traditionelle, katolske Irland til et moderne, globaliseret samfund, hvor staten står som garant for et velfærdssamfund med et (godt nok stormasket) velfærdssystem. En forandring, hvor skeletterne er væltet ud af kirkeskabene i en strøm, man gerne ville have været foruden. Overgreb, indoktrinering, fortielse, trusler og modvillige indrømmelser.

Kai Rasmussens bøger har jeg brugt i undervisning, både i 1.udg. og også den foreliggende. Og det kan anbefales, om det så er den rædselsfulde borgerkrig, inkl. løsrivelsen fra Storbritannien, eller det Irland, der har rejst sig fra den katolske kirkes jerngreb og den skrantende økonomi, specielt efter optagelsen i EF i 1973.

Forhistorien til det 20.årh. er tilstrækkelig som baggrund for at forstå "The Troubles", så det ikke ender i klichéen om, at det (kun) er religiøse modsætninger. Mængden af materiale, på skrift og som film, er omfattende. I den sammenhæng kunne Rasmussen med udbytte have anvendt Ed Moloneys fine "The Secret History of IRA" fra 2003, fordi han forbigår den katolske præst, Alec Reid, som var en helt central figur i fredsprocessen og sidenhen har modtaget adskillige hædersbevisninger for sin indsats. I øvrigt piller Moloney glorien (hvis der skulle være nogen) af IRA's voldelige kamp, som unionisterne heller ikke stod tilbage for.

En lille detalje. Rasmussen nævner Irish Development Agency (s.50). Det kan være lidt svært at finde rundt i, men der må være tale om Industrial Development Authority (IDA), stiftet i 1949, mens en forløber, Irish Industrial Development Agency er helt tilbage fra 1905. Men hvad vigtigere og mere aktuelt er: Al palaveren om skatteskjul, selskabsskatter og kapitaltransaktioner i meget grå zoner er interessant, set i lyset af den meget liberale erhvervspolitik, som skabte "Den keltiske tiger", men som også var ved at flå projektet under finanskrisen. Her kommer Rasmussen fint rundt med sin bog.

Get going og suppler evt. med sidste kapitel af Declan Kiberd i Oxford Illustrated History of Ireland fra 1989 (som er anført i Rasmussens bibliografi). Her er en glimrende gennemgang af irsk litteratur og historieskrivning.

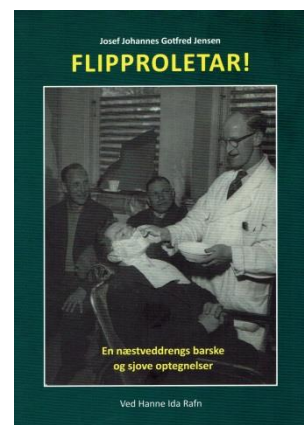
Hans-Henrik Christensen

Flipproletar!

JOSEF JOHANNES GOTFRED JENSEN (ved Hanne Ida Rafn): "*Flipproletar!*"
Trykværket 2017. 68 sider, 169 kr. ved køb af mere end 10 eksemplarer gives der 40 % rabat.

En Flipproletar af Josef Johannes Gotfred Jensen (1905-1990) er en samling af historier (breve) fra Johannes Jensen til hans datter Hanne Rafn (som har bearbejdet og redigeret bogen) og hans barnebarn Louise. Brevene er skrevet i perioden 1980-84, men kredser omkring livet i en provinsby (Næstved) for især arbejderklassen i tiden efter 1. verdenskrig og indtil starten af 1930'erne.

Bogen giver et forfriskende og tidstypisk indblik i levevilkårene på godt og især ondt for de nedre samfundsklasser inden velfærdsstatens udvikling. Bogen giver

derfor et anderledes og meget levende indblik i Danmark omkring 1920 end, hvad de fleste lærebøger til gymnasiet gør. Vi hører både om Johannes Jensens eget liv og udfordringer, og om mange "specielle" typer i Næstved, som for eksempel *Flæske Niels* og *FandenstejlmePeder*. Johannes er i sine breve en meget levende og sjov fortæller om fortiden, hvor man ofte også præsenteres for "den store historie" (for eksempel afskaffelse af revselsesret, seksualmoral og krisen i 1930'erne) set igennem hans øjne. Bogens store styrke er imidlertid den personlige vinkel – her får man virkelig et unikt indblik i livet i de nedre samfundsklassers levevilkår.

Da bogen er breve med personlige oplevelser skal den naturligvis suppleres med relevant baggrundslitteratur. Men netop bogens mange ganske malende beskrivelser af arbejderklassens liv gør den omvendt helt fantastisk til at sætte "kød og blod" på historien. I en undervisningssituation vil bogen nok bedst egne sig som læst i uddrag. Her vil inddelingen i 16 små kapitler være en oplagt måde at udvælge på.

Der er en del ordforklaringer i bogen, som hjælper læseren med at forstå teksten, ligesom de mange illustrationer hjælper til en endnu bedre forståelse af teksten. Omvendt er der stadig en del ord, som nok kræver en forklaring overfor et nutidigt gymnasiepublikum, for eksempel sadelmageri (side 24), rekommandøren (side 53) og messehagler (side 59), men her er det så at læreren (og internetsøgning) kan hjælpe eleverne. Endelig er bogen blevet fakta tjekket af Næstved Arkiverne.

Bogen kan klart anbefales til skolens bibliotek / faggrupperum og eventuelt som klassesæt, hvis man bruger den som en kilde til datidens danske samfund.

Peder Jacob Ellehave Kragh

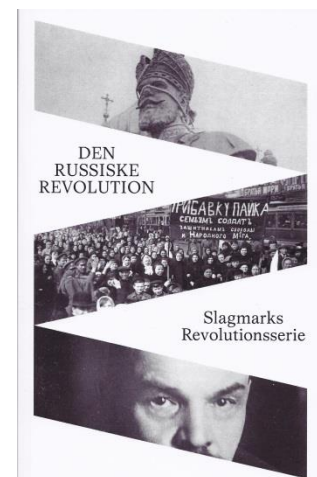
Solid, men tung introduktion til Den Russiske Revolution

MIKKEL FLOHR, BENJAMIN ASK POPP-MADSEN, KASPER MIKAEL JACEK & MATHIAS HEIN JESSEN (red.): "Den russiske revolution". Forlaget Slagmark. 347 sider. 229 kr.

Forlaget Slagmark, som primært er kendt for deres udmærkede tidsskrift for idéhistorie af samme navn, er i gang med at udgive en revolutionsserie. Det foreliggende bind om Den Russiske Revolution er tredje bind. De to tidligere har handlet om hhv. den amerikanske og den franske revolution.

Som de to første er dette bind bygget op således, at der første gives en introduktion til selve revolutionens forløb, derefter følger en ret udførlig tidslinje. Tredje del er udgivelsens væsentligste: en omfattende samling af primærtekster fordelt på 25 kapitler, som dækker 1905-revolutionen, februar revolutionen 1917 over forløbet op til og selve Oktoberrevolutionen 1917 frem til Kronstadt-oprøret i marts 1921.

Det er ikke nogen dårlig bog. Vi får gennem en række væsentlige kilder oprullet det drama, som revolutionen jo var. Ikke mindst indeholder bogen meget stof omkring de problemer, som revolutionens ledere (og det vil i denne udgivelse udelukkende sige Lenin og Trotskij!) stod overfor i månederne efter Oktoberrevolutionen.

Det fremgår også klart, at hverken Lenin eller Trotskij mente, at en revolution i Rusland kunne gennemføres på længere sigt, hvis ikke der kom succesfulde revolutioner i et eller flere af de andre europæiske lande. Endelig formidler bogen også et klart billede af den undertrykkelsespolitik, som revolutionslederne ret hurtigt slog ind på.

Udgivelsen er helt igennem gedigent arbejde. Introduktionen er ret kort og klar med fokus på de væsentligste begivenheder, personer og forhold. Før hvert kapitel er der en omhyggelig introduktion til de valgte tekster. Og bogen afrundes med "Ordforklaringer", som indeholder nyttige præsentationer af de vigtigste organisationer, partier, råd, grupperinger, komiteer og forsamlinger i det revolutionære Rusland.

Alt er således på mange måder i fineste orden; men alligevel har jeg vanskeligt ved at anbefale udgivelsen. Det skyldes flere forhold:

For det første er bogen simpelthen kedelig læsning: af de ca. 50 tekster er over 30 resolutioner, ordrer, traktater, deklamationer, dekretter, love, valgresultater eller lignende. Og de kan være relevante nok, men er ikke spændende læsning, især ikke i så massivt et omfang.

For det andet er der for få perspektiverende eller fortolkende tekster. Her er tekster af tre samtidige fortolkere af revolutionen: Emma Goldman, Rosa Luxemburg og Antonio Gramsci. Problemet er bare, at Gramscis positive fortolkning gælder februar-revolutionen (hans tekst er fra april 1917), mens Goldman (1923) og Luxemburg (1918) begge forholder sig til Oktoberrevolutionen og dens umiddelbare konsekvenser. Især Rosa Luxemburgs tekst er en både nuanceret og skarpsindig analyse af revolutionen.

For det tredje kan man undre sig over, at folkene bag et tidsskrift for idéhistorie udviser så lidt interesse for de ideologiske problemstillinger, som jo også var på spil i den russiske revolution. Jeg synes simpelthen, at Lenin og Trotskijs revision af mange af de grundlæggende elementer i den klassiske marxisme under revolutionen forbigås eller i hvert tilfælde underbelyses.

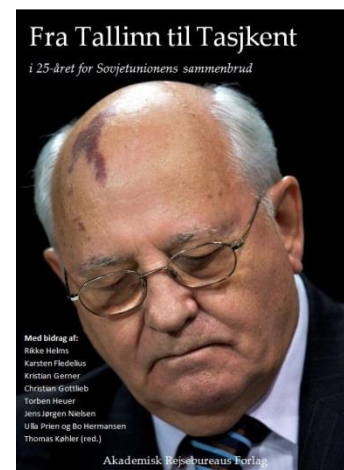
For det fjerde har jeg vanskeligt ved at forestille mig, hvordan bogen skal kunne anvendes i undervisningen på ungdomsuddannelserne. Den er for omfattende og detaljeret til klasseundervisning i emnet og i lange stræk nok for svær til opgaveskrivere.

Henrik Bonne Larsen

Rusland

THOMAS KØLLER: "Fra Tallinn til Tasjkent - i 25 året for Sovjetunionens sammenbrud". Akademisk Rejsebureau's Forlag 2016. 127 sider, illustreret. 90 kr.

Den 26. december 1991 trådte Den Øverste Sovjet sammen og opløste Sovjetunionen. Naturligvis var denne dato blot én i en opløsningsproces, der var andre vigtige datoer, før og efter. Men det var alligevel en skelsættende dato, et af de store øjeblikke i verdenshistorien, den dag, da Sovjetunionens røde flag blev taget ned og den russiske trikolore strøg til tops over Kreml. Så er det altså sket, tænkte man dengang. Tænk at det kunne ske! Den kolde krig, kommunismen, ja, socialismen som et klart alternativ, alting forsvandt

med Sovjetunionens sammenbrud.

Akademisk Rejsebureaus Forlag markerede 25 årsdagen med en lille bog. 12 artikler skrevet af Ruslands-kendere, editeret og for tre af indlæggenes vedkommende skrevet af bureauets direktør Thomas Køller, der selv har arbejdet mange år i det store land.

Bogen indledes med historikeren Kristian Gerners essay om "Sovjetunionens sammenbrud og opløsning". Centralt for Gerner er at Sovjetunionen var kommunistisk og i selve sit navn ikke var rettet mod et specielt landområde, men mod en union af sovjetrepublikker af socialistiske arbejderråd. Landets motto var karakteristisk nok Det Kommunistiske Manifests; "proletarer i alle lande foren eder." Hvor Rusland således nok var den vigtigste republik og det russiske kommunistparti havde en særstatus i unionen, var den sovjetiske stat grundlæggende kommunistisk. Den var ideologisk og ikke nationalt motiveret. Derfor falder staten med kommunismen, da Gorbatsjovs reformpolitik og åbenhed gjorde det klart, at den sovjetiske samfundsmodel var grundlæggende mislykket. Det er ud af dette sammenbrud at det moderne Rusland og de øvrige 14 nye selvstændige lande blev skabt i 1991.

Og det er ud af dette sammenbrud og de kaotiske år, der fulgte, at vi, som Thomas Køller beskriver det i bogens andet kapitel, må forstå Putins store popularitet. Næsten alle russere led store afsavn i de kaotiske år under Jeltsin. Økonomien brød sammen og halveredes i størrelse, lønninger blev ikke udbetalt, den private opsparing blev udhulet af inflation, korrupsion og kriminalitet florerede imens en lille gruppe af driftige forretningsfolk satte sig på værdierne i landet. Det var også en periode med en uhørt åbenhed og debat og, måske særligt i de første år, optimisme. Men støtten til et europæisk Rusland blev udhulet af demokratiets elendige resultater og i 1990 – og sikkert før – var tiden klar til en stærk mand. Godt hjulpet af stigende oliepriser lykkedes det Putin at bringe regionerne og kaos under kontrol og økonomien voksede, imens det tjetjenske problem blev løst og Rusland manifesterede sig som en selvstændig og stærk udenrigspolitisk spiller ift. vesten. På sit spørgsmål, "hvorfors er Putin så populær?", svarer Køller, "at han simpelt hen gjorde alt det modsatte af hvad Jeltsin gjorde.

Efter at Gerner og Køller således har opridset de store linjer, kommer en række essays om de øvrige områder i det tidligere Sovjetunionen aspekter af det moderne Rusland. Rikke Helms beskriver i "Baltikum – fra USSR til EU", med udgangspunkt i sine egne oplevelser som den første direktør for det danske kulturinstitut, de baltiske landes vej til uafhængighed og EU, NATO og Danmarks støtte i den proces. Karsten Fledelius giver i "Armenien og Georgien – Kaukasus krudttønde" en fin kortfattet oversigt over disse to landes lange historie men med fokus på udviklingen i årene efter selvstændigheden og forholdet til Rusland og vesten. Artiklen bringes i dette nummer af Noter. Der kan på 15 sider kun være tale om en smagsprøve, men man får lyst til at vide mere om de to lande i Kaukasus.

Ulla Priens og Bo Dahl Hermansens "Uzbekistan – fra Timur til Karimov" har et lignende format, men hvor det unægtelig kunne være interessant at se de gamle centralasiatiske byer, Bukhara, Samarkand og Tasjkent, er det deprimerende læsning. Hvor Armenien og særligt Georgien har oplevet en positiv økonomisk og politisk udvikling efter sovjetstatens sammenbrud, kan man ikke sige at det gælder Uzbekistan, hvor præsident Islam Karimov har hersket siden staten blev dannet i 1992 og nok har erstattet Lenin-statuerne med tilsvarende af Timur Lenk (sikke en nationalhelt!) - men ellers har kombineret træk fra det gamle sovjetiske system med et personligt styre, der er langt mere undertrykkende og korrump end Putins Rusland. Man overvejer, om det overhovedet er værd at vide mere.

Den imponerende Frelser-katedral i Moskvas historie tjener i religionshistorikeren Christian Gottliebs fine artikel om "Kirken fra USSR til Rusland" som billede på den ortodokse kirkes forhold til staten i de sidste 200 år. Den blev bygget som både en katedral og et monument over den russiske statssejrr over Napoleon. Den blev bortsprænget af Stalin for at give plads til et enormt – 400 meter højt – "Sovjeternes palads", der imidlertid aldrig blev realiseret. Siden blev kirken genopbygget i den anden halvdel af 1990'erne. I dag er den igen et symbol på alliancen mellem den russiske stat og den ortodokse kirke. Det er ikke kun Frelser-katedralen, der er genopført. Tusindvis af kirker er blevet genopbygget eller restaureret. I 1991 var der 7.000 sogne. Idag er der mere end 30.000. Den ortodokse kirke er genopstået. Men vil den, spørger Gottlieb afslutningsvis, igen, blive grundlaget i folkets liv. Vil troen være stærk nok hertil?

For historielæreren er Torben Heuers artikel om synet på historien i Putins Rusland utvivlsomt interessant og trist læsning. Heuer, tidligere lektor i dansk ved Statsuniversitetet i St. Petersburg, beskriver en uddannelsestradition, hvor udenadslære fremhæves og kritisk diskussion nedtones også i historie og hvor Putin-regimet arbejder for at standardisere en patriotisk enhedsfortælling om Ruslands historie. Heuer beskriver også, hvordan man i 1990'erne netop søgte at gøre op med det patriotisk styrede historiesyn til fordel for en mere åben og saglig tilgang, der ikke søger at pådutte eleverne en konklusion eller ideologi, men udfolde historien i dens reelle kompleksitet. Heuer beskriver også hvordan der, trods alt, stadig er betydelig modstand mod den nye ensretning i historielærerkredse og hvor Memorial, stiftet af tidligere Gulag-fanger, stadig søger at fastholde mindet om Stalintidens tragedier. Memorial blev i 2015 optaget på regeringens liste over "udenlandske agenter" og anklaget for statsfjendtlige aktiviteter. Artiklen er tidligere bragt i Noter nr. 204, marts 2015.

Køhlers artikel "Blandt Ruslands oprindelige folk – græsroddernes endeligt" er en personlig beretning om 90'ernes åbning mod omverden, der tillod det danske miljøministerium at støtte de små oprindelige folk i det vidtstrakte Rusland. Fra 1999 til slutningen af 00'erne rejste Køhler som projektkonsulent rundt blandt disse folkeslag. I dag ville noget tilsvarende være utænkeligt. Gerner giver i kapitel 9 et interessant rids over de russiske jøders historie og nutid og Rikke Helms skildrer via tre unge musiktalenter livshistorie Ruslands gamle tradition for at dyrke talentet. Der er ikke megen tid til fest og kærestes, men der er også en stor glæde ved musikken. Det er ikke kun eliten, der tilbydes specialskoler, men der er en bred tradition for fritidsundervisning i forskellige kundskaber i alle mulige, tænkelige og – for en dansker – utænkelige fag. Her er vi meget langt fra den danske amatørisme og Helms mener, at vi kan lære af denne kulturtradition: Hvorfor ikke give SSO-børnene målrettede faglige fritidstilbud? Hvorfor alene lektiehjælp og opbevaring?

Rusland fører en lavintensiv krig i det østlige Ukraine. Hviderusland er tæt allieret med Rusland og betegnes ofte som et levende frilandsmuseum for det hedengangne Sovjetunionen og Europas sidste diktatur. Men Ukraine og Hviderusland har meget tilfælles og meget tilfælles med Rusland; ikke mindst er deres selvstændige identiteter ikke stærke og gamle. Deres stat har været russisk i de sidste 2-300 år. Adelen var russisk og polsk og der er store russiske mindretal. Det østlige Ukraine er russisk talende. Selvom der var en stærk ukrainsk identitet i det vestlige Ukraine, er titlen på Jens Jørgen Nielsens bidrag, "Hviderusland og Ukraine – flertydige identiteter", utvivlsomt korrekt. Det var ikke i 1991 givet at Ukraine ville ende i åben konflikt med Rusland. Men det var måske givet, at Rusland ikke uden videre ville acceptere at Ukraine gled ud af dets sfære. "Rusland har ikke", hedder det, "ydmygt føjet sig ind [i] det vestlige tankeparadigme og ikke accepteret den vestlige dagsorden." (s. 120) Slet ikke hvor identiteten er flertydig og delvist russisk.

Samlingen afsluttes med Køhlers gennemgang af "ups and downs" i de dansk-russiske forhold i de sidste 25 år under overskriften "Danmark-Rusland 0-0". Danmarks støtte til Baltikum blev os tilgivet. I de tidlige 90ere talte den russiske udenrigsminister Andrej Kozyrev om "atlantisme", ifølge hvilken det russiske demokrati kun kunne overleve, hvis Rusland blev en integreret del af Vesten, ikke blot "partnere", men allierede" (s. 123) og den personlige kemi var god mellem de danske ministre og deres russiske modstykker. Med Putin i Rusland og – uden sammenligninger i øvrigt – Anders Fogh Rasmussen i Danmark ændres personerne og den geopolitiske ramme, som de agerer i. Køhler ærgrer sig over hvordan klodset og ufølsomt diplomati omkring Ruslands krav om udleveringen af tjetjeneren Sakajev, medførte en nedkøling af forholdet. Han glæder sig over at forholdet, med dronning Dagmars genbegravelse som faktor, er blevet bedre, men konstaterer også, at det ikke er godt i dag, blandt andet fordi Danmark endog har "følt sig kaldet til at være hardliner" (s. 127) omkring Krim-konflikten. Artiklen - og bogen - slutter med et ønske om, at Danmark kunne indtage rollen som brobygger i vestens forhold til Rusland. "Et ønske om at forstå de russiske synspunkter – og ikke blot afvise dem blankt – kan vise sig klogt." (s. 127)

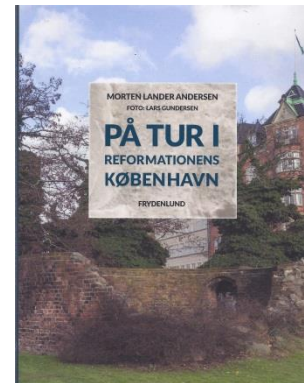
"Fra Tallinn til Tasjkent" er ikke en lærebog til gymnasiet, men en markering af årsdagen for Sovjetunionens fald, skrevet af rejseledere hos Akademisk Rejsebureau og udgivet på rejsebureauets forlag. Og i første omgang er det vel netop og meget naturligt deltagere på Akademisk Rejsebureaus ture, der er bogens målgruppe. Bogen er en guide til at forstå de lande, der (gen)opstod i 1991 og deres baggrund; et godt sted at starte rejsen. Men alle os andre interesserede ikke-eksperter vil også, af samme grund, have stor gavn af bogen, der både leverer oversigter over og nedslag i den postsovjetiske og russiske historie og nutid.

Jonas Uhrskov

Byvandring og reformation

MORTEN LANDER ANDERSEN: "På tur i reformationens København".
Frydenlund 2017. 150 sider, 149 kr.

I disse oplevelsestider manglede det da bare, at anmelderen selv nød godt af den oplevelse, som denne guide-bog lægger op til. Således blev intro-kapitlet om reformationens historie i Danmark læst over morgenkaffen mens selve byvandringen blev planlagt. Det fem sider lange intro-kapitel er en rigtig fin intro til perioden, hvor man tydeligt mærker at forfatteren er uddannet i såvel historie som i religion.

Bevæbnet med lidt baggrundsviden og den lille bog (der lige er plads til i en større frakkelomme) begik familien sig af sted for at se nogle af bogens beskrevne lokationer. Bogen er inddelt i 11 små kapitler, der hver handler om et område i København (eks. "Mellem Nørre Voldgade og Gothersgade", "Langs fæstningsværket", "Rundt om Gammeltorv" osv.). Vi valgte et par områder ud, og læste de meget overskuelige tekster ved hvert sight. Det var en rigtig fin tur, hvor alle blev lidt klogere på såvel reformationen som byen. På bogens bagflap er et kort, hvor alle stederne er markeret med et nummer. Det er rigtig fint, dog kunne det være en idé at indsætte et lille kort i starten af hvert lille kapitel/ved hver bydel.

Selve stederne varierer noget i autencitet. Flere omtalte bygninger findes ikke mere, andre er bygget meget om, og atter andre (mindsten / statuer) er opsat lang tid efter reformationen, for at mindes perioden. Det bidrager alt sammen til såvel historien som fortællingen om København som by, men strengt taget er selve levnene fra perioden ret få. Det er selvfølgelig ikke bogens skyld, men efterlader den tanke, at det måske er vel meget med en hel bog om "Reformationens København". På sigt kunne man måske forestille sig, at den blev samlet i en lidt større bog, med ture i forskellige perioder (eksempelvis middelalder og reformation i én bog).

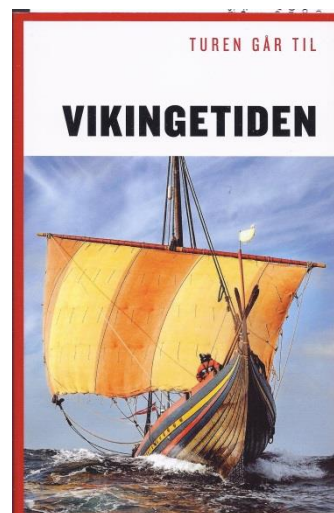
Alt dette kan dog ikke fratage dens oplagte anvendelighed i forbindelse med en ekskursion med et hold elever til København, hvor eleverne i grupper kunne få et kapitel/område som de kunne præsentere.

Sebastian Lang-Jensen

På tur til vikingetiden

"Turen går til vikingetiden". Politikens forlag 2017, 168 sider, 190 kr.

"Turen går til" har eksisteret siden 1952 og er formodentligt kendt af de fleste. Serien har traditionelt været udgivet som rejsebøger, der dækker et geografisk område eller land, men sortimentet er nyligt udvidet qua tiltag som "Turen går til bøgernes verden", der omtaler skønlitteratur og rejsebeskrivelser fra en række rejsemål. Idéen er, at det skal være berigende at opleve et rejsemål gennem en bog, der udspiller sig netop dér, hvor man er rejst til. Senest er den historiske rejse blevet indlemmet i serien, eksempelvis "Turen går til besættelsestidens København" eller nærværende "Turen går til vikingetiden". "Turen går til vikingetiden" er en lille kompakt rejsebog på 168 sider i formatet ca. 12x19cm. De første cirka 40 sider omhandler fænomenet "vikingetid", herunder bl.a. befolkning og samfund; kunst og kultur; mad og drikke; samt natur og geografi. Endelig er der afsat en del spaltepads på disse sider til vikingetid og historiebrug.

Herefter følger bogens anden del; 8 kapitler af cirka 15-25 sider, der behandler hver sin egn af Danmark. Kapitlerne er en guide til store og små attraktioner med relation til vikingetiden, eksempelvis museer, oplevelsescentre, ringborge, skibssætninger og runesten. Bogen rundes af, som genren af *Turen går til...* gerne gør, men et kapitel med praktiske informationer med bl.a. en miniparlør dansk-vikingsk, henvisninger til fag- og skønlitteratur, valuta, høflighed, etikette, natteliv og påklædning.

Tanken om at udgive en rejsebog til vikingetiden er god. Er interessen tilstede for vikingetiden, giver bogen god mulighed at hurtigt og nemt at finde og udforske vikingeattraktionerne i det område, man befinder sig i. Flere kendte jeg ikke selv forvejen.

Dog lader bogen sig også meget tilbage at ønske. Egnsinddelingen af Danmark virker lidt uigennemskuelig. Fjordlandet på Sjælland har fået tildelt sit eget kapitel og med god grund, da fund har vist, at der har været stor aktivitet i dette område omkring Lejre og Roskilde. Inddelingen af Jylland i 4 områder er derimod

fuldstændig uigennemsigtig og virker tilfældig. Den jyske højderyg, hærvejen eller herreder kunne have udgjort inddelingen, da de alle menes at kunne føres tilbage til vikingetidens administrative inddeling.

Man undres over at bl.a. Slesvig og Skåne ikke er medtaget i bogen. Områderne har været en del af Danmark i Vikingetiden og rummer bl.a. Hedeby, Dannevirke og den skånske Trelleborg. *Turen til Vikingetiden* er altså kun en tur rundt i de områder, som i dag er under dansk herredømme.

Kortmaterialet skal også have et ord med på vejen; inde i flappen på forsiden findes et nutidigt kort over bogens egnsinddeling, men brugbarheden er stærkt begrænset, da centrale monumenter fra perioden ikke er indtegnet. Ligeledes er centrale lokaliteter som Jelling og Lejre ikke indtegnet på kortet. På et samlet Danmarkskort er der indtegnet centrale monumenter og gennemsejlingsmuligheder fra eksempelvis Aggersborg til Jammerbugt savnes.

Hvert kapitel har sit eget detailkort over attraktioner i den egn, som kapitlet beskriver. Desværre står kortet tilfældigt; ikke eksempelvis forrest eller bagerst i kapitlet. Og af uransagelige årsager skal kortet over Sjælland og Bornholm stå inde i bagsidens flap. Hvorfor? Er det vigtigere end de andre kort, siden det skal være umiddelbart lettere tilgængeligt?

Indholdsmæssigt studser man af og til over valget af seværdigheder for læseren. Jeg studser over, at arkæologiske fund fra vikingetiden ifm. metroudgravningerne på Rådhuspladsen og Kongens Nytorv nævnes. Der er jo ingenting at se nu? Skulle bogen være konsistent, burde også vikingefundene fra Horsens torv i 1991 og 1992 også nævnes, selvom de heller ikke syner. Men er de relevante for den rejsende læser? *Turen går til Vikingetiden* opremser de forskellige stilarter fra vikingetiden, men illustrerer kun én i kapitlet. Runealfabeterne er ikke angivet, de nordiske guder er ikke listet op og en tidslinje over vikingetiden kunne hjælpe en uerfaren læser gevaldigt. I stedet præsenterer bogens sidste kapitel 'Praktiske informationer' læseren for en masse unødigt information, hvilket markerer bogens lavpunkt. I et forkrampet forsøg på at holde fast i rejsebogsgenren har man holdt fast i parløren, som slet ikke er brugbar for den rejsende i vikingetiden. Hvem skal bruge frasen *tag plads ved bålet* på vikingst/islandsk. En indføring i vikingetidens etik eller valuta kunne være brugbar, hvis der ikke manglede så meget andet.

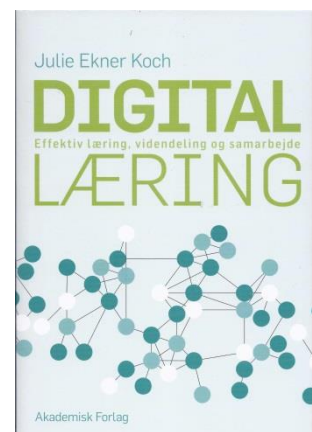
Turen går til vikingetiden er en bog, som har potentialet til at blive en rigtig god rejsefælle. Anbefalingen må dog lyde, at den potentielle køber til bogen skal vente på en 2. kraftig revideret udgave og imens bruge internettet som guide til vikingetidens attraktioner.

Lasse Taagård

Digital læring

JULIE EKNER KOCH: "Digital læring. Effektiv læring, videndeling og samarbejde". Akademisk Forlag 2017. 151 sider, 225 kr.

Hvis man tænker på hvor meget samfundet har ændret sig på andre områder de sidste 200 år, så er det lidt påfaldende at én lærer stadig underviser 20-30 elever i ét lokale i ét fag i langt de fleste tilfælde på vores skoler. Og hvis læreren ikke kan møde op fysisk i samme lokale, så kan der ikke undervises.

Men med digital læring er der jo ingen social interaktion, tænker du? I bogen beskrives det, hvordan den unge generation af "millennials" ikke opfatter digitale interaktioner som andenrangs. De er lige så virkelige og værdifulde som enhver anden interaktion. Min egen søn på 16 købte sig for nylig adgang til en amerikansk trommeundervisningsportal med videoer. Han opsagde det dog igen, fordi han ikke havde tid nok til at se videoerne. Han har studeret både klaver- og guitarspil på Youtube. Jeg mener ikke, at læreren og fysisk samvær med eleverne kan undværes, men er vi gode nok til at udnytte de digitale muligheder i gymnasieskolen?

I "Digital læring" fortæller cand. comm og læringskonsulent Julie Koch om sine erfaringer med at undervise med digitale værktøjer. Hun gennemgår "muligheder og barrierer" i første del og derefter handler sidste del om "digitalt læringsdesign i praksis", altså gode råd til at bruge digitale værktøjer til undervisning. Erfaringerne er ikke lige høstet inden for gymnasieverdenen, og de eksempler der gives er fra medarbejderkurser på private og offentlige virksomheder, men derfor kan nogle af dem måske godt overføres.

Jeg kunne godt tænke mig på et tidspunkt at lave et historiekursus på min skole, som eleverne kan gennemføre online, asynkront i en studietime. Forestil dig en sekvens af videoer, fakta quizzes, evt. udformet som små spil, fulgt op af to-tre kilder, som eleverne skal analysere skriftligt og som et menneske senere bedømmer...? Eller hvad med nogle didaktiske historiekurser for medlemmerne på historielærer.dk?

Her giver Julie Koch gode råd til at opstille et overordnet mål for kurset og nogle succeskriterier. Derefter skal man opløse målet i nogle delmål, som man så kan quizze eleverne i: "Min erfaring er at digital læring bedst lykkes, hvis man deler indholdet op i mindre bidder og definerer et læringsmål for hver af disse".

Vidensformer

Nu er det jo klart nemmere at lave en online test i faktuel viden som kongerækken, end det er at lave en test i demokratisk dannelse og videndeling i praksisfællesskaber – working out loud

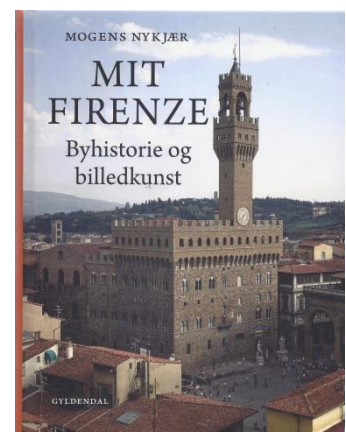
Må historielærer.dk blive et sådant digitalt lejrball for historielærere – som Mark Zuckerberg ikke kan skruer op og ned for.

Lars Henriksen

En personlig (kunst)historie om Firenze

MOGENS NYKJÆR: "Mit Firenze. Byhistorie og billedkunst". Illustreret. Gyldendal 2017. 446 sider. 400 kr.

Dersom det antikke Athen kan kaldes for den vestlige civilisations vugge, kan renæssancens Firenze vel kaldes dens teenagerværelse – og Wien omkring år 1900 måske dens modenheds arbejdsværelse? Denne bog er en meget vidende, indsigtfuld og skarpt iagttagende, personlig historie om Firenze, dens ånd og dens kunst, og ikke blot renæssancens, men også senmiddelalderens, barokkens, manierismens og mere moderne kunst, skrevet af den italienskyndige kunsthistoriker Mogens Nykjær.

Men lad det være sagt med det samme, at, trods sin udmærkede formidling af stoffet, er bogen med sine mange, immervæk ofte spændende og oplysende, detaljerede næranalyser af kunstværker især faktisk rettet imod den kunst-, arkitektur- og Firenze-historisk interesserede læser. Til gengæld indeholder bogen en guldgrube af oplysninger og skarpsindige fortolkninger for denne læser.

”Udvalget (af behandlede værker) er helt subjektivt”, skriver Nykjær; det er værker, kendte som mindre kendte, men ikke mindre interessante, som han holder af, valgt ud af den næsten uendelige mængde af kunstværker i Firenze. Ikke desto mindre må den læser, som er udholdende nok til at tage hele tour de force igennem dette videnskabelige, velillustrerede essay, efter endt læsning føle sig så godt som hjemme i Firenzes kunst, historie og ånd, præget som det hele i en eller anden grad immerhin er af renæssancen.

Bogens undertitel er Byhistorie og billedkunst; men der er ikke, som man måske kunne tro, tale om to af hinanden uafhængige fremstillinger, altså dels af byhistorien, dels af billedkunst; der er derimod tale om en fremstilling, som bestræber sig meget på at se sammenhængene imellem de to – bl.a. også på en basis af stor fortrolighed med bibelsk, kirkehistorisk og græsk-romersk mytologisk stof. Eksempelvis her, hvor talen er om en fordreven, tyranniske hersker af Medici-familien og om Michelangelos statue i Firenze af den bibelske David som symbolet på den folkelige kamp og sejr over hint tyranni: ”I den florentinske republik, der i knap en snes år fulgte efter Medici'ernes fordrivelse fra byen i 1494, lå det lige for at se David som folkets og frihedens symbol i Firenze. Personifikationen af det gode bystyre. Enhver tyrans besejrer”.

Bogen giver, foruden de mange værkanalyser, også spændende information af mere almen, sammenfattende karakter; således godtgør forfatteren overbevisende, at florentinerne, nærmere bestemt medicierne, i deres kunst og arkitektur søgte sammenhæng med og legitimitet i en forbindelse med Romerriget, og ikke mindst med kejser Augustus. Medicierne så således sig selv i analogi med romerske feltherrer.

Endvidere får læseren at vide, at den (ny)platonisme, som var Firenzes, ja den italienske renæssances altdominerende filosofiske retning, af medicierne fortolkedes sådan, at disse i egenskab af herskere i bystaten var guddommelige, ideelle(!) inkarnationer på jorden, og at Firenze var den ideelle stat og selve de antikke kardinaldyders – mådehold, styrke, visdom og retfærdighed – sted, foruden naturligvis de kristne dyders – tro, håb og kærlighed.

Jeg må indrømme, at byen Firenzes arkitektoniske fysiognomi ikke tiltaler mig særligt; hvad forfatteren siger om mediciernes Palazzo Pitti, at det har et ”martialsk, uindtageligt præg” gælder som mit eget rigtigt nok meget generaliserede indtryk af byen: den virker afvisende og kølig, for ikke at sige kold. Men Nykjærs bog har ikke desto mindre i høj grad medvirket til at åbne byen for mig og se den som noget mere venlig og imødekommende, end jeg hidtil har gjort.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Danmarkshistorier

SØREN HEIN RASMUSSEN: "Fri porno". Aarhus Universitetsforlag 2017. 100 sider, illustreret, 100 kr.

I januar måned 2018 bragte *The Observer* en artikel om de 21-årige tvillingsøstre Cheriece og Shannon Hylton, to af fremtidens britiske atletikstjerner, hvis man skal tro artiklen. Straks efter offentliggørelsen begyndte kommentarerne at rulle ind på avisens hjemmeside. Nogle kritiske læsere bemærkede i, at fremstillingen var ledsaget af flere fotos af de to unge kvinder i tætsiddende og moderigtigt sportstøj. Enkelte gik endda så vidt som til at kalde billederne sexistiske og ligefrem pornografiske. Med den rette vilje kan man se pornografiske tendenser selv i et par uskyldige fotos af kvindelige atletikudøvere.

I Søren Hein Rasmussens underholdende bog om den fri pornos historie kan man blive meget klogere på emnet porno, og hvorfor nogle åbenbart ser den overalt. Måden, vi bruger pornografi og forholder os til den, spejler den (ny-puritanske?) tid, vi lever i, og det gør den interessant at undersøge. Ifølge Rasmussen er porno det ubestridt største kulturområde (det er givetvis rigtigt), og de fleste af os har en holdning til porno og er eller har været forbrugere af porno (hvilket nok er mere tvivlsomt og måske et køns- og/eller generationsspørgsmål). *Fri porno*, der udkommer i Aarhus Universitetsforlags indbydende serie "100 danmarkshistorier", er dog mere end blot en beskrivelse af pornoen som fænomen. Bogen består af seks kapitler, der sætter emnet i en historisk kontekst, og det gør den på en logisk og meget læservenlig måde. Fremstillingen er desuden ledsaget af en række historiske billeder, der set med nutidens øjne næsten ikke kan betragtes som pornografiske. Det første kapitel med titel "Vild i sommervarmen" fungerer som et anslag, der med udgangspunkt i Folketingets beslutning 30.5. 1969 om at legalisere billedpornografien giver et kortfattet rids over pornografiens udvikling indtil i dag.

Man kan undre sig over, hvorfor den konservative justitsminister Knud Thestrup gik med til at frigive billedpornografien, men begrundelsen lød noget i retning af, at frigivelsen ville gøre porno uinteressant og derfor fjerne markedet for den. Det fik han jo så ikke ret i. I de efterfølgende kapitler går Søren Hein Rasmussen mere grundigt til værks. I kapitel to defineres først, hvad porno er, hvorefter der følger et overblik for pornoens udvikling. Vi bevæger os her fra antikken over censuren i 1700- og 1800-tallet til kampen mod censuren i Danmark fra 1930'erne og frem. Kapitel 3 handler om de umiddelbare konsekvenser af billedpornografiens legalisering og ser nærmere på de blade, film og internetsider, der dukkede op – og nogle gange forsvandt igen – fra 1970'erne og frem til i dag. I det spændende kapitel 4 undersøges meget relevant de mange kritiske røster mod pornografi. Kapitel 5 er et kort overblik over pornografiens fremtid, mens bogens afsluttende kapitel fungerer som konklusion og afrunding. På sidste side følger en kort litteraturliste.

Det er en god bog, Søren Hein Rasmussen har skrevet. Formatet sætter naturlige grænser for, hvor dybt emnet kan behandles, men gør man det med fagligt overblik og sproglig tæft, kan man alligevel komme meget langt.

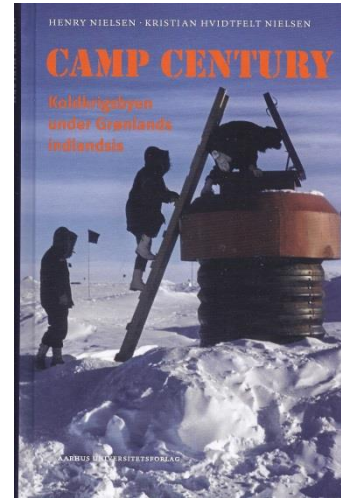
Jeppe Bæk Meier

Et iskoldt brændpunkt fra den kolde krig

HENRY NIELSEN OG KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN: "Camp Century - Koldkrigsbyen under Grønlands indlandsis" (Aarhus Universitetsforlag 2017), 268 sider, 300 kr.

Under den grønlandske indlandsis ligger resterne af en amerikansk koldkrigsinstallation, "Camp Century". Lejren blev anlagt under stor mediebevågenhed 1959-1960 og forladt igen i 1966. Resterne af den har siden da ligget mere eller mindre upåagtet hen, indtil det i 2016 blev afsløret, at afsmeltningen af indlandsisen som følge af den globale opvarmning formentlig vil føre til, at lejren vil afdækkes engang i slutningen af århundredet med større eller mindre forureningsproblemer til følge. Det satte så gang i heftige kampe mellem det grønlandske selvstyre, den danske og den amerikanske regering om ansvaret for oprydningen.

Man kan se alt dette som en eksemplarisk illustration af, hvordan fortrængte sider af fortiden kan få ny betydning i lyset af aktuelle problemer med virkning langt ind i fremtiden.

Camp Century-lejren blev som sagt anlagt 1959-1960 som en "by under isen" med et "indbyggertal" på ca. 70. Byen bestod af 21 tunneler med en samlet længde på ca. 3 km, som blev forsynet med energi fra en atomreaktor, (som dog måtte suppleres med dieselmotorer i perioder, hvor reaktoren ikke var i drift). Formålet med lejren var formelt videnskabeligt, men det var (også i samtiden) indlysende, at projektet også havde militære implikationer.

Den foreliggende bog er skrevet af to erfarne videnskabshistorikere, og den udspringer af et større, internationalt forskningsprojekt. Den bærer præg af solid indsigt i såvel den historiske kontekst for etableringen af lejren og dens udvikling, som i det (natur)videnskabelige grundlag for aktiviteterne i den.

I de første kapitler beskrives Grønlands betydning under den kolde krig, herunder betydningen for Danmarks placering inden for NATO og forholdet til USA. Anlæggelsen af Camp Century kom meget ubelejligt for den danske regering, ikke mindst fordi det indebar etablering af en atomreaktor under isen. Regeringen ville helst undgå enhver opmærksomhed på Grønland i forbindelse med "begrebet atomer". H.C. Hansen havde kort forinden under hånden accepteret amerikanske a-våben på Thulebasen i strid med officiel dansk politik. Men reelt var den danske regering ikke i stand til at modsætte sig det amerikanske ønske om anlæggelse af Camp Century.

Det stærke ønske udsprang bl.a. af en rivalisering mellem de forskellige værn inden for de væbnede styrker i USA. Den overordnede militære strategi var stadig bundet op på massiv gengældelse. Her var luftvåbnet i gang med at udvikle de interkontinentale Minuteman-missiler, mens flåden satsede på Polaris-missilet som kunne affyres fra neddykkede ubåde. Hæren stod i fare for at miste betydning, og for at undgå det, planlagde man i dybeste hemmelighed Iceworm-projektet. Projektet (som aldrig blev realiseret) skulle indebære placering af 600 atommissiler i et gigantisk net af tunneler under den grønlandske indlandsis. Anlægget skulle dække et område på 250.000 km² og det skulle drives af ikke mindre end 11.000 personer indkvarteret under isen.

Camp Century var et forsøg på at teste muligheden for at etablere et sådant anlæg i mindre skala. Men derudover havde lejren også til formål at demonstrere over for offentligheden, at amerikansk videnskab og teknologi var i stand til at gennemføre hvad som helst under de vanskeligst mulige betingelser. Den opstod jo i kølvandet på sputnikchokket. Her kom amerikanernes ønske om publicity på kollisionskurs med den danske regerings ønske om at undgå opmærksomhed på forbindelsen mellem Grønland og "begrebet atomer". Det resulterede i en presseaftale, som gav regeringen mulighed for censurlignende indgreb over for reportager fra basen.

Fra oktober 1960 til marts 1961 fik en amerikansk og en dansk spejder, Søren Gregersen, mulighed for at opholde sig på basen. Bogen beskriver, bl.a. ud fra Søren Gregersens upublicerede dagbog, dagligdagen på basen. Det skinner klart igennem, at denne i det store og hele var temmeligt kedelig, og dette kapitel er da også det mindst interessante i bogen.

Der er også kapitler der omhandler nogle af de forskningsprojekter, der blev gennemført på basen. Der er bl.a. en længere ekskurs om den meget perspektivrige iskerneforskning, der startede på basen.

Camp Century blev som sagt lukket efter nogle år, og Iceworm-projektet blev skrinlagt. Det var der ifølge forfatterne til bogen flere årsager til. Selvom det var forholdsvis let at udgrave tunnellerne under isen, viste det sig mere kompliceret end forudset at vedligeholde dem. Isens forskydninger skabte hurtigt store problemer, og det blev klart, at det ville være næsten umuligt at anlægge de jernbanelinjer over meget store strækninger, som var en forudsætning for Iceworm-projektet.

En anden årsag til opgivelsen af Iceworm var, at det selvfølgelig ville kræve godkendelse fra den danske regering, som dermed grundlæggende skulle revidere sit syn på atomvåben på dansk grund. En diskret underhåndsaftale ville ikke være tilstrækkeligt her. Under alle omstændigheder førte en større granskning af Iceworm-projektet i 1962-1963 til, at det blev opgivet, og dermed mindskedes relevansen af Camp Century også.

Bogens sidste kapitel omhandler arven efter Camp Century. Som nævnt førte forudsigelserne om basens genopdukken til en krise i forholdet mellem det grønlandske selvstyre og den danske regering i 2016. Inden da havde der sporadisk været debat om basen og efterladenskaberne fra den. (Man kan undre sig over, hvorfor Atomkampagnen i første halvdel af 1960'erne ikke havde mere fokus på placering af atomvåben på Grønland).

Henry Nielsen og Kristian Hvidtfelt Nielsen leverer en særdeles kvalificeret fremstilling af sider af den kolde krig med stort potentiale for drengerøvsfascination, men også med vidtgående perspektiver. Selvom den bygger på, og bidrager til, den nyeste forskning på området, så vil den sagtens kunne læses af interesserede elever. Den vil nok ikke finde anvendelse i den almindelige historieundervisning. Den kunne være udgangspunkt for et spændende AT-projekt, men det er jo snart en saga blot. Studieretningsprojekterne har vi jo stadig, og her kunne det være oplagt at inddrage "Camp Century".

David Kyng

Udvandring til USA

TORBEN GRØNGAARD JEPPESEN: "Fra skandinavisk immigrat til amerikaner", Syddansk Universitetsforlag 2017, 155 sider, 180 kr.

I alt 450.000 danskere og omkring 2,5 mio. fra Skandinavien udvandrede til USA, de fleste i årene 1880-1910. Måske 15 % returnerede dog igen. De fleste slog sig ned i Midtvesten, i landskaber, der mindede om det, de kendte hjemmefra. Således tilhører de fleste med skandinaviske aner i dag 4. og 5. generation, hvor det i den amerikanske befolkning som helhed i dag er næsten hver fjerde, der er 1. eller 2. generationsindvandrer.

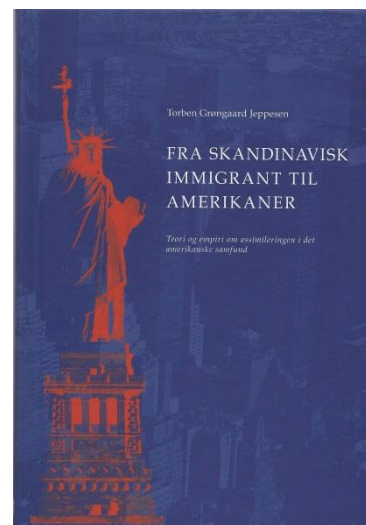
Bogen er en omfattende sociologisk undersøgelse af de skandinaviske indvandreres assimilation. Ordet bruges i amerikansk tradition bredere end på dansk, idet assimilering forstås som 'at gøre lig med' den øvrige amerikanske befolkning – den amerikanske *mainstream* - på et givet tidspunkt.

Bogen måler graden af assimilation over flere generationer ud fra forskellige statistiske parametre, som der i forskningen er enighed om, sat op mod den amerikanske *mainstream*, og tesen er – i undersøgelsen og i forskningen generelt - at når tallene når i nærheden gennemsnitstallene, er der tale om assimilering.

Disse parametre er: 1. beherskelse af amerikansk sprog, 2. bosættelsesmønster – herunder mobilitet og kædemigration (at man søger mod steder, hvor andre har samme baggrund), 3. socioøkonomisk status – herunder uddannelsesniveau og endelig 4. omfanget af blandede ægteskaber, der "anses for lakmusprøven på en egentlig assimilering". I alt indgår over 50 forskellige statistikker, så undersøgelsen og fremstillingen af den må siges at være særdeles omfattende.

Undersøgelsen viser, at der er store ligheder blandt de danske, norske og svenske indvandrere og deres efterkommere, men også markante forskelle. Fx at hvad angår sprog og mobilitet, er danskerne mest assimilerede i de første generationer, mens især nordmænd har holdt sig mere sammen og har været mere bofaste. En pointe i bogen er, at stedet har afgørende betydning for assimileringen. I dag ligger skandinavernes efterkommere over *mainstream* på uddannelse og socioøkonomisk status samt i graden af social tillid, og især danskere over gennemsnittet, når det drejer sig om accept af fri abort og homoseksualitet. Der er mange tankevækkende pointer, som pladsen her ikke rækker til en rimelig gengivelse af. Særlig interessant er to konkluderende modeller for skandinavisk assimilation s. 130 og 138, hvor især den første forbilledligt anskueliggør tre forskellige veje ind i det amerikanske samfund over tid. Her fremgår det, at især tre faktorer har haft betydning sociologisk set: Graden af uddannelse på ankomsttidspunktet og valget af sted: land eller by. Disse faktorer betinger i betydelig grad ægteskab og uddannelse for efterkommerne. Modellen er umiddelbart brugbar i en undervisningssammenhæng, mens bogen som helhed vil være for svær for gymnasieelever. Enkelte vil måske kunne bruge uddrag af bogen i SRP eller ATX i samarbejde med samfundsfag.

Bogen fungerer sammen med den tidligere udgivelse "Danske i USA 1850-2000" (2005) som en todelt doktorafhandling, og er den foreløbige kulmination på Jeppesens mangeårige forfatterskab omkring emnet og på dansk forskning i emnet i en linje fra Kristian Hvidts afhandling "Flugten til Amerika" (1971).

Det er således et ekstremt grundigt sociologisk studie baseret på en række amerikanske databaser (præsenteret til sidst), vigtigst U.S. Census, den lovpligtige tiårige folketælling gennemført siden 1790. Det er en doktorafhandling, med hvad det nu engang medfører af teori-afsnit, gentagelser og tunge fodnoter. Denne anmelder håber derfor på mere ligefrem og elevegnet temaartikel i NOTER, for emnet er spændende og relevant i undervisningssammenhæng, ikke mindst i lyset af den hjemlige diskussion om assimilation og integration.

Poul Kristensen

Kampen om de danske sjæle

BJØRN THOMASSEN: Kampen om de danske sjæle – En ny fortælling om reformationen. Kristeligt Dagblads Forlag 2017. 249 sider pris kr. 250 kr.

Så udkom der atter en bog om den danske reformation. Denne gang er bogen skrevet af Bjørn Thomassen, der er lektor på RUC. I debatten i forbindelse med reformationsjubilæet har Bjørn markeret sig kraftigt med en kritik af den opfattelse af Luther og reformationen, som mange fagfolk og uvidende politikere har lagt for dagen ved 500 års jubilæet.

Bogen er en velskrevet saglig kritik af reformationsjubilæet 2017. Bjørn tager fat i mange af de myter der er blevet ført til torvs om reformationen i jubilæumsåret. Og det bliver gjort godt. Et fint eksempel på dette, er Luthers forhold til jøderne. Som forfatteren ganske rigtigt skriver, så havde Luther et dybt had til denne folkegruppe. For Luther var jøderne bedragere, løgnere, slangeyngel, djævlbørn, en kræftbyld, en pestilens. Luther foreslår, at man skal brænde synagoger, tage deres hellige bøger, forbyde rabbinere at undervise etc. Bjørn har ganske ret, når han skriver, at dette ikke har præget Lutheråret, og når nogen har beskæftiget sig med dette emne, har man bortforklaret på et utal af tåbelige måder.

Et de emner der meget ofte har været nævnt - ikke mindst af politikere med en national konservativ holdning - er, at reformationen betød en adskillelse af stat og kirke. Luther skulle have banet vejen for den sekulære stat. At fremsætte noget så gedigent vrøvl, kan kun skyldes en himmelråbende uvidenhed. Luther skabte en fyrstelig kirkestat, der opbygget omkring ønsket om kontrol. Bjørn fremhæver, at det eneste tegn på sekularisering ved reformationen var, at bisperne røg ud af rigsrådet. Det lutheranske samfund var opbygget omkring en guddommelig legitimering af magten. Fyrsten havde sin magt fra Gud. Indenfor hjemmet var det husfaderen der havde den guddommelige autoritet. Bjørn skriver direkte: "For Luther hørte kvinden udelukkede til i hjemmet. Hendes opgave var at videreføre familien, føde børn, lave mad og gå i kirke." (Kampen om de danske sjæle p. 135. Dette er helt i tråd med min egen forskning.

En af de ting som der har været blæst omkring er, at Bjørn Thomassen har fremhævet, at man har fortiet reformationens billedstorm i Danmark. Det har bl.a. fået kirkehistorikeren Martin Schwarz Lausten til at fastslå, at man kun kender én billedstorm i Danmark, den der gik for sig i 1530 og ramte Vor Frue kirke i København. (www.kristeligt-dagblad.dk/debat/den-danske-fortaelling-om-reformationen-er-ensidig-ukritisk-og-fordrejet). Lausten har ganske ret, billedstormen 3. juledag 1530 er den eneste egentlige billedstorm der er nævnt i kilderne. Men Bjørn har også en pointe: kirkernes sidealtre blev pilleret ned,

mange billeder forsvandt. Bjørn citerer den første biskop (superintendent) på Sjælland efter reformationen Peder Palladius for, at sidealtrene skal nedtages, men han har overset en vigtig kommentar fra Palladius nemlig; "Tavlerne eller Billeder kunde de slå på Væggen, at de kunde være gode enfoldiges Spejl, som de kunde se dennem udi" Peder Palladius Visitatsbog p. 21 (Heiberg 1867).

En vigtig del af middelalderens kirkekunst er kalkmalerierne. Her skriver Bjørn Thomassen ganske rigtigt at nogle generationer efter reformationen indførelse var der stort set ingen kalkmalerier tilbage i kirkerummene, og jeg er helt enig med ham, når han forkaster bl.a. Martin Schwarz Laustens kommentar om, at det ikke handlede om religion, men kun om æstetik. Thomas kunne have gjort sin pointe endnu skarbere, ved at inddrage de kalkmalerier der blev malet i tiden efter 1564 – her ser vi en ensretning, man følger ganske enkelt en lutheransk skabelon om loven (fortabelse) overfor nåden (frelsen) som var skabt af maleren Cranach d.æ. Det var slut med, at bønderne selv kunne præge kirkens malerier – det var det lutheranske kontrolsamfund. (Torben Svendrup Når Ræven vogter gæs p. 288 ff.)

Reformationsjubilæet største tåbelighed har været, at alt skulle relateres til nutiden. Det kan man ikke, den verden Luther, Karl 5. og Christian 3. levede i er dybt forskellig fra vor verden. Bjørn har 100 % ret, Luther har sgu ikke skabt hverken demokrati, Jazz, det danske sprog og så videre, det er nonsens. Bogen *Kampen om de danske sjæle* er en vigtig bog, både til forberedelse af reformations undervisning, men så sandelig også en bog de studerende skal præsenteres for. Den er usædvanligt godt skrevet. Det er en bog der kan læses af alle. Derfor er den velegnet i undervisningen. Det er en bog der på det varmeste kan anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

Luthers sociaetik

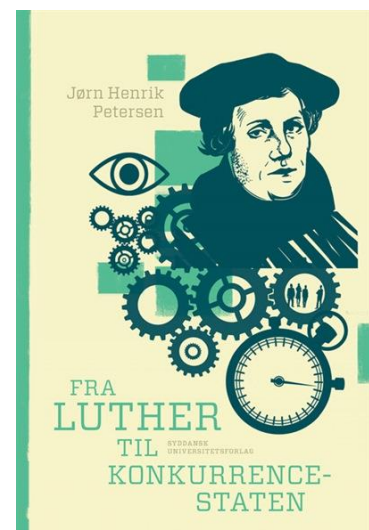
JØRN HENRIK PETERSEN: "Fra Luther til konkurrencestaten". Syddansk Universitetsforlag 2017. 197 sider, 198 kr.

Aktualiteten af Luthers sociaetik

Jørn Henrik Petersen: Fra Luther til konkurrencestaten. Syddansk Universitetsforlag 2017. 197 sider. 198 kr.

I sin nye bog om Luthers 'sociaetik', der er en revideret og forenklet version af hans tidligere bog "Fra Luther til konkurrencestaten" (2016), dels undersøger Jørn Henrik Petersen (JHP) kritisk Luthers mulige indflydelse på velfærdsstaten, som mange udmærkede mennesker står i kø for at tilskrive ham (måske det meste af) æren for, og dels undrer han sig over denne velfærdsstats relativt hastige, historiske transformation til konkurrencestat.

Når velfærdsstaten altså åbenbart havde et så solidt og historisk rodfastet, næsten 450-årigt åndeligt fundament, når denne stat vel nærmest var et logisk slutpunkt på historien ifølge megen 500-års reformations-jubilæumstale og -skrift, hvordan kunne den da afløses efter så få år efter at en samfundsstruktur, som snart sagt var at betragte som dens diametrale modsætning, altså 'konkurrencestaten'?

Dette synes at være en penibel problemstilling ikke mindst for dem, der har apologet for, at den lutherske protestantisme, denne være sig ægte sakral eller moderne sekulariseret, står som det temmelig faste og urokkelige grundlag for velfærdsstaten. For JHP selv er problemet dog knap så stort, idet han nok tilskriver Luthers tænkning en, mest indirekte, inspirerende, men ikke eksklusiv og determinerende betydning for velfærdsstatens indretning og mentaliteten bag den. Ifølge JHP kan Luthers indflydelse på velfærdsstaten af mange grunde dårligt afklares helt – og for denne anmelder at se med rette – bl.a. fordi andre idéer foruden økonomiske og andre omvæltninger i de forløbne 450 år havde gjort sig gældende, således renæssancens humanisme, 1700-tallets oplysningstænkning, romantikken i det 1900 århundrede og siden socialismen – og dertil kommer altså de materielle, bl.a. politiske og økonomiske, forandringer igennem disse århundreder så som industrialisme og økonomiske kriser, der også har medvirket til at ændre menneskers mentalitet. Han siger selv kort om dette: "Den indirekte kristne (lutherske) indflydelse lod sig næppe bestemme".

JHP er imidlertid ikke nogen Luther-apologet, skønt han utvivlsomt overvejende er positivt stemt over for dennes sk. sociale tanker. Han opfatter Luther som ikke blot evangelisk, religiøs, men også som social reformator og sågar som kapitalismekritiker, som kritiker af enhver stræben efter profit for egen vindings skyld. Ifølge forfatteren havde Gud ved Jesu lidelseshistorie sat mennesker fri fra at stræbe efter at befri sig selv for synd og skyld; den byrde havde Jesus taget på sig og altså frigjort mennesker fra. Mennesker skulle således ikke for sin egen frelses skyld stræbe efter at gøre gode gerninger; frelsen var en opgave, Jesus havde befriet dem fra, de havde således ingen grund til at bekymre sig om sig selv, derfor burde de udelukkende koncentrere deres indsats her på jorden om at hjælpe den anden, 'næsten'. Denne er ifølge JHP's Luther-tolkning ikke blot at forstå som ens nærmeste familie og måske ens eget land og egne landsmænd, men derimod at fortolke som enhver, der måtte have hjælp behov. Alt arbejde skulle således udføres til næstens bedste – men naturligvis skulle den arbejdende selv have til dagen og vejen og en tryk fremtid for at kunne hjælpe.

Luther skelnede imidlertid imellem den værdigt og den ikke-værdigt trængende; den værdigt trængende var den arbejdsvillige, der enten kunne og ville arbejde eller den, som ville, men ikke kunne, mens den ikke-arbejdsvillige altså var den, som kunne, men ikke ville arbejde. Denne skelnen fandtes ikke i det moderne velfærdssamfunds ideologi og dens lovgivning, der ifølge JHP uden forskel ydede hjælp til Loke såvel som til Thor, dersom de havde behov for det.

JHP synes, trods sin sympati for velfærdsstaten, at nære en vis skepsis over for en naivitet i ideologien bag denne, der synes for ham at se at operere med en urealistisk, alt for positiv og optimistisk opfattelse af mennesket som, trods rigtignok selv også behovsvæsen, socialt og altid villigt til at yde en arbejdsindsats og en betragtelig skattebetaling til andres påkrævede underhold. Nogen har imidlertid ærgerligt nok udnyttet dette system, synes JHP at mene. Måske har han ret. Men hvem er det så, som mon har udnyttet systemet? Dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere? Eller lønmodtagere, der ikke har villet dele arbejde og løn med andre, men derimod har taget flittigt for sig (selv) ved overenskomstforhandlinger? Eller måske højtgagerede/sig selv højt gagerende virksomhedsledere? De herskendes tanker er i velfærdssamfundet som andre steder ofte de herskende tanker, og de førstnævnte medborgere er derfor i almindelighed på det nærmeste gjort til hovedskyldige i velfærdssamfundets endeligt.

JHP er delvis kritisk over for Luthers arbejdsbegreb, hvilket han ser som helliggjort på linje med konkurrencestatens arbejdsbegreb. "Den, der ikke ville arbejde, skulle heller ikke have føden", refereres

Luther af JHP, og i det hele taget skulle mennesker for Luther uafbrudt og hårdt arbejde for næsten. Men altså ikke for sig selv, og deri ligger forskellen til især konkurrencestatens arbejdsbegreb, der ifølge JHP ikke blot stigmatiserer og ekskluderer enhver, der ikke vil arbejde, men i princippet også enhver, som ikke kan. Arbejde og arbejdsduelighed er her gjort til altings målestok, og mennesket anses i dette samfund for at være homo oeconomicus, det økonomiske, egoistiske menneske, der evig og altid søger at maksimere og optimere tilfredsstillelsen af sine egne og sine allernærmestes behov uden at skele til de andres, samtidig med at han/hun dog anses for at være essentielt arbejdsu villig og derfor skal underkastes passende disciplinering til arbejde om nødvendigt.

Velfærdssamfundet målestok kan vel, med JHP, siges at være den enkeltes, alle enkeltes, gode liv i samfundet, mens målestokken i konkurrencesamfundet kan hævdes at være den enkeltes arbejds- eller rent økonomiske indsats for sit eget livs opretholdelse. I det første stod ret over pligt, nydelsen var uafhængig af ydelsen, i det andet står pligt over ret, den enkeltes ydelse kommer før nydelsen.

Hvorvidt det gode liv var en målestok for Luthers socialetik, er nok tvivlsomt; det var måske snarere hjælpen til de andre i et altid mere eller mindre besværligt jordisk liv, mens vi venter på det hinsides. Men Luther står måske nok velfærdssamfundet nærmere end konkurrencestaten trods sit næsten hellige arbejdsbegreb, der – ølse for og ølse bag, pølsen beholder dog sin smag – immervæk i nogle af sine effekter ligner konkurrencestatens. Dette hævder jeg uagtet, at JHP afviser, at Luthers arbejdsbegreb kan omfattes af Max Webers tese om, at protestantismens arbejdetik var forudsætningen for kapitalismen. Arbejdet ifølge Luther var for JHP at se udelukkende tilegnet næsten, og derfor var hans arbejdsbegreb angivelig ikke en forudsætning for (egoistisk) kapitalistisk arbejde og tilegnelse, sådan som calvinismens angivelig var. Men mon de hårdtarbejdende lutheranere mon altid har kunnet skelne mellem arbejde for sig selv og sine, der jo immervæk var en nødvendighed, og så arbejdet for næsten?

JHP prætenderer i denne i øvrigt fortrinlige bog hverken at løse problemet om Luthers præcise indflydelse på velfærdsstaten eller gåden om dennes transformation til konkurrencestat, men giver dog brugbar information til opklaring af sagen. Men man kan dog stadig undre sig over, hvorfor velfærdssamfundet fik en sådan afløser, som det fik (hvis det samfund da ellers i virkeligheden er gået under?), al den stund det danske samfund kun er blevet meget rigere i alle årene siden velfærdssamfundets opkomst, og dette på trods af eventuelle påståede 'snyltere' af enhver karakter.

Poul Ferland

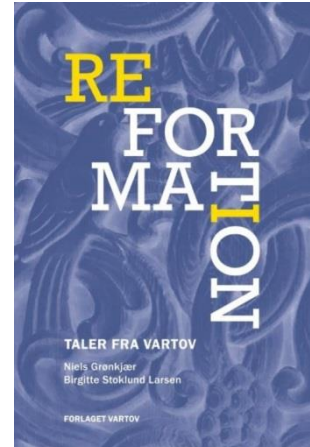
poulferland8@gmail.com

Reformation er fortsat i bevægelse

BIRGITTE STOKLUND LARSEN OG NIELS GRØNKJÆR (red.): Reformation. Taler fra Vartov. Forlaget Vartov 2017. 127 sider, 150 kr.

I de seks år fra 2012 op til reformations-jubilæet i 2017 havde seks talere fået den opgave at forholde sig til Luther, Grundtvig og vores samtid. Talerne, altså en pr. år, blev holdt på selve reformationsdagen den 31. oktober i Vartov i København, og hver af dem var inspireret af en tilsvarende, men kort tale af Grundtvig, der selv havde været præst ved Vartov. Det idémæssige udgangspunkt for talerne var, at reformationen til hver en tid befinder sig i fortsat fornyende bevægelse, derfor må "... vi gentilgønde os deres tanker i kritisk samtale", som det hedder i pressemeddelelsen, hvad talerne, gengivet i denne bog, så har forsøgt.

Centrale temaer i de to redaktørers, Stoklund Larsen og Grønkjær, respektive taler kan siges at være en kritik af tidens, denne tids, umådeligt stressende og opslidende mentalitet, nemlig at den enkelte besidder evnen til og ansvaret for sin egen, af en slags usynligt, systemboende, upersonlig, men allestedsnærværende 'overjeg' normativt befalede, perfektionering i enhver henseende.

Grønkjær siger således: "Måske kan vi af reformationens Luther lære, at sandheden om menneskets liv begynder at vise sig, når det befries fra de magter, der vil indbilde os, at vi må gøre os fortjent til vore liv – også befries fra den magt, vi mener at have over os selv. Og måske kan vi af Grundtvig lære, at der findes fællesskaber, som vi ikke skal gøre os fortjent til, fordi de er givne". Og Stoklund siger tilsvarende: "Luther bliver reddet fra den evige og evigt utilstrækkelige kredsen om sig selv af troen på Guds nåde", hvilket Grundtvig anses for enig i. Grundtvig har ganske vist et anderledes optimistisk syn på mennesket og dets liv heneden end Luther, der anser mennesket for en falden og helt igennem uperfekt synder; men ikke desto mindre tilmåler Grundtvig Gud magten og æren og mennesket pligten til taknemmelighed for Guds gaver.

Marianne Christiansen, der taler om lovsangen til det evige liv, der kun lader sig synge om, "aldrig fatte eller beskrive med ord", giver også udtryk for, at "reformationsmindet altid er en opmuntring til at se, at tingene kan forandre sig og omformes – ikke kun i en skæbnebestemt forfaldshistorie, men med nyskabelse ud af det gamle".

Christoffer Emil Bruun ser i dag tendenser til og mulighed for yderligere forsoning mellem de tidligere så uforsonlige fjender, kristendom og kulturradikalisme; en forsoning, som kunne resultere i en ny kulturkristen radikalisme, "der både abonnerer på et menneskesyn, hvor omsorg for de svageste, beskyttelse af miljø, hensyn til klimaet og ikke mindst kampen for tolerance og frisind er fællesnævner".

Hans-Jørgen Schanz' tale har fokus på Luther som filosof, hvilket forfatteren mener er en beklageligvis historisk og aktuelt overset eller fortrængt side af Luthers virke. Talen er skam interessant, men den har også noget meget forkortet og forsikrende over sig, der nok lader sig forklare af talens og den relativt korte form. Men det betyder også, at man står tilbage med en del spørgsmål til Luthers betydning som filosof. Således har jeg selv stadig noget besvær ved at se en, altså Luther, som filosof, der henviste den kristne til troen og troen alene.

Mest spændende og perspektivrig finder jeg Per Øhrgaards tale. Om det modersmål, som også Grundtvig hylkede, citerer Øhrgaard en anden dansk teolog, Søren Kierkegaard: "Nogle af mine Landsmænd mene, at Modersmålet ikke skulle være dygtigt til at udtrykke vanskelige Tanker. Dette synes mig en besynderlig og utaknemmelig Mening. (...) Jeg føler mig lykkelig ved at være bunden til mit Modersmål, bunden som måske kun få er det, bunden som Adam var til Eva, fordi der ingen anden Qvinde var". Den i øvrigt overordentlig sprogkyndige Øhrgaard leverer hertil en aktuel kommentar: "I dag synes vi på vej tilbage til tidligere tiders foragt for modersmålet. Det er ikke længere 'meriterende' at publicere videnskab på dansk, det skal være på engelsk, ja man har ligefrem opstillet lister over, hvor og hvordan man skal publicere, hvis det skal regnes for noget". Øhrgaard konkluderer herpå, at der nok kan være brug for at fortsætte Grundtvigs indsats for modersmålet.

Enhver er sin egen lykkes smed nuomstunder, og enhver har dertil sin egen uforbederlige mening. Det følgende kan siges at være en Øhrgaards kommentar hertil: "Vi vil ikke have smagsdommere og eksperter, for nu at citere den person, der formentlig har gjort mest for at ødelægge det folkelige sammenhold i Danmark, eller i hvert fald har haft størst succes med det. Engang sagde en konge, at fordi vi var fattige var der ingen grund til, at vi også skulle være dumme. I dag kan det virke, som om vi er rige nok til at kunne tillade os at være dumme. Men det er værd at erindre, at Grundtvig, der gerne tages til indtægt for antiintellektualisme, talte om et folkeligt akademi, og at hans bevægelse grundlagde højskoler, ikke bare skoler".

Øhrgaards samlede konklusion lyder: "Så der kan være god grund til at gentænke Grundtvig – og bag ham for min skyld gerne Luther. Hvad den gentænkning skal munde ud i, er en helt anden sag. Det kan vi være uenige om. Men det er det, samtalen skal handle om. Og det kommer den kun til, hvis vi til stadighed fastholder, at der er en anden frihed end det frie forbrugsvalg, et andet modersmål end det, der bruges til at nedgøre andre, og en anden oplysning end den, der alene 'ser på tallene', som det hedder – kort sagt, at der andre måder at fortolke virkeligheden på end den for øjeblikket herskende, og andre muligheder for handling end dem, der sætter sig igennem her og nu".

Bogen er læseværdig, dersom man ønsker at få nogle kvalificerede bud på, i hvilke retninger en nutidig reformation kan tænkes, menes eller ønskes at bevæge sig.

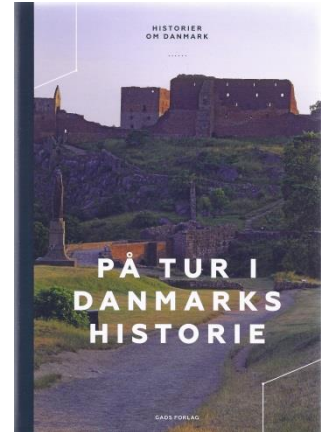
Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Frisk luft, motion og historie(r)

SØREN OLSEN M. FL: "På tur i Danmarks historie". Gads Forlag 2017. 222 sider. 200 kr.

Den foreliggende bog er en del af et større projekt, søsat af Danmarks Radio, Nationalmuseet og Slots- og kulturstyrelsen, i samarbejde med en række museer, biblioteker og arkiver og støttet af Nordeafonden. Projektet er nærmere beskrevet på netsiden historieromdanmark.dk; også netsiden historiskatlas.dk kan være brugbar i denne forbindelse.

Bogen ser mere ud som en turistfører på højere plan end en undervisningsbog – men her kan man altså supplere med et besøg på de to angivne netsider. Disse er vel også tænkt som en kompensation for en større mangel ved bogen: Det totale fravær af en litteraturliste. Papir- og billedkvaliteten er høj, og bogen er formodentlig fysisk robust nok til at fungere som felthåndbog.

Bogen beskriver 47 forskellige vandre- og cykelture i Danmark med historisk indhold. 222 sider i alt giver ret få sider pr tur, og beskrivelsen af de enkelte seværdigheder er derfor nødvendigvis ret kortfattet. Det var her man skulle have brugt en litteraturliste, for mange af seværdighederne er langt grundigere beskrevet andre steder, og en grundigere beskrivelse er nødvendig i undervisningssammenhæng.

Der er to hovedafsnit: I det første beskrives en række (i alt 8) "store ruter", dvs. ruter der i sig selv har haft historisk betydning, såsom Hærvejen, Gendarmstien o.l. De enkelte ture er dele, skåret ud af disse store ruter. I det andet hovedafsnit, "lokale perler", er hver tur en enhed i sig selv, udvalgt så de nogenlunde dækker både geografisk og emnemæssigt. Emnerne er det militære aspekt ret fremtrædende, men man har dog levnet plads til lidt økonomisk, social og kulturhistorie. De enkelte ture har et emnemæssigt hovedindhold, men hvis man på turen passerer en seværdighed der er vigtig i anden sammenhæng, stopper man op for også at se på den, uanset at den emnemæssigt falder lidt udenfor.

De fleste af seværdighederne ligger på landet, selv om også nogle af ruterne går gennem byer.

Man har måttet foretage hårde valg i den vrimmel af historiske seværdigheder der findes i Danmark, og mange vil sikkert lede forgæves efter nogle af deres favoritter. For eksempel er den store og utrolig smukke "Øhavssti" på Fyn ikke omtalt, selv om der undervejs er mange steder af historisk interesse. Men hele stien som sådan er selvfølgelig ikke historisk.

De enkelte tures længde varierer fra ca. 50 km. Til ca. 20 (cykelturene) og fra ca. 20 til ca. 5 (gåturene). De er vurderet efter sværhedsgrad, oftest let til moderat (og i hvert fald intet der ville imponere en nordmand). Det er angivet hvor lang tid der medgår netto til transport, og om der eventuelt er behov for vandfast fodtøj. De fleste af ruterne er i cirkel, hvilket er en oplagt fordel hvis man er afhængig af offentlig transport til og fra, og der er ofte også angivet hvilke offentlige transportmidler der kan bruges. Nogle af ruterne er afmærkede, nogle ikke – her kan der givetvis være problemer med at finde vej.

Bogen er absolut anvendelig til sit hovedformål, historisk sightseeing, men er næppe i sig selv tilstrækkelig som grundlag for ekskursioner i vor sammenhæng, men den kan da udmærket bruges til at få ideer fra.

Axel Moos

Epidemier

KLAUS LARSEN: "Den blege rytter. De store epidemier der formede Europa 1300-1700". Munksgaard 2017. 300 sider, 300 kr.

"Den dræbte på et øjeblik nogle, mens de åbnede deres vinduer, nogle, mens de legede med børn i deres gadedøre, nogle udryddede den på en time, mange på to... Som den fandt dem, tog den dem, nogle sovende, nogle vågne, nogle mens de morede sig, nogle i sorg, nogle fastende, nogle mætte, nogle travle og nogle dovne, og i ét hus nogle gange alle." John Kays (1510-73) om den engelske sved, citeret i "Den blege rytter" (s. 152).

Den Sorte Død blev en del af historieundervisningen med gymnasireformen fra 2005 for mange af os, der havde klasser med biologi A. Emnet var oplagt til tværfagligt samarbejde mellem fagene, ofte i forbindelse med AT og SRP. Der var et par bøger at vælge mellem. Selv har jeg brugt Henrik Jensens: "Den sorte død og livet i senmiddelalderen" (1999). At epidemiske sygdomme og deres samspil med den historiske udvikling ikke skal glide ud af undervisningen nu, er jeg blevet overbevist om af at læse Klaus Larsens: "Den blege rytter".

Klaus Larsen er ikke forsker, men uddannet journalist, og han er en fantastisk fortæller. Bogen er på 300 sider og har et populærvidenskabeligt sigte. Selv blot med Henrik Jensens bog som baggrund, er der ikke så meget at komme efter i samspillet mellem sygdom og samfund.

Klaus Larsens bog går dog højere op i tid til 1711 og vægter udviklingen i Danmark. Fremstillingen af den danske historiske kontekst er unuanceret og ikke bogens styrke. Styrken ligger et helt andet sted: "Den blege rytter" viser hele viften af epidemiske sygdomme, der fremstilles yderst læservenligt og forfærdeligt skræmmende og forklarer sygdommenes samspil med krig, underernæring og samfund. Listen er lang: Foruden Den Sorte Død, spedalskhed, syfilis, engelsk sved, plettyfus (spredes ved lus), kopper og skørbug (rammer ikke kun søfolk!). Dertil kommer nogle meget maleriske, til tider skønlitterære beskrivelser af sygdomsramte byer og personlig hygiejne.

Lægevidenskaben er heller ikke ukendt, men behandles levende og uden den ærbødighed, man kan møde i medicinhistorien, som ofte er præget af internalistisk historieskrivning. Klaus Larsens sætter sig i patientens sted og foretrækker bartskeereren frem for både lægen og kvaksalveren. Ingen af dem kunne jo hjælpe.

Klaus Larsens fremstilling illustreres med en lang række billeder, jeg ved hjælp af titlerne vil søge på nettet til min undervisning og som sagtens vil kunne indgå som kilder i eksamenssæt til de nye historieeksaminer. Bogen anbefales absolut til histories fagbibliotek.

Og "Den blege rytter"? Billedet stammer fra Johannes Åbenbaring, ligesom overslaget om, at en tredjedel af verdens befolkning døde.

Anne Melillo

Var UNESCO pengene værd?

POUL DUEDAHL: "Fra overmenneske til UNESCO-menneske". Syddansk Universitetsforlag 2017. 376 sider. 348 kr.

Forfatteren konstaterer at der i perioden 1945-65 skete et skifte fra et menneskesyn til et andet, fra et biologisk præget til et kulturelt eller samfundsvidenskabeligt præget, og en forvandling af antropologien fra en biologisk til en samfundsvidenskabelig videnskab. Han vil gerne undersøge denne proces og specielt UNESCO's rolle heri, dvs. UNESCO's "virkningshistorie", specielt i Danmark, et emne som han finder ikke er særlig godt belyst indtil nu. Den tidsmæssige afgrænsning er 1945-65, men med en nødvendig forhistorie fra ca. 1890. Det er specielt racebegrebet han sætter i centrum for analysen, der præciseres s. 50: "I bogen her foretages en diakron analyse af racebegrebet i perioden 1890-1965 for at vurdere UNESCO's betydning for begrebstransformationen i perioden 1945-65 og for at forstå begrebsanvendelsen efter 1965" (s. 50).

Det fremgår ganske klart at UNESCO arbejder med et politisk formål, og at politikken styrer videnskaben. Det lægger forfatteren ikke skjul på, og det gør ham af og til en smule betænkelig – dog, han kommer over det.

Forfatteren afstår fra at benytte kvantitative metoder, ikke så meget af principielle grunde som af tids- og ressourcemæssige grunde. I stedet koncentrerer han sig om sprogbrugen i danske publikationer og sammenligner med UNESCO-publikationer, men indholdsanalysen er dog heller ikke kvantitativ. Forfatterens metodemæssige afkald gør projektet langt lettere at gennemføre, men måske ikke helt så interessant.

Materialemæssigt er der ikke tale om "et systematisk indsamlet tekstkorpus" (s. 52), hvad forfatteren gerne ville have benyttet, men også må afstå fra. I stedet udvælger han "på frihånd" klassiske værker om racebegrebet, materiale fra dansk grundforskning og forskningsbaseret formidling, skolebøger osv. frem til 1945, det samme fra perioden 1945-65, samt UNESCO's forskellige erklæringer vedr. racebegrebet. Specielt når man vil belyse racebegrebet i den brede befolkning, er der meget materiale der her for det meste udelades: Børnebøger, ugeblade, børnesange, læserbreve, reklamer, film, revyer osv. Men, indrømmet, inddragelse af dette omfattende folkelige materiale ville have krævet mere end man kan forlange af enkelt forsker. Forfatteren trøster sig med at der nok sker en "nedsivning" fra elitepersoner til befolkning. Der er en omfattende litteraturliste og et solidt noteapparat.

Bogens illustrationer er næsten udelukkende fotografier, dvs. ingen diagrammer, tabeller eller tegninger til understøttelse af teksten. Som det ofte er tilfældet med bøger med tilskud, er den trykt på glittet papir med et ikke alt for kontrasterende tryk. Det kræver gode øjne eller gode belysningsforhold.

Efter udførligt at have redegjort for bogens formål, problemafgrænsning og metode beskriver forfatteren situationen før UNESCO, altså 1890-1945, i den videnskabelige verden og i nogen grad i undervisningssystemet. Der er nogle fæle eksempler iblandt, naturligvis. Der er ikke så meget nyt i det. Af og til kommer forfatteren ret nær på at sidestille et biologisk menneskesyn med racisme, hvad biologerne næppe vil sige ham tak for.

Men så kom UNESCO, og den politiske dagsorden blev ændret radikalt. Den videnskabelige verden rettede ind ret hurtigt, overbevist af bevillinger og stillingsbesættelser. Det er egentlig tankevækkende, men måske ikke så overraskende, at politikere og videnskabsfolk der var på barrikaderne mod nazismens styring af videnskaben, ikke havde betænkeligheder når blot formålet var godt. Nedsivningen var lidt længere om at virke.

Tilsyneladende har UNESCO sin del af skylden for den udvanding af racismebegrebet, der har gjort dette begreb næsten meningsløst. Forfatteren præsenterer begrebet "kulturracisme" uden helt at slå absurditeten af dette begreb fast: Ifølge dette begreb vil enhver universalist, herunder en tilhænger af FN's menneskerettighedserklæring, jo kunne stemples som racist!

Selv om det naturligvis kan være svært at skelne UNESCO's indflydelse fra mange andre faktorer, konkluderer forfatteren dog, at organisationen har haft betydning for paradigmeskiftet i Danmark, om ikke i samme omfang og på samme tid overalt (s. 309-11)

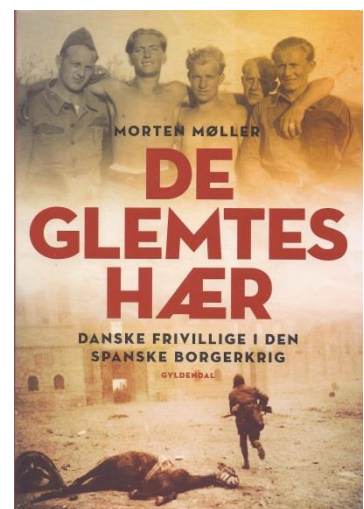
Axel Moos

Spansk Borgerkrig

MORTEN MØLLER: "De glemtes hær – danske frivillige i Den spanske Borgerkrig". Gyldendal. 416 sider. 300 kr.

Om de danske spaniensfrivillige er så glemt blandt historikere, er jeg ikke klar over, men jeg tror det ikke. Hele emnet er nu blevet ganske aktuelt i dag med frivillige, der er taget til Syrien. I dag er det islamister og dengang fra 1936-39 var det kommunister – eller? Det er det fokus, MM har i sin bog. Hvem var de? Bogen er bygget op i tre hovedafsnit: Rejse, Krig og Hjemkomst.

I forordet "Hovedes forgård" gør MM på redelig vis helt klart, hvad hans mål er. Han har gennemgået kilder, som aldrig tidligere har været benyttet i dansk forskning, og det fremgår tydeligt i afsnittet om kilderne til sidst i bogen. Dette afsnit er eksemplarisk for historikere med alle de metodiske overvejelser, som MM har arbejdet efter.

I afsnittet arkiver - også russiske - er oversigten over det enorme materiale MM har været igennem. Litteraturlisten rummer alt, og selvfølgelig et meget omfattende og meget fint noteapparat. Til slut et personregister. Bogen er meget velskrevet og klar i mælet, men der er mange lange udredninger af begreber og pointer, som historikeren hurtigt fatter. Så det rejser igen et spørgsmål, som jeg i mine anmeldelser tidligere har luftet. Hvem bliver bøgerne skrevet for? Historikere? Bredt læserpublikum?

Tom Buk-Swientys metode er begyndt at slå igennem hos historieskrivere og også hos MM. Der startes med et brev fra en spaniensfrivillig, som bliver startskuddet, og det er ikke dårligt. Der er fine illustrationer undervejs, men det er stadig meget underligt og gammeldags at samle disse i klumper og ikke bruge dem i sammenhæng og dialog med teksten. Ca. 500 danske frivillige deltog og 125 dør, og MM relaterer det til Danmarks tab i 1864, anden verdenskrig og Afghanistan. De spaniensfrivilliges fortælling er kampen mod fascismen, men som det fremgår af analyserne, har der været mange overvejelser for den enkelte til at deltage. Kilderne får os i kontakt med unge, trætte, frustrerede og fortrukne unge danske mænd.

MM ridser den velkendte situation i Europa op i mellemkrigstiden, hvor alle -ismer bliver brugt. Spanien får sin del, hvor hver fjerde er analfabet og halvdelen af jorden ejes af 1 % af befolkningen ud af en befolkning på 25 millioner, og det ligner noget, som er set før i historien. Men inden for Folkefronten, som kommer til magten i februar 1936, er der mange fraktioner, som er et sandt kludetæppe af alt fra separatister, anarkister, trotskister etc. ja listen er uendelig. Resultatet bliver senere, at det kommer til borgerkrig i borgerkrigen, hvor der gøres op med trotskister, så de forskellige fraktioner i Barcelona bruger kræfter på at bekæmpe hinanden, og Stalin og NKVD er dybt involveret i disse opgør. Det er den scene, de danske frivillige kommer ned til, og det er helt sikkert, at unge mænd i en gennemsnitsalder på 20 har haft svært ved at have et overblik over, hvad det var, de kastede sig ud i.

DKPs fortælling er, at de spaniensfrivillige var stålsatte i kampen mod fascismen, men den fortælling bliver grundigt pillet ned, hvor MM opruller idealerne over for krigens rædsler. MM bruger ud over sin grundige kildeanalyse tre indfaldsveje, som eksempel for læseren: Den norske avis Dagbladets korrespondent Lise Lindbæks beskrivelser, Leo Kari og de tre brødre Harald, Kai og Aage Nielsen. Lise Lindbæks artikler bliver læst i Danmark, da de bliver trykt i Arbejderbladet, Social-Demokraten og Politiken, men hun er ikke neutral, da hun har sin indfaldsvinkel. Ved siden af bruges den frivillige Torben med breve og dagbøger, hvor han skriver, at han kedede sig og skulle opleve noget. Leo Kari, som var 19 år, udarbejdede mange år efter borgerkrigen en liste over deltagere, men mange ville ikke være med i drøftelsen af erfaringer. Harald, Kai og Aage Nielsen, som har været arbejdsløse, cykler til Spanien, og det bliver ikonet på spaniensfrivillige. Da de når frem, bliver de interneret!

Som baggrund beskriver MM naturligvis holdningen fra de europæiske stormagter til borgerkrigen. Tyskland, Italiens og Sovjets direkte engagement, medens det øvrige Europa havde fået nok af krig. USSR's våbenleverancer matchede på intet tidspunkt den indsats Tyskland og Italien lagde for dagen – ikke mindst i form af fly, og det kan ses i de danske spaniensfrivilliges beretninger. "Alle menneskers skræk her i Spanien er fly". Men det tunge bagtæppe er de store, blodige brutale slag under borgerkrigen. I Danmark så socialdemokratiet forståeligt med skepsis på de spaniensfrivillige som en stor kommunistisk forsamling, og tyske frivillige, der før havde opholdstilladelse i Danmark, bliver senere nægtet indrejse i Danmark som radikaliserede. Så der er ikke meget nyt under solen, når vi i dag ser på IS-krigere.

Men hvorfor tog de af sted? De fleste var kommunister, som digteren Gustaf Munch-Petersen, men MM's analyse viser, at de ved siden af var arbejdsløse, kedede sig, havde familiære problemer og kærestesorger. Det ligger lidt langt fra de idealer, som var DKPs fortælling, for mange havde ikke kendskab til Spanien endsige, hvad det hele gik ud på. Det er jo tankevækkende, når vi i dag har alle de medier, vi har, men tiden var naturligvis en anden med aviser som den vigtigste informationskilde.

Nogle familier støtter deres sønner eller mænd, hvor andre efterlyser dem. Paris bliver centrum for organiseringen på trods af regeringens holdning til begivenhederne i Spanien. De frivillige udfylder mange poster, men ca. 60 % (300) af de danske frivillige gør tjeneste som infanterister primært i 11. brigades tyskdominerede Thälmannbataljon, og det giver problemer oven på 1.verdenskrig og Genforeningen. I takt med de store slag, hvor de danske frivillige er med, falder moralen, og mange deserterer. Ved siden af slag og tab kommer lus og tyfus til, og alle disse afledte vilkår af krig kommer bag på de frivillige, hvilket nok skyldes, at de måske ikke har været tilstrækkelig vidende om, hvad der foregik i skyttegravene under 1. verdenskrig.

Undervejs bliver de internationale brigader mere spanske og mindre internationale, og det rimer ikke med Kominterns og DKPs fortælling, for ved siden af er der rapporter om mange skandinavernes desertering, MM opruller mange hårrejsende eksempler, og der er virkelig mange. Eksempelvis flygter den 27-årige danske blikkenslager Gerhard Schultz, vender hjem til Danmark og skriver en meget kritisk artikel i Nationaltidende. Den vender sig mod den kommunistiske kontrol af de internationale brigader. Kommunisterne havde siden oprettelsen af brigaden proklameret, at de frivillige ville kæmpe til sidste mand. Det kan illustreres i bogens s. 193 med den kendte plakat *No Pasarán*, men plakat og realiteter hænger ikke sammen, og det er set utallige gange i historien.

USSR's engagement køler efterhånden af, og MM beskriver defaitisme og opløsning blandt de frivillige. Således er der også i samtidens litteratur og især en diskrepans mellem idé og virkelighed. I det sidste afsnit, hvor hjemkomsten beskrives, er der glimrende uddrag af forskellige aviser som Arbejderbladet, Nationaltidende og Politiken, og aviserne har naturligvis forskellige analyser og opfattelser. MM opsummerer således: *De er alle rejst ud som frivillige soldater, men de vender tilbage til Danmark med vidt forskellige syn på den krig, de har deltaget i.*

Da anmelderen er fra Als, ser jeg at DKP Jørgen Elneff fra Sønderborg flygtede og deserterede, og Hans Mathiasen fra Ulkebøl har ifølge en evaluering "været meget bange". Under besættelsen gik mange spanienveteraner ind i sabotagegrupper, men andre kæmpede på Østfronten under 2.verdenskrig, så billedet bliver mildest talt broget. De fleste spaniensfrivillige har lidt af de krigstraumer, som også ses i dag, men det er først i nutiden, at militærpsykologer er blevet opmærksomme på den side af krig.

Morten Møllers værk er en meget spændende og eksemplarisk analyse af en fortælling fra DKP som ikke holder vand. På et gymnasium er den velegnet til opgaveskrivning – men under kyndig vejledning.

Christian Bo Bojesen

Kolonihistorie - Vestindien

ASTRID NONBO ANDERSEN & TINE JENSEN SMED (red): "Slagmark, tidsskrift for idehistorie" nr. 75, forår 2017. Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet.

Som bekendt var 2017 hundredeåret for salget af Dansk Vestindien til USA, hvilket bragte Danmarks status som kolonimagt i troperne til ophør.

Markeringerne har været talrige, både her og på øerne, og begivenheden har affødt et utal af artikler og bøger, blandt hvilke flagskibet naturligt nok er den ny kolonihistorie i fem bind.

Der har selvfølgelig tidligere været skrevet om kolonierne.

Efter 1917 udkom således forskellige arbejder, bl.a. af Kay Larsen og dansk-amerikaneren Waldemar Westergaard, men det egentlige gennembrud må siges at være sket i begyndelsen af 1950'erne med udgivelsen af 8 binds-værket "Danmarks Tropekolonier" under redaktion af Johannes Brøndsted. Et mere folkeligt gennembrud fulgte imidlertid i slutningen af 1960'erne med Thorkild Hansens fiktionsmæssige slavetriologi. Herefter udkom der forskellige ting, hvoraf mange var detailstudier, bl.a. i form af universitetspecialer.

Fælles for disse studier er, at de hviler på en dansk synsvinkel og på et danskproduceret kildemateriale.

Meget vand er imidlertid løbet i stranden siden udgivelsen af "Danmarks Tropekolonier", og ikke mindst i anledning af hundredeåret for salget af Dansk Vestindien er nye – og meget velkomne! – vinkler på historien dukket op.

Det er således tydeligt, at fokus er forsøgt "vendt" fra en ren dansk vinkel til også at omfatte historien set fra koloniernes/de koloniseredes synspunkt.

Hovedudgivelsen er som nævnt den nye kolonihistorie, der er ment som en efterfølger/nyere fortolkning/supplement til "Vore gamle Tropekolonier", men også en del andre, mindre skrifter har set dagens lys.

Blandt de mindre, men ikke mindst væsentlige, udgivelser i anledning af jubilæet hører således Slagmark nr. 75, hvis tema denne gang er "Koloniale aftryk". Temanummerets røde tråd er ifølge forordet dels aftrykkene i den fysiske verden, dels i den måde de forstås på.

Udover et spændende redaktionelt forord består temanummeret af otte artikler, der fra forskellige vinkler belyser disse "koloniale aftryk" med forfattere fra både Danmark og fra øerne.

Blandt de sidstnævnte ses de ikke helt ukendte Arnold Highfield og George F. Tyson, der, skønt af kontinentalamerikansk oprindelse, i op mod et halvt århundrede har boet på øerne og indgående har beskæftiget sig med og fortolket deres historie.

Der er imidlertid her tale om lidt ældre ting, eftersom det ikke er lykkedes at få nyere bidrag fra øerne. Det skyldes måske – ifølge forordet – at opfordringen til at bidrage ikke nåede langt nok ud, måske en alt for nær skæringsdato, måske at "Slagmark" ikke var attraktivt nok at skrive i.

Det sidste tror jeg nu ikke på. Men hvad forklaringen end måtte være, er nærværende publikation særdeles læseværdig, hvis man interesserer sig for Danmarks koloniale fortid.

Det er ikke her muligt at gå detaljeret ind på alle bidrag til "Slagmark nr. 75", hvorfor anmeldelsen her vil koncentrere sig om de nyere vinkler, der er blevet mere synlige i forbindelse med hundredeårs jubilæet.

Arnold Highfields artikel, *"Myter og realiteter i Jomfruøernes historie"*, er oprindeligt et foredrag fra 1996. Her stiller han spørgsmålet, om *"de gode gamle dage under danskerne"* nu også var så gode endda. Var de fakta eller fiktion? Han besvarer spørgsmålet ved at undersøge nogle rodfæstede myter, bl.a. den, om at danskernes slaveri var mildere og mere humant end andres.

Det vil her føre for langt omkring at komme ind på de enkelte myter, men ikke overraskende når Highfield frem til, at danskerne hverken var værre eller bedre end andre i Caribien, og selv slavehandelsforbuddet af 1792, hvor danskerne ellers roser sig af at være humanitære foregangsmænd, blev ikke, påpeger Highfield, effektivt på grund af en dansk humanisme, men mere på grund af en engelsk, *"ærkeslavefjendsk"* militær besættelse af øerne i 1807.

Highfield betegner således afviklingen af de sidste rester af den danske slavehandel som *"lidet ærefuldt"*, og i det hele taget er han yderst kritisk over for den danske *"for lidt og for sent-politik"* i tiden op til 1848, hvor han anfører, at *"den danske rolle i emancipationen var ubetydelig, hvis ikke ligefrem gemen"*. Hermed mener han, at emancipationen ikke var noget, de danske myndigheder gav, men noget, som slaverne selv tog.

Danmark solgte, ifølge Highfield, øerne for *"den dengang enorme sum af 25 mio \$ i guld for de underudviklede og oversete dansk-vestindiske øer. Som en sidste krænkelser tog Danmark pengene og så sig ikke tilbage"*.

Det sidste har Highfield ret i, for tilbage på øerne efterlod den danske stat sig bl.a. 26.000 danske statsborgere, der ikke var blevet spurgt om, hvilken nation de ville tilhøre.

Alt blev besluttet i december 1916 hjemme i Danmark ved den første folkeafstemning under grundloven. Resultatet blev som bekendt, at Danmark skilte sig af med øerne og overlod de der værende danske statsborgere til deres egen skæbne, indtil de i 1927 skulle tage endelig stilling til deres nationale tilhørsforhold.

Dette fører Highfield videre i en kritik af, at Jomfruøerne ikke har haft adgang til sit eget kildemateriale, idet både afstand og sprog hindrer.

Mens man på øerne skabte sine egne myter, bl.a. grundet mangel på tilgængeligt dansk kildemateriale, trivedes den danske koloniale mytologi om *"de gode gamle dage"* fortsat i Danmark til langt op i 1900-tallet godt støttet af, at netop det dansksprogede kildemateriale var/blev placeret i København.

Highfield slog dengang i 1996 til lyd for, at kildematerialet på en eller anden måde burde deles, så øerne fik en chance for at kunne anlægge deres eget perspektiv.

Han mente, at Danmark havde et krav på arkiverne, der *"først og fremmest var bundet op på en økonomisk nødvendighed"*, mens øerne havde et ikke mindre tungtvejende etisk og moralsk krav på dem.

Og det er jo netop Highfields samt andres vision, der nu er blevet muliggjort i forbindelse med Rigsarkivets digitalisering og den dermed forbundne tilgængelighed på nettet af de vestindiske arkiver.

Smukt i tråd med Arnold Highfields tanker om myternes forskellighed i Danmark og i Vestindien, finder vi artiklen *"Dansk Vestindiens helte og heltinder"* af Rikke Lie Halberg og Bertha Rex Coley. Den drejer sig om Dansk Vestindiens helte og heltinder.

I fortsættelse af Highfields tanker konstaterer Halberg og Coley indledningsvis, at *"på trods af kanoniseringen af von Scholten i det, man kan kalde det danske perspektiv på historien om Dansk Vestindien, er han ikke videre vigtig i den version, man kan finde på de amerikanske Jomfruøer"*.

Denne modsætning er jo problemstillingen i en nøddeskal.

Særligt ses denne modsætning i skildringen af de forskellige oprørsforsøg mod den danske koloniadministration. Det hedder således, at *"fortællinger om modstanden er blevet bevaret både i og uden for arkiverne. I arkiverne dokumenteres modstanden som en gene for det koloniale system og oprørerne beskrives inden for denne forståelsesramme. Men samme fortællinger forstås helt anderledes i afrikansk-caribiske sange og i den mundtlige tradition, der er blevet overleveret fra forældre til børn og fra lærere til elever .... I disse fortællinger beskrives de samme mennesker, som kolonialadministrationen betragtede som en plage – eller endda som skurke – som helte"*.

Halberg og Coleys artikel har da også som formål at diskutere, hvorfor Dansk Vestindiens afrikansk-caribiske skurke/helte *"endnu ikke er blevet en fuldt integreret del af det danske narrativ om modstand, abolitionisme og borgerrettigheder"*. Som eksempler har de udvalgt General Buddhoe, Queen Mary og David Hamilton Jackson, der alle er almindeligt anerkendte helte på Jomfruøerne.

Endelig har George F. Tyson skrevet den spændende artikel *"Tingene sat på plads – om afrikaneres bidrag til etableringen af byen Christiansted på St. Croix"*. Som titlen viser, drejer det sig om grundlæggelsen og opbygningen af Christiansted. Herved fokuserer han på et vestindisk befolkningselement, nemlig håndværksslaverne, som i forskningen ikke har nydt lige så megen opmærksomhed som de sukkerproducerende plantageslaver.

Men ikke desto mindre har disse håndværksslaver haft stor betydning ved opbygningen af kolonierne. Det være sig bl.a. i form af bygninger i byerne, offentlige som private, det være sig i form af sukkermøller og -værker ude på plantagerne, og det være sig i form af statelige privathuse på plantagerne.

Begyndelsen til Christiansted var ellers langsom, bl.a. grundet mangel på byggematerialer og kvalificeret arbejdskraft, Kompagniets anstrengte økonomi, dødelighed blandt Kompagniets ingeniører samt almindelige skænderier om bygningernes placering. Dertil kom, at Kompagniet satsede mere på at få jorden på øen under dyrkning, mens grundlæggelsen af en by var en mere langsigtet investering, der først efter en del år ville give et afkast. Der skete således ikke meget i Christiansted i den første halve snes år efter købet

af øen. Fra 1744 og godt ti år frem var der imidlertid en så stor aktivitet, at Reimert Haagensen ved sin afrejse fra øen i 1752 kunne berette, at det, vi i dag kender som Christiansteds historiske kvarter, var blevet opført. I 1753, på tærsklen til Kronens overtagelse af øerne, rapporterede guvernør Peder Clausen, at byen nu bestod af 168 huse med 1100 indbyggere, hvoraf de 800 var slaver.

Tyson påpeger, at en del dansk og amerikansk forskning udelukkende har fokuseret på den danske indsats bag byens opførelse, mens ingen har skænket håndværksslaverne, der udførte det manuelle arbejde, samt byens sorte befolkningsflertal, der prægede byen økonomisk, socialt og kulturelt, en tanke. I artiklen forsøger han med egne ord, "at vise, hvordan afrikanere og efterkommere af afrikanske slavegjorte var hovedmændene bag mange af bygningerne i Christiansted op igennem det 18. århundrede", og her indkredser han nogle meget foretagsomme håndværksmestre, der har præget opbygningen af Christiansted og har bidraget til at gøre byen til det, den er i dag.

Ellers indeholder "Slagmark" nr. 75 følgende artikler:

"Toldbodens nye dronning – den danske kolonialismes im/materialle aftryk" af Emilie Paaske Drachmann, "Museale formidlinger af fortiden som kolonimagt på danske og britiske museer" af Vibe Nielsen, "Let's put the Background to the Foreground! – nostalgi, turisme og iscenesættelse af dansk kolonial fortid på de tidligere vestindiske øer" af Pernille Østergaard Hansen. Endelig skriver Nathalia Brichet og Frida Hastrup "I kølvandet – levedygtighed og koloniale økologier ved havnen på St. Thomas".

Temaet om Dansk Vestindien/Jomfruøerne afsluttes med Astrid Nonbo Andersen og Sine Jensen Smeds "Kærligheden og de druknendes land – interview med Tiphany Yanique".

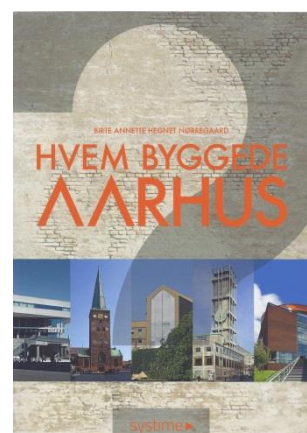
"Slagmark" nr. 75, der er behørigt forsynet med noter og litteraturlister, skulle således byde på noget for enhver smag.

Leif Calundann Larsen

Aarhus

BIRTE ANNETTE HEGNET NØRREGAARD: "Hvem byggede Aarhus". Systime 2017. 232 sider, 225 kr.

Med Aarhus' udnævnelse til kulturhovedstad er der kommet en række bøger omkring 2017, som hylder Kulturbyen Aarhus, eksempelvis Stadsarkivets "Havnebilleder", "Aarhus i 50'erne", "På stuegang i Aarhus", "Made in Aarhus", "En Aarhus-krønike", "200 års kunst i Aarhus", "Åh Aarhus" og bøgerne om AGF "I Troed' Vi Var Døde Og Borte" og "Fodbold i blodet - Mennesker og deres klub". "Hvem byggede Aarhus" er endnu en bog, der istemmer sig hyldestkoret allerede på omslaget og i forordet med verselinjerne "en hyldest til byens bygmestre og arkitekter" og "Aarhus er en fantastisk by". Den langvarige selvfede hyldest kan virke lidt trættende for en udeforstående vendelbo, men fred være med det, hvis andre finder glæde i det.

"Hvem byggede Aarhus" er skrevet af cand.mag. i engelsk/kunsthistorie Birte Annette Hegnet Nørregård og handler om Aarhus' byudvikling og arkitektur fra vikingetid til i dag. Bogen er inddelt i 6 billedrige kapitler efter perioderne 700-1850, 1845-1910, 1910-1950, 1950-1980, 1980-2005 og 2005-2010. Herefter følger en ganske nyttig tidslinje over de behandlede byggerier; et noget overfladisk kapitel med stilkarakter på en dobbeltside og endelig 6 forslag til byvandringer i Aarhus med kort og beskrivelser af bygningerne.

Bogens hoveddel bestående af de 6 kapitler er fint illustreret med ca. 200 billeder, og som historiker er det svært ikke at trække på smilebåndet, når man genkender enkelte bygninger på ældre billeder; ikke mindst billedet af domkirkens lave tårn kaldet kaffekandelåget fra 1865 får smilet frem.

Første kapitel, som behandler det længste tidsafsnit, skøjter henover perioden, men det er velsagtens naturligt, når der ikke længere er så mange bygninger fra perioden at tage udgangspunkt i. Derimod glimrer det første kapitel med et både moderne som antikt kortmateriale, som giver læseren et godt overblik i den voksende jyske købstad. Desværre bliver de antikke kort udeladt i de efterfølgende kapitler og det bliver op til læseren selv at forestille sig Aarhus i de forskellige perioder.

Bygningerne i bogen får i reglen en kort beskrivelse og derefter et billede af sin facade. Alt for få gange er der billeder af bygningerne indeni eller nærfotos af bemærkelsesværdige detaljer på bygninger. En mere dybdegående beskrivelse af bygningernes arkitektur er ønskværdigt; ikke mindst hvis man som fremmed skulle besøge kulturhovedstaden og betragte dens arkitektoniske perler.

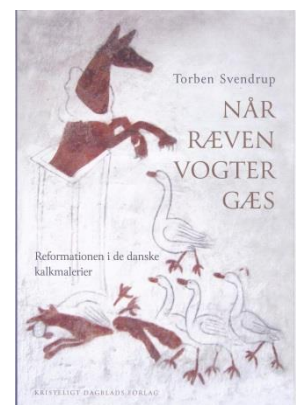
Mest iøjnefaldende er dog ikke bogens beskrevne bygninger og over 200 billeder, men bogens permanente udeladelse af et kritisk blik på byens arkitektoniske udvikling. Det er svært at finde en kritisk bemærkning om eksempelvis Gellerup-parken, Bispehaven eller Skovgaardsparkens mislykkede arkitektoniske projekter; opblomstringen af uniforme betonklodser med dyre lejligheder for dé få på havnefronten eller andre arkitektoniske/planlægningsmæssige bummerter. I Aalborg har vi masse af disse bummerter, og da Aarhus velsagtens ikke er så velplanlagt som den norditalienske renæssance by Palmanova, må der da også være nogle af dem? Bogens ensidige fokus gør den veloplagt til en udvidet turistbrochure, hvor kun det bedste er fremstillet, men bogen giver næppe læseren en dybere forståelse af Aarhus arkitektur, arkitekter og byplanmæssige udvikling.

Lasse Taagård

"Man ikke for hårdt tør slå sin lid til borgere og bønder"

TORBEN SVENDRUP: "Når ræven vogter gæs. Reformationen i de danske kalkmalerier". Kristeligt Dagblads Forlag 2017. Illustreret. 352 sider, 300 kr. inkl. moms.

Forfatteren (f. 1953), der er ph.d. og præsenteres som middelalderhistoriker, forfatter og tv-vært, postulerer, at danske kirkers kalkmaleri meget sjældent indgår i kulturhistorisk tolkning af middelalderen og ofte betragtes isoleret ud fra en kunsthistorisk synsvinkel. Han anvender i denne fremstilling af

forudsætningerne for og gennemførelsen af statsreformationen i 1536 kalkmalerierne fra perioden mellem 1450 og 1564 for gennem dem at undersøge bøndernes, befolkningsflertallets, opfattelse af behovet for reformer, samt påvise den ensretning og magtfylde, som spilledes konge og adel i hænde i den efterreformatoriske tid.

I det danske område, Skåne er medregnet, var der før reformationen omkring 2.400-2.500 kirker, hvoraf 1.700 nu er tilbage. Knap 500 har bevaret kalkmalerier, de fleste fra perioden 1450 til 1540. Kalkmalerierne var nok en billedbibel for analfabeter, men vi "*... kan slet ikke gøre os begribeligt, hvor stærkt motiverne må have påvirket beskueren. Især i årets mørke måneder har billeder indvirket stærkt på bøndernes sind. Mørket har givet en følelse af, at der var djævlige overalt. Og det har i sig selv skabt fortællinger om uhyggelige væsener. / Kalkmaleriernes fremstillinger har derfor udtrykt en dybere sandhed for bonden end præstens ord"* (s. 19. f.). Forfatteren mener, at den religiøse betydning af dem derfor ikke kan overdrives. Kirkens udsmykning forlænedes desuden sognet med prestige, men vigtigere var det, at man gennem den ærede og hyldede Gud. De førreformatoriske kalkmaleriers indhold kunne påvirkes af sognepræsten, kirkeværgerne eller en donator. Forlæg for dem var f.eks. tryksider af *Biblia Pauperum* og de vidt udbredte folkebøger *Lucidarius*, en teologisk dialog mellem lærer og elev, *Sydrak*, en religiøs morallære også i dialogform, og Peder Laales saftige samling af danske og latinske ordsprog. Æsops fabler repræsenterede den klassiske litteratur. Hertil kommer de oftest anonyme maleres, der kendes blot enkelte navne eller værksteder, og bøndernes udfoldelse. Motiver blev hentet i Bibelen og i helgenernes levned. En helt enestående popularitet nød Jomfru Maria, til hvem håbet om frelse knyttedes på dommens dag. Hvor kirkernes malerier i byerne bærer et mere 'teologisk' præg, belyser landsognenes malerier gerne bøndernes dagligdag såvel i hverdag som i fest, undertiden med anvendelse af udtryksformer, som ikke faldt i en senere tids smag. Tidens mennesker troede på Gud og på kirken, men til kirken var det ingen betingelsesløs overgivelse. Kalkmalerierne formidler et budskab om protest mod pavekirken, mod biskoppens politiske og økonomiske magt, mod tienden og mod undertrykkelse i almindelighed. Reformationstidens ubændige vold, som særligt bønderne fik at føle, fjede et nyt motiv til kalkmaleriet, krigsfolkene.

Forudsætningerne for reformationen lå i byernes økonomiske opsving og borgernes alliance med kongen i et nøje samspil med den kommunikationsrevolution, som bogtrykkerkunsten afstedkom, og med en personliggørelse af ansvaret for frelsen, der blev båret frem af stigende frygt for dommen og Helvede. Trosskiftet skete relativt hurtigt, da valget af den nye tro var let for de fleste samfundsgrupper. Bønderne, der udgjorde mere end 80 % af befolkningen, oplevede, ud over at gudstjenesten ændredes og ensrettedes, at unødvendige kirker blev revet ned, og klostre lukkedes eller forsvandt med tiden. Cølibatet ophævedes, det var et folkeligt krav, og tiggermunkene blev mål for befolkningens særlige had og forfølgelse. Kirkens sidealtre blev fjernet, men almindeligvis behandlede man kirkekunsten med nænsomhed. Helgenerne forblev, hvor de var på murene, men uden glorier, og Jomfru Maria blev omfortolket til et symbol på ynde og hengivenhed. Nye motiver var portrætter af Luther og Melanchton, Paulus, evangelisterne og kongen.

Hvordan reagerede bønderne så på dette? Forfatteren siger, at det kan der selvfølgelig ikke gives noget klart svar på, for der er ikke tale om en ensartet gruppe. Mange har nok haft en fornemmelse af, at tingene ville gå i orden igen, at det kun var en overgang. Bøndernes status ændrede sig ikke med reformationen. Tiender deltes nu mellem sognepræsten, kirkebygningen og kongen, som betalte

superintendenterne, erstatningen for bisperne, og beholdt overskuddet. På mange områder blev livet hårdere for befolkningen, og straffene blev markant skærpede. Bondesamfundenes relative frisind i forhold til kønslivet afløstes af en sidestilling af sex uden for ægteskab med hor, som kunne straffes med døden, mens ægteskabets kønsliv, ganske i modsætning til katolicismens udlægning af Syndefaldet, blev lignet med fælles nydelse og reproduktion. Hekseforfølgelserne holdt deres indtog i Danmark. Den nye kirke betragtede kampen mod trolddom som dens store opgave. Man troede fuldt og fast på, at samfundet var infiltreret af alskens djævelskab, og heksebrændingerne tog fart. De kulminerede under Christian 4., der var en nidkær forsvarer af troen, og i hans regeringstid blev formentlig op mod 1.000 hekse brændt på bålet. Dommen lyder: *"Den lyse middelalder, hvor kirken gav plads til kritiske tanker, er slut. Den nye tid handler om centralisme og kontrol; man bevæger sig med stormskridt mod ortodoksien. Det var endegyldigt slut med frivole kalkmalerier eller blot kalkmalerier, der viste bondens tanker. Nu blev alt lagt ind i den lutheranske manual"* (s. 331).

Fremstillingen er præget af en del gentagelser. Den er vedføjet et noteapparat, lister over anvendt litteratur og primære kilder samt et register. Illustrationerne er forventeligt denne behandlings fundament. De udgør fremstillingens væsentligste dokumentation. Blandt de knap 150 illustrationer er 129 fotografier af kalkmalerier, mens billeder af malerier, arkitektur og enkelte museumseffekter tegner sig for resten. Fotografierne af kalkmalerierne er problematiske, idet alt for mange, omkring 25 %, er mindre gode, nogle er endog uacceptable. Flere af de øvrige fotografier er for små, er uskarpe eller temmelig mørke og affordrer beskueren et vist mål af tillid til den ledsagende indholdsbeskrivelse. Dette er forunderligt, når man tager i betragtning, hvad nutidens bare semiprofessionelle redigeringsprogrammer formår at gøre ved selv halvkiksede fotoer.

Ole Halding

Retten er sat: lovgivning og praksis for sædelighedsforbrydelser i Reformationens første århundrede

MORTEN KJÆR: Guds og øvrigheds straf – centralmagt og sædelighed i Danmark-Norge. Ex Tuto Publishing 2017. 480 sider, 597 kr.

Guds og øvrigheds straf er med få mindre rettelser forfatterens ph.d.-afhandling, der udgives i bogform. Emnet, der afhandles på små 500 sider er følgende: Gennem et grundigt kildestudium at søge at kaste lys over, hvad Reformationen betød for sædelighedsforbrydelser i Danmark-Norge, nærmere hvordan centralmagten regulerede og straffede 'de frivillige seksuelle forhold i Danmark-Norge i perioden 1536–1648.'

Med 'frivillige seksuelle forhold' menes følgende former for seksuelle forhold:

lejermål (samleje mellem to ugifte)
konkubinats (permanent uægteskabeligt samliv)
prostitution (lejermål med prostituerede)
hor (forhold, hvor een af parterne er gift)
polygami (ægteskab mellem mere en én mand og én kvinde)
blodskam (lejermål, hor eller ægteskab mellem nærtbeslægtede)
sodomi (egl. homoseksualitet eller samleje med dyr)

Da forfatteren vil undersøge Reformationens betydning indledes selve undersøgelsen med en 30 siders gennemgang af forholdene før Reformationen. Sammenligningen mellem de to perioder besværliggøres ganske vist af, at denne type forbrydelser før Reformationen blev dømt i kirkeligt regi, medens det efter Reformationen blev flyttet over i den verdslige ret, men forfatteren kan alligevel pege på kontinuerlige og nye tendenser.

Resten af afhandlingen er delt ind efter periode (de enkelte regeringer). Hvert kapitel behandler da lovgivning og praksis samt giver et opsummerende oprids af herskende tendenser i perioden. Praksis-afsnittet er siden delt ind i en række mindre afsnit behandlende de enkelte sædelighedsforbrydelser. Denne systematiske opbygning forøger bogens anvendelighed som opslagsbog og beforder i betydelig grad overblikket, når man læser, og det gør endvidere, at bogen egner sig fortræffeligt for den, der f.eks. vil studere en enkelt forbrydelses historie gennem perioden.

Afhandlingen har tre formål, idet det i forhold til sædelighedsforbrydelserne skal undersøges

1. Hvilken betydning mosaik ret og frygten Guds fortørnelse havde.
2. I hvilket omfang Reformationen medførte ændringer.
3. Hvad forholdet mellem lovgivning og praksis var for disse.

Mosaik ret er den ret, der kan udledes af reglerne i Mosebøgerne, medens Guds fortørnelse henviser til idéen om, at 'Gud vil straffe et land kollektivt for befolkningens synder.' Det sidste er således at forstå som et samlebegreb, der kan være svært at sætte på kort, konkret formål; derfor specificeres det også nærmere afhandlingen igennem, hvad det betyder i de pågældende tilfælde.

Forfatteren når i sin konklusion frem til, at 'mosaik ret kun havde en begrænset indflydelse på centralmagts regulering og straf af sædeligheds forbrydelserne,' idet dog 3 Mos 18 og 20 'fik [...] afgørende betydning for definitionen og straffen af blodskam.' Samlet viser afhandlingen mindre indflydelse fra mosaik ret, end hvad 'der ofte er fremhævet i forskningen.' Forståelsen og funktionen af mosaik ret må således nuanceres.

Til gengæld vises, at Guds fortørnelse har fungeret som et vigtigt strafformål og 'var tæt knyttet til straffens generalpræventive virkning' og det har været noget nyt efter Reformationen. Desuden har dette været med til at give lovgivere friere hænder, også hvad bl.a. angår Kongens ret til benådning, tilladelser og dispensationer.

Det konkluderes endvidere, at omend man efter Reformationen gik bort fra kanonisk ret, så vidner f.eks. definitionerne af sædelighedsforbrydelserne om fortsat arv fra denne ret, selvom ændringer skete, f.eks. ophævelse af cølibatet og indskrænkning af blodskamsforbuddet. Modsat skete der også skærpelser af straffene for forskellige forbrydelser.

Endelig fremhæves det i konklusionen, at der for centralmagten ikke 'var et nødvendigt modsætningsforhold mellem lovgivning og en ofte mildere praksis.'

Fremstillingen er velskrevet og på ingen måde tung. Det er et godt værktøj at have ved hånden i det hele taget, hvis man beskæftiger sig med Reformationstiden, idet den undersøger et område mellem kirkelig-åndeligt og verdsligt. Afhandlingen er den første systematiske undersøgelse af praksis fra centralmagten for hele dobbeltmonarkiet i perioden, og den bygger på en grundig gennemgang af 660 sager fra Kancelliet og 115 domme fra Rettertinget. Dermed bliver den et nødvendigt korrektiv til de datidige love; thi én ting er de konkrete love, en anden hvorledes de gjordes gældende i praksis - og dette sidste får vi et grundigt indblik i for den nævnte periode.

Til sidst i bindet følger en række appendices, der foruden resume og kildelister omfatter: et afsnit om definitionen af blodskam med skematiske oversigter, en skematisk oversigt over ægteskabstilladelse i de forbudte led, samt et tillæg til kapitel 8 (Christian IV 1618–1648), omfattende oversigt over kilderne og statistikker, samt endelig mere generelle statistikker til hele bogen.

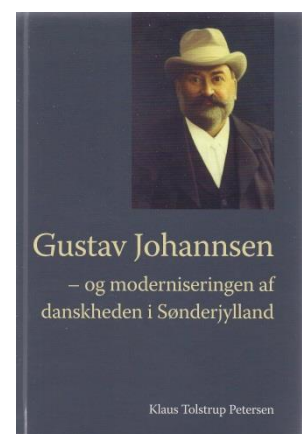
Samlet set får vi således et uvurderligt værktøj - i parentes bemærket i et meget nydeligt udstyr - der kan hjælpe historikeren ind i en ellers svært tilgængelig verden. Bogens sprog og systematiske opbygning befordrer i højeste grad denne anvendelighed. Bogen kan i højeste grad anbefales enhver, der på nogen måde arbejder med Reformationens kulturhistorie i bred forstand!

Johnny Lindholm

Dansksindet menneske og politiker under tysk ledelse

KLAUS TOLSTRUP PETERSEN: "Gustav Johannsen – og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland", Syddansk Universitetsforlag 2017, 236 sider, 275 kr.

I de senere år har der i medierne været en del fokus på krigen i 1864 og betydningen for den danske selvopfattelse. Mange forskellige holdninger er blevet frembragt, men ikke mange om konsekvenserne for den efterladte dansksindede befolkning, som pludselig var underlagt det tyske kejserdømme. Det er i denne sammenhæng Klaus Tolstrup Petersens bog er interessant. I den generelle historieundervisning bliver dette emne ofte hurtigt overset, men denne bog giver mulighed for at få et indblik i livet for dansksindede under tyske herredømme og kampen for en tilbagevenden til det danske rige.

Bogen giver et nærmere indblik i tilværelsen for en af de fremtrædende repræsentanter for den dansksindede befolkningsgruppe i Slesvig. Bogens centrale spørgsmål er ifølge forfatteren, hvorvidt Gustav Johannsen var en konservativ og reaktionær politiker, som mistede sin betydning i 1890'erne, eller var han i stand til at tage tidens nye ideer og strømninger til sig og bidrage til fornyelse af danskheden i Sønderjylland? Det er et spændende stykke arbejde, som bogen repræsenterer, da Gustav Johannsens virke ikke er rigt undersøgt tidligere.

Det er Gustav Johannsens politiske virke som er centrum i bogen, men hans liv og virke giver samtidig også et indblik i den dansksindede befolknings problemer og konflikter under det tyske herredømme. Læseren præsenteres for de vigtigste politiske personligheder i kampen for Sønderjyllands tilbagevenden til det danske rige og hvordan de strides intern om fremgangsmåden i forhold til de tyske magthavere. Der var tale om to tilgange til problematikken hhv. protestpolitikken og forhandlingspolitikken. Gustav Johannsen var forhandlingspolitikken fortaler og bedrev sit politiske håndværk i den tyske rigsdag og landdag i hhv. 18 og 12 år.

Kampen for Sønderjyllands tilbagevenden til Danmark var, som bogen anfører, ikke kun politisk, men også en sproglig og kulturel kamp for den dansksindede befolkning. Denne del af kampen bliver også behandlet igennem Gustav Johannsens udenomsparlamentariske arbejde, som forfatteren rammende beskriver som værende essentielt for at give et samlet billede af Gustav Johannsen. Oprettelsen af Sprogforeningen skete på initiativ af bl.a. Gustav Johannsen for at sikre at dansk sprog og kultur ikke skulle forsvinde i Sønderjylland fordi der skete en stadig større germanisering af skolerne i Slesvig. Dette er i bogen ét af eksemplerne på hvordan Gustav Johannsen tog flere initiativer i forhold til at støtte den sønderjyske sag udover sit politiske virke i Rigs- og Landdag.

Bogen er ikke umiddelbart målrettet til klassisk undervisning, men da den er opdelt i fornuftige kapitler og indeholder et fint billedmateriale, gør det den meget brugbar i forhold til opgaveskrivning og hurtig informationssøgning. Det er af denne grund uden tvivl en bog, som ville kunne gavne elever og studerende der skriver opgaver indenfor sønderjysk historie i denne tidsperiode, da det er forholdsvis nemt at få overblik med hensyn til både tid og temaer. Derudover er der god angivelse af kilder, noter og personer i bogen.

Mark Hjorth Karlsen

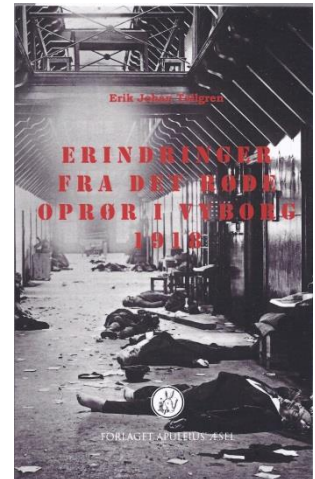
Intense krigserindringer

ERIK JOHAN TALLGREN: "Erindringer fra det røde oprør i Vyborg 1918". Nedsrevet af Erik Johan Tallgren i Helsinki, august 1931. Oversat fra svensk af Viveca Tallgren. Forlaget Apuleius' Æsel 2017. 84 sider, illustreret, 140 kr

Bogen er udgivet i anledning af 100-året for Finlands selvstændighed. Som bekendt erklærede Finland sig selvstændigt i den kaotiske tid efter den russiske revolution 1917, og der udbrød borgerkrig 1918 mellem de røde og de hvide i Finland. Bogens forfatter var 15 år i 1918, og i 1931 nedskrev han sine erindringer om borgerkrigen som han oplevede den.

Familien boede i Vyborg på det karelske næs, hvor faderen var jernbaneingeniør, og familien hørte således til det bedre borgerskab i byen. Teksten suppleres med uddrag af moderens breve til familiemedlemmer, der boede i Stockholm. De røde tog magten i Vyborg og styrede byen med hård hånd. Eriks far blev arresteret. Erindringerne handler om de tre måneder der gik indtil de hvide erobrede Vyborg. Eriks far blev myrdet af de røde inden de trak sig ud af byen.

Teksten er vel ikke skrevet med henblik på offentliggørelse. Erik Johan Tallgren var ikke professionel forfatter. Det er tydeligt at han skriver om oplevelser der har brændt sig fast i hans erindring, måske en slags terapi. Teksten er ikke følelsesfuld, men den har en sjælden intensitet. Forfatteren er klart på den hvide side, og han skriver meget om den røde terror, der jo kostede hans far livet. Men han skriver også om den hvide sides terror. Teksten slutter med nogle tanker om den ondskab der blev fremkaldt af borgerkrigen.

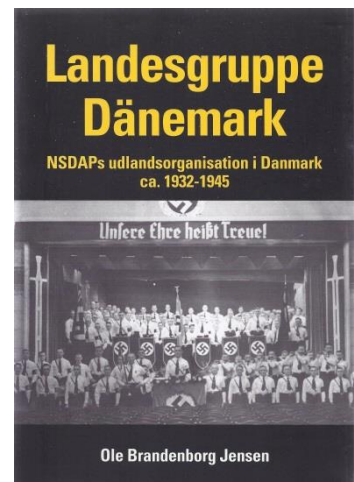
Jørgen Krøigård

NSDAP i Danmark

OLE BRANDENBORG JENSEN: LANDESRUPPE DÄNEMARK – NSDAPs udlandsorganisation i Danmark ca. 1932-1945". Syddansk Universitetsforlag, 2017, 536 sider, 318 kr.

Hvilke aktiviteter udfoldede *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterparteis Auslandsorganisation*

(NSDAP-AO) i Danmark i perioden 1932 til 1945? Hvordan var NSDAP-AO ledet og hvad var omfanget af det tyske nazistpartis hvervning i Danmark? Hvem meldte sig ind i partiet og hvordan var sammenhængen med de andre tyske organisationer under besættelsen? Disse spørgsmål er udgangspunktet for Ole Brandenburg Jensens bog, der dermed tager fat i et så godt som helt uopdyrket område af den ellers overvældende forskning i besættelsestidens mange facetter.

Der befandt sig en hel del tyskere i Danmark i begyndelsen af 1930'erne. Omkring 6.-7.000 tyske statsborgere – rigsborgere - boede i Danmark mens op imod 40.000 folketyskere befandt sig i Sønderjylland som danske statsborgere efter ændringen af grænsen i 1920. For NSDAP-AO var det alene rigstyskerne, der kunne blive medlemmer, men grupper flød i nogen grad sammen i sidste del af perioden. Fra omkring 1932 sker der en målrettet indsats for at aktivere dette netværk af tyske rigsborgere rundt omkring i verden og således også i Danmark der senere får status af egentlig Landesgruppe, dvs. en slags partiafdeling. Bogen er opbygget i en række kapitler, der behandler denne indsats fra forskellige vinkler og med forskelligt fokus. Det er eksempelvis med fokus på den overordnede organisering, ledelse og hvervning, eller specifikke organisationer og initiativer (f.eks. Hitler Jugend, Deutsche Jungenschaft og ikke mindst det tyske handelskammer) samt bestemte miljøer, især omkring den tyske skole og kirke i København. Dertil kommer et ambitiøst indblik i en række familiers historie i relation til bogens fokus og der tegnes en sociologisk profil af de tyske partimedlemmer i Danmark.

Bogen dokumenterer hvordan den nationalsocialistiske bevægelse satte sig på de tyske aktiviteter i Danmark på en lang række niveauer, alt fra at påvirke samhandlen mellem landende til at "rense ud" blandt de jødiske elever på Sankt Petri Skole i København, der bliver en lille flig af Holocaust midt i København. Udviklingen gik fra at der typisk var omkring 20 jødiske elever på skolen til at de er helt væk fra navnelisterne i 1940. Således var brødrene Adolf og Karl Max Ahronheim først flygtet fra Tyskland med deres familie i 1933, og i 1935 blandt de jødiske elever der forlod skolen igen efter hvad man må formode var systematisk mobning. Familien rejste derfor videre til Amsterdam, hvorfra de senere blev deporteret og myrdet i KZ-lejr af deres landsmænd. Skolen er et interessant omdrejningspunkt – det ses tydeligt at den nationalsocialistiske ideologi i den grad sætter sig på skolen, hvor eleverne har mulighed for at aflægge tyske eksamener, der giver dem adgang til at gå på gymnasiet i Tyskland. Her bliver medlemskab af Hitler Jugend en forudsætning og i mangel af evner for gymnastik og fysisk udfoldelse en alvorlig hæmsko trods gode boglige evner. Samtidig ses det at langt det meste af den tidlige historie domineres af ganske få ildsjæle, der driver udviklingen med hvervning til partiet frem. Fra 1940 ændrer dette sig naturligvis og især i takt med at Heinrich Himmlers SS-organisation overtager mere og mere med henblik på at fremme rekrutteringen til fronten.

Det er en særdeles grundig behandling af emnet som præsenteres i denne bog og der er med det snævre fokus ingen tvivl om at den er henvendt til feinschmeckerne. Omfanget skal man dog ikke umiddelbart lade sig skræmme af, selve hovedteksten fylder kun lidt over halvdelen af bogen, resten er udførlige bilag af forskellig art. Dertil er der ikke færre end 37 tabeller af forskelligt omfang undervejs. Bogen tilblivelse skildres grundigt i bogen, hvor det store kildemateriale fra især Berlin Document Center fremhæves og der sendes også lidt spydige bemærkninger til det hjemlige forskningsmiljø, der jo altså ikke har behandlet emnet tidligere. Det er altid rart at se en historiker positionere sig med åben pande, men man må rimeligvist nok sige at denne historie trods alt ikke hører til de mest centrale i perioden. Dermed ikke sagt, at den ikke er interessant og relevant, slet ikke, men der er måske mange naturlige årsager til at den først nu kommer for dagen.

I forhold til undervisningsbrug er bogen naturligvis alt for deltaljeret, målgruppen er som nævnt den velbevandrede læser, men dele af den kan sagtens bruges som f.eks. eksamensbilag som for eksempel tabellen over medlemskab af Hitler Jugend 1933-1939. I 1933 var 31 % af samtlige 10-18-årige tyskere medlem, i 1939 var dette tal vokset til hele 91 %! Bogen om Landesgruppe Dänemark har inden og efter sin

udgivelse været genstand for en del debat i Berlingske Tidende, hvor behandlingen af de jødiske elever på Sankt Petri Skole var i fokus – den debat er oplagt til et arbejde om historiebrug i undervisningen.

Jakob Sørensen

Nazisme og videnskab i DK

NIKLAS OLSEN, KARL CHRISTIAN LAMMERS OG PALLE ROSLYNG-JENSEN (red.): "Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark". Museum Tusulanums Forlag 2017. 358 sider, 348 kr.

Artikelsamlingen, der bygger på et symposium på Københavns Universitet i 2011 om "Nazismen, universiteterne og videnskaben.." består af 11 bidrag - hovedsagelig med fokus på forholdene i Danmark.

Redaktørerne indleder med en oversigt over hovedproblematikken med referencer til de enkelte artikler.

Christoph Cornelissens artikel, "*Videnskabsfolk og akademikere...*", kan ses som samlingens hovedartikel. Den handler om forskere og akademikere i Det Tredje Rige og de forskellige opgør, der har været med den rolle, som de indgik i under det nazistiske styre. Der har været en tendens til at renvaske akademikernes deltagelse i rigets forskning. Den forestilling bliver nedbrudt af den nyere forskning. Det er skræmmende at læse, at det for mange af tidens videnskabsfolk var en gunstig lejlighed til at få adgang til de autoritære elementer, riget indebar, og den forskningsfrihed, der paradoksalt opstår, når moral og etik fjernes.

"-mange af dem bød en ny situation velkommen, der tillod dem at nytænke problemer helt uden at være hæmmede af moralske standarder" s. 49.

I artiklen påvises det, at der ikke er en modsætning mellem nazisme og modernitet.

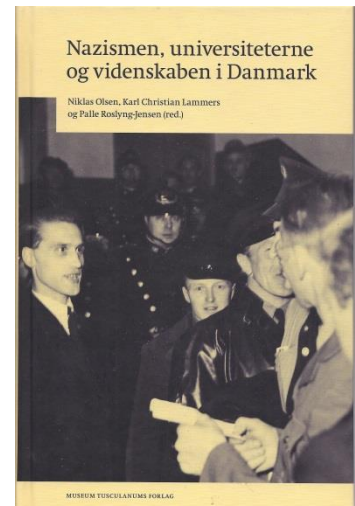
Artiklen slutter med at gøre opmærksom på, at denne sammenhæng mellem videnskab og etik også er en udfordring i dag.

"I denne forbindelse ligger en af de foruroligende faktorer i det sagsforhold, at der selv i dag er mange videnskabsfolk og akademikere fra forskellige områder, der tenderer mod at følge deres egen forskningsagendas indre logik fremfor at tage hensyn til overordnede moralske standarder" s. 55.

De næste 10 artikler giver et bredt indtryk af danske universiteter og danske forskeres forhold til nazismen både før og under krigen.

I artiklen om tyskfaget overrasker det, at faget i så ringe grad blev direkte påvirket af udviklingen i Tyskland. Lammers viser i sin artikel, at det er svært direkte at påvise afstandtagen til den tyske nazisme og specielt dens forfølgelse af forfattere og jødiske kulturpersonligheder, men omvendt er det også svært at påvise en direkte sympati for nazismen.

Det er derimod ikke svært for Niklas Olsen i hans beskrivelse af danske historikere at vise, hvordan stort set hele den historiske verden trods andre indre modsætninger tog skarpt afstand fra nazismen, så flere af de

fremtrædende historikere måtte flygte til Sverige. Særligt fremhæves historikeren Aage Friis og hans kamp mod nazismen.

Situationen for de danske teologer var en helt anden. Med deres tætte forbindelser til den lutherske kirke i Tyskland blev det svært for dem ikke at tage stilling. Men selvom der er stor uenighed blandt teologerne om forholdet til samarbejdspolitikken, især udtrykt ved modsætningen mellem Hal Koch og Løgstrup, er der stort set enighed blandt teologerne om at vende sig mod nazismen, også for de teologer, der som Kaj Munk flirtede med antidemokratiske modeller.

Finn Aaserud beskriver i sin artikel om Niels Bohrs forhold til nazismen og specielt hans forhold til de tyske videnskabsmænd, som han især før krigen havde så tæt et samarbejde med. Vurderingen af Niels Bohrs afstandtagen fra nazismen er klar:

“Niels Bohrs reaktion på udfordringen fra nazismen var stærk, utvetydig og mangesidig” s. 209

Også hos de danske matematikere med Niels Bohrs bror Harald som frontfigur er der stor international solidaritet over for de tyske emigranter.

Lene Koch beskriver dansk eugenik og den praksis, der var i Danmark. Når det gælder sterilisation af åndssvage er Danmark tidligere ude med lovgivning end Tyskland, og det kan hævdes, at vi her i landet med loven i 1934 var mere vidtgående end den samtidige tyske lovgivning. Generelt er forskningen præget af arveteoretiske problemer, men dansk forskning bevæger sig ikke på dette område ud i egentlig raceteoretisk lovgivning, og der er ikke tegn på direkte påvirkning af nazistiske teorier.

Lidt overraskende er det, at det i slutningen af krigen lykkedes danske forskere at udvikle penicillin, så det kunne komme i begrænset handel i maj 1945. Det lykkedes ikke tyske forskere at udvikle penicillin under krigen, og den danske forskning gik tilsyneladende upåagtet hen for den tyske besættelsesmagt.

5 % af de tyske forhistoriske arkæologer meldte sig på et eller andet tidspunkt ind i NSDAP! Den store interesse for forhistorisk arkæologi, som specielt SS-organisationen Ahnenerbe stod for, kunne forventes at få stor indflydelse på den forhistoriske arkæologi i Danmark, da nazistiske arkæologer klart så det nordiske som en forlængelse af det germanske.

Ikke desto mindre lykkedes det stort set danske arkæologer med få undtagelser at styre uden om nazistisk påvirkning. Overraskende er det så, at samarbejdet med tyske arkæologer, der havde været ret så involverede med SS og Ahnenerbe, blev genoptaget relativt hurtigt efter krigen. Forfatteren tillægger det de danske arkæologers manglende kendskab til de tyske arkæologers reelle engagement i Ahnenerbe!

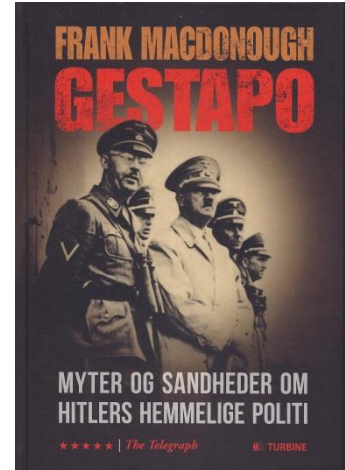
Danske studenter forhold til nazismen generelt og musiksamarbejde i Nordische Gesellschaft behandles også. Det gælder på disse områder, som på de fleste andre, at danske videnskabsmænd stort set ikke for alvor lod sig påvirke af nazismen som ideologi, men der har været forskellige reaktionsmønstre over for de nazistiske strømninger sydfra. Bogen bliver således en god dokumentation for, at kun meget få tog ideologien og ikke mindst dens racemæssige sider til sig.

Johannes Lebech

Folkets terrorkorps?

FRANK MACDONOUGH: "Gestapo. Myter og sandheder om Hitlers hemmelige politi". Turbine 2017. 354 sider. Karton. Illustreret 300 kr.

Ordet Gestapo – det hemmelige statspoliti – har i mange år været forbundet med noget ondt og med rette. Men var de nu så slemme? Det er myten og virkeligheden, som er temaet i professor Macdonoughs gestapobog, og stoler man på hans udvalg af kilderne, står hans tese om de få, som styrede de mange, til troende. Sagt på en anden måde: De relativt få gestapofolk kunne kun kontrollere den tyske befolkning, hvis befolkningen aktivt sluttede op og angav og hjalp med i kampen mod statens indre fjender. Forfatteren synes at have beviserne i orden, idet det anføres, at der ikke på noget tidspunkt var ansat over 16.000 gestapofolk i hele Tyskland. I Düsseldorf var der 1937 i alt 126 gestapobetjente til at holde styr på de indre fjender i en befolkning på 500.000 indbyggere, og Köln havde 1942 i alt 169 gestapofolk til at klare 750.000 mennesker.

Den nazistiske stat havde mange strenge at spille på i sikringen af diktaturet og gennemførelsen af Hitler og andre nazisters politiske idéer. Gestapo skulle bekæmpe indre politiske fjender og arbejdede undertiden sammen med partiets sikkerhedstjeneste SD, som skulle bekæmpe fjender indenfor egne rækker, og de to organisationer blev fusioneret ved udbruddet af krigen i 1939. Gestapofolkene var statstjenestemænd med "traditionelle ansættelsesforhold" og i begyndelsen udenfor SS, medens SD-folkene som partiansatte og dermed idealister var "privatansatte" med dårligere løn og pensionsforhold end førstnævnte kolleger. Som i alle andre samfund var der også traditionelle kriminelle, som det nazistiske ordenspoliti tog sig af. Juridisk havde man det traditionelle retssystem, men det var suppleret med et særligt nazistisk tillæg, de såkaldte folkedomstole, hvis retsgrundlag og domme var "Folket og Førerens vilje". Man kunne således i praksis dømmes for hvad som helst, og havnede man først i KZ, var man uden juridisk kontrol.

De såkaldt borgerlige rettigheder var ikke overraskende sat ud af kraft i diktaturstaten. Den såkaldte Beskyttelsesarrest (Schutzhaft) var med 1933-loven udgangspunktet for det daglige arbejde i de enkelte gestapoafdelinger, og bogen tegner et interessant billede af Gestapos personale. Hovedparten af lederne var unge og med en studentereksamen, medens de almindelige folk som oftest havde en tidligere karriere indenfor kriminalpolitiet. Afgørelserne om beskyttelsesarrest og eventuel indsættelse i KZ eller en domsafgørelse blev foreslået af den gestapomand, som havde sagen, men det var afdelingslederne, som traf den endelige afgørelse, hvis ikke der blev hentet råd fra oven eller der kom direkte ordrer herfra. Flere sager kunne man sende over til kriminalpolitiet med det uskarpe skel mellem, hvad der var forbrydelser mod folkefælleskabet eller ej. Terroren var sat i system.

Medens Gestapo i de første år "bekæmpede" kommunister, socialdemokrater, Jehovas vidner m.v., var det problemerne med de millioner af fremmedarbejdere, som bragtes til Riget efter 1939, som optog gestaposystemet. De fremmedes disciplin, arbejdsindsats og seksuelle relationer med tyskere blev reelt Gestapos hovedbeskæftigelse under hele krigsperioden, men man havde også tid til at få jøderne deporteret, fange homoseksuelle og sigøjnere og bekæmpe de asociale. Bogen viser klart, at i de undersøgte områder var angiveriet udgangspunktet for gestapoarbejdet. De fleste sager hørte ind under

privatlivet: Misundelse, jalousi, had osv. var udgangspunktet for angiveri, hvor angiveren ville få det til at se ud som om, at der skete noget statsfjendtligt for på den måde at komme af med en rival eller lignende. Hovedparten af angiverne var mænd, og de såkaldt lavere klasser var stærkt overrepræsenterede. Kvinderne angav især ægtemænd, slægtninge og naboer. Overraskende mange af angiverisagerne endte med henlæggelse, og i det hele taget kunne man godt få det indtryk, at store dele af befolkningen så Gestapo som en hård, men retfærdig hjælper til at lede vildfarne på rette vej.

Macdonough's bog beskæftiger sig ikke med Gestapos virke i de besatte lande, og det er måske forklaringen på det billede vi har af Gestapo som et vold- og terrorkorps af særlig ond karakter, som ikke så let passer ind i konklusionen på de talrige "cases", han anfører i sin bog. Sammenligner vi Gestapo med "kollegerne" fra Stasi og KGB, er det et faktum, at antallet af ansatte i forhold til befolkningen var suverænt størst i DDR, noget mindre i KGB og endog meget lavere i Hitlers Tyskland. For mig tager forklaringen afsæt i styrets popularitet i befolkningen. Kan man ikke lide denne model, kan man påpege, at Gestapo kun var en lille del af det nazistiske terrorsystem, og nazismen derfor var ligeså så voldelig som de andre nære diktaturer, og da vi stadig mangler detailforskning om Stasis daglige arbejde og ditto for KGB, kan det tænkes, at Frank Macdonoughs arbejde nok er korrekt og myten ikke er hele sandheden, men det overordnede billede, som gestapobogen her ikke tager stilling til er alligevel, at det nazistiske Tyskland var et blodigt terrorsamfund og centralt i voldsudøvelsen var Det hemmelige Statspoliti Gestapo.

Efter krigen blev Gestapo som organisation dømt kriminel. Ugerningerne udenfor Tysklands grænser talte et tydeligt sprog. For mig er det påfaldende, at de højtstående gestapomænd, som citeres for udsagn om det mere pæne gestapo, alle er mænd, som sluttede deres karriere af i Danmark med den Rigsbefuldsmægtige Werner Best, som den mest kendte. Før de kom til Danmark i 1943 havde de alle blod på hænderne fra et tidligere virke i besatte områder, og flere lande ville hellere end gerne "have dem tilbage" i årene efter befrielsen. Hos os overvintrede de, og som store dele af korpset vendte de tilbage til en almindelig borgerlig tilværelse i både Øst- og Vesttyskland. Begge steder var der brug for veluddannede folk i genopbygningen og den kolde krigs kamp.

Jeg køber gerne bogens tese om et moderat Gestapo i førkrigens Tyskland. Det er bogens fortjeneste. Jeg må så selv danne mig et billede af det onde Gestapo i de besatte lande inklusive andelen i holocaust. Måske følger Macdonough op herpå med en ligeledes faktamættet bog baseret på detailstudier. Det vil jeg glæde mig til og indtil videre anbefale Gestapo: Myter og sandheder om Hitlers hemmelige politi.

Klavs Verholt

Flugthistorier fra DDR-tiden

JESPER CLEMMENSEN: "Skyggemand - flugthjælper i den kolde krigs Berlin". Gyldendal. 2017. 365 sider.

Hvem husker den tyske demokratiske republik (DDR)? Man skal nok have været født før 1980 for at have en personlig erindring om det land, der var etableret som en konsekvens af nazismens verdenskrig og den efterfølgende kolde krigs stormagtsrivalisering. DDR var en af de såkaldte

"Folkedemokratiske stater", styret af forskellige udgaver af sovjet-

kommunistiske partier. Det var stærkt magtcentralistiske samfundsmodeller med ledelser, der sjældent eller aldrig levede op til kommunismens

ideologiske idealer. Levevilkårene i de lande syntes ikke så attraktive som dem i de vestlige lande, hvorfor en betragtelig del af befolkningerne gerne

ville emigrere til lande som navnlig Vesttyskland men også Danmark. Da udrejse normalt var forbudt i de folkedemokratiske stater, tog nogle borgere chancen og forsøgte at flygte på forskellig vis. I vesten fandtes mere eller mindre idealistiske flugthjælpere, der tilbød bl.a. DDR-borgere at komme til vesten mod en større eller mindre pengesum.

Forfatter og journalist Jesper Clemmensen har specialiseret sig i den danske del af historien om flugten fra DDR. I nærværende bog har han først og fremmest bygget fortællingen op omkring interviews med den tidligere flugthjælper Dietrich Rohrbeck. Dietrich Rohrbeck blev født 30.3.1936 og lever endnu. Hans familiehistorie følger på tragisk vis Tysklands historie. Han voksede op under verdenskrigen, der gjorde ham faderløs. Han oplevede sin tidlige ungdom i DDR og flygtede til vesten, hvor han blev dansk gift, og hvor han som ung mand hjalp sin egen familie og andre DDR-borgere til vesten i perioden omkring Berlinmurens etablering og frem til 1964. Den afgørende grund til, at Dietrich Rohrbeck stoppede sin flugthjælper organisation var dels pga. tragiske udfald af nogle mislykkede flugtforsøg, og dels som en konsekvens af stemningsskredet i forhold til flugthjælperne. Baggrunden herfor var Vest-Berlins daværende borgmester Willy Brandts forsøg på at komme i dialog med DDR. Brandts strategi gik ud på at lette mulighederne for østtyskerne, så de kunne komme på dagsbesøg i Vestberlin. Flugthjælpernes aktiviteter kom på tværs af disse bestræbelser, og de meningsførende blade og politikere fremhævede profitmotivet hos mange af flugthjælperne, så de pludselig mere fremstod som vore dages menneskesmuglere.

Der er mange tæsk til den stendøde krikke ved navn DDR. Det kan godt virke lidt billigt. I stedet for de evindelige, spydige og ironiske bemærkninger om DDR-systemets umenneskelighed og Walter Ulbrichts mf ondskab, savner man (som historiker) en mere nuanceret og indgående beskrivelse af DDR-samfundet og regimets hovedpersoner. De fleste fremstillinger af for eksempel nazismens Tyskland undlader hadske og harske udfald mod systemet. Det gør ikke forfatterne til nazister, og det påvirker heller ikke deres læsere til at orientere sig mod en sindssyg politisk retning. Derfor kan man godt undre sig lidt over, at der åbenbart stadig er behov for og publikum til sarkastiske udfald mod DDR-regimet og for at tegne det skarpt optrukne sort/hvide billede af DDR. Var der måske nogle af DDR-grænsevagterne, der tog lidt lettere på deres opgaver, og det derfor lykkedes at smugle så mange mennesker over til vesten, som man faktisk skete? Det var da værd at undersøge.

Bogen er skrevet som en fortælling om nogle af de mange flugthistorier, som Clemmensen har fået fortalt af Rohrbeck, og som han har forsøgt at undersøge nærmere via kilder fra STASI-arkivet, informationer i aviser, rapporter mv. Når en flugt blev forhindret, blev der afholdt forhør og sagen kom for domstolene. På den måde ligger der et righoldigt kildemateriale til grund for bogen. Bogen indeholder mange enkeltstående flugthistorier. De ligner meget hinanden: En nærmere bestemt person skal smugles over grænsen. Der gøres visse forberedende foranstaltninger. Nerverne er på højkant. Bilen kører ind i vest, og det hele er overstået. Historierne er som regel formidlet i en dramatiseret indpakning, der har til formål at underholde læseren. "Dramatisk nutid" er nabo til "klichéen", og ind i mellem er de to på besøg hos hinanden for at drikke kaffe og beskrive personer, stemninger og dramatiske øjeblikke. Hvis man er fan af den fortællestil, vil man være begejstret over "Skyggemanden" og skal selvfølgelig derfor også læse den.

Jørgen Lassen

I spionernes verden

JENS HØVSGAARD: "Spionerne der kom ind med varmen". Gyldendal 2017. 216 sider, 300 kr.

Siden Østblokkens sammenbrud og Sovjetunionens fald er der ændret mangt og meget på magtforholdene i Europa. Hvis vi skal tro på Jens Høvsgaards fremstilling er en af de helt store ændringer, at spioner og hemmelige agenter er kommet til ære og værdighed og ikke mindst penge i Putins Rusland.

Undertitlen til bogen: " Historien om en gasledning på bunden af Østersøen, og om hvordan Putin og tidligere agenter fra KGB og Stasi bestak og afpressede politikere helt op på statsministerniveau i Sverige, Finland, Tyskland og Danmark" skal således tages ganske alvorlig, og bogen er en gennemgang af, hvorledes Putin via det russiske gasselskab Gazprom påvirkede de vestlige beslutningstagere i 2009 til at godkende en gasledning, som selskabet Nord Stream skulle trække i Østersøen.

I prologen sættes scenen med en sammenkomst i november 2010 mellem den tidligere tyske forbundskansler Gerhard Schröder og Putin, der på dette tidspunkt var Ruslands ministerpræsident. Sammenkomsten fandt sted på en restaurant i et af Berlins forlystelseskvarterer og var angiveligt en fejring af successen med at få godkendt gasledningen i Nordsøen.

De efterfølgende kapitler har overskrifter som fint viser bogens grundtone. Første kapitel hedder: Sorte penge og hemmelige agenter. Her vises, at Putins fortid som KGB- agent gav ham et netværk af spioner og stasiagenter, og det var dette netværk, Putin brugte til at bane sig vej til magten i Rusland. Dernæst følger: Den tjetjenske skuespiller, hvor det russiske magtspil i Tjetjenien beskrives, herunder betydningen for forholdet til Danmark efter afholdelsen af Den Tjetjenske Verdenskongres i København i 2002. 3.kapitel bærer overskriften: Et forhold på gravens rand. Her får vi gennemgået flytningen af Dagmar fra Roskilde Domkirke til genbegravelse i Sankt Petersborg i september 2006. Denne genbegravelse var en del af et

storpolitisk spil, hvor danske og russiske interesser på hver sin måde udnyttede den gamle zarina. Dernæst følger en del royalt stof, hvor der afsluttes med en gennemgang af navngivne personers omgang med det nuværende danske kongehus. Man kan ikke være i tvivl om, at Jens Høvsgaard på ingen måde har noget pænt at sige om erhvervsmanden Fritz Schur. I Statsministre til salg kan vi læse at finske, svenske og danske ministre på hver deres måde var i lommen på Putin. Især den svenske tidligere socialdemokratiske statsminister Göran Persson har været til falds for russiske penge. Femte kapitel med overskriften: Øl og en båd med bananer er en beskrivelse af Lars Løkke Rasmussens omgang med Putin, samt en tydeliggørelse af at de danske energimyndigheder ikke vægtede miljøhensyn, da der gives tilladelse til gasledningen. Kapitel 6 med overskriften: En helt (u)almindelig virksomhed genfortæller allerede kendt historie om Putins vej til magten. Nyt for mig er sammenkædningen af rygterne om Helle Thorning-Schmidts skattesag og hendes mands seksuelle orientering i forbindelse med det danske Folketingsvalg i 2011 og Putins ønske om genvalg til Lars Løkke Rasmussen. Jeg mener at kunne huske, at rygterne om homoseksualitet først kom efter Folketingsvalget?

I Epilogen: Løgn, lukkethed og lækede papirer, søges bogens budskab om svindel og bestikkelse på mange niveauer i gassagen dokumenteret med manglende svar fra de implicerede parter. Som eksempler vises fremsendt mailmateriale fra Udenrigsministeriet, hvor alt indhold er overstreget grundet hensyn til fremmede magter.

Det er en let læst bog forstået på den måde, at Jens Høvsgaard med snilde får alt til at passe ind i en tydelig fortælling, hvor de kloge narrer de mindre kloge. Som historielærer har jeg svært ved at tro, at det kan være så simpelt. Desuden virker bogens sidespring ud i Dagmars liv og betaling af champagne til de kongelige fester ikke særlig fagligt relevante, men som spændingsmarkører der pirrer læserens nysgerrighed.

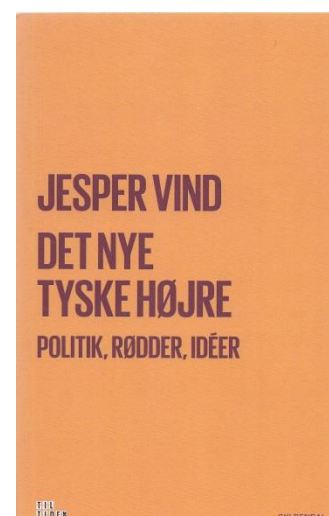
Bogen forekommer ikke umiddelbart anvendelig i historiefaget i gymnasiet, medmindre man bevidst vælger at anvende eksempler fra bogen, hvor det historiefaglige arbejde med begrebet tendens kan anskueliggøres.

Susanne Geisler

Det nye tyske højre

JESPER VIND: "Det nye tyske højre", Gyldendal 2017. 240 sider, 100 kr.

Weekendavisens tysklandsmedarbejder, historieskribent og reportagejournalist cand. mag. Jesper Vind har i bogen "Det nye Tyske Højre – Politik, rødder, idéer" givet sig kast med beskrive især den islamkritiske borgerbevægelse Pegida og partiet Alternative für Deutschland (AFD). Jesper Vind beskæftiger sig ikke med voldlige nynazistiske grupper, men i stedet med mere moderate højreorienterede, som orienterer sig i en nationalkonservativ retning. I god journalistisk fortællerform beretter forfatteren om de personlige møder, som han har haft flere repræsentanter for det nye tyske højre.

Bogen kommer vidt omkring og giver et godt indblik i den tyske højrefløj på bekostning af dybden. Der savnes refleksioner over, hvad der definerer og karakteriserer en populistisk højrefløj - det gælder både en ekstrem, en ny eller radikal? Der nævnes flere karaktertræk af en populistisk højrefløj igennem bogen, men en samlet klar definition på fænomenet i tysk eller europæisk forstand, findes ikke. Begrebet populisme behandles derimod kort (s.8), hvor Vind læner sig op af Jan-Werner Müllers beskrivelse af populisternes som mennesker, der mener de repræsenterer folket og ser det "som en entydig moralsk størrelse". Men er populisme ikke mere end det og høres samme ræsonnement ikke hos flere midterfløjspartier fra tid til anden? Vind kunne måske med fordel have skelet og diskuteret til andre forskere af begreberne, eksempelvis Cas Munde, som nuancerer definitionen af de populistiske radikale højre med begreber, som pro-homogenitet, anti-indvandring, suverænitetsskyttelse og anti-elitisme. Samtidig savnes der en dybere behandling af udspringet af det konservative tankegods, som velsagtens rækker længere tilbage end Weimarrepublikken.

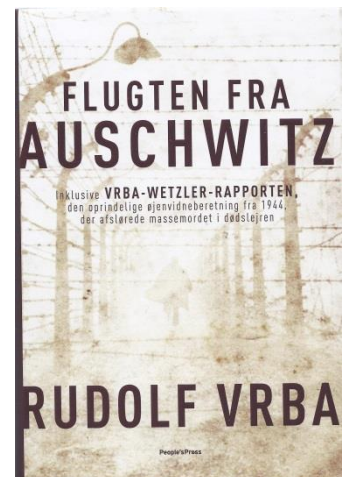
Modsat må jeg komme Vind i møde og acceptere, at bogen bevidst ikke er skrevet som en akademisk afhandling, hvilket frigør den fra rigide krav om begrebsafklaringer om end det er på bekostning af præcisionen. Skrivestilling gør den spændende og let tilgængelig og det er vel på sin plads, at man også kan nøjes med et indblik i et emne fremfor en udtømmende behandling.

Lasse T. Jensen

Rapporten om Auschwitz-Birkenau fra april 1944

RUDOLF VRBA: „Flugten fra Auschwitz. Inklusive Vrba-Wetzler-Rapporten“. People Press 2017. 300 sider, 300 kr.

54 år efter at Rudolf Vrba udsendte sin fortælling om sine oplevelser i Majdanek og Auschwitz i 1963 under titlen "I cannot forgive", har People' Press udsendt den på dansk – eller helt nøjagtigt har Morten Andersen oversat og kommenteret udgaven fra 2002 med titlen "I escaped from Auschwitz". Foruden oversættelsen af Vrbas bog indeholder bogen her også hele "Vrba-Wetzler-rapporten" – den første rapport om forholdene i Auschwitz, jf. Peter Langwithz Smith' standardværk "Auschwitz" fra 2004.

Bogen er værdifuld af mange grunde: Den er skrevet i forbindelse med Eichmann-processen – på baggrund af fem artikler, Vrba skrev i Daily Herald i marts 1961, lige før processen begyndte. De gjorde, at Vrba var et af de vidner, der ofte blev interviewet, og i 1963 udgav han så bogen her – der i 2002 blev genudgivet med et nyt forord og enkelte forklarende noter til det oprindelige manuskript. Efter den første udgave blev Vrba ofte benyttet som vidne i de tyske retssager mod gerningsmændene fra Auschwitz.

Den er også spændende, fordi Vrba har været flere steder i lejren – og skal man med elever på studietur til Auschwitz og Birkenau, kan flere afsnit med stor fordel bruges til at forberede besøget: Vrba har opholdt sig flere steder i Stammlager og giver et billede af livet i det oprindelige Auschwitz. På "folkedrab.dk" har man lagt kap. 6 "Nyankommen" ind – netop fordi vi her får et billede af, hvordan det første billede – Vrba kommer lige fra Majdanek – snyder: *"Nydelige barakker af røde mursteensbarakker for Auschwitz var blevet bygget til den polske hær før krigen"* – og så efter synet af en bunke med lig og fangenummeret 44070 forståelsen af, at *her var man enten sund eller også var man død*.

Vrba har fordelen af at være ung - han er 17, da han kommer til Auschwitz – og tydeligvis i god form – jvf hans forsøg på flugt til Ungarn inden han bliver fanget i Slovakiet. Men gennem bogen fremgår det også, hvor meget gode forbindelser og utroligt held betyder for, at han klarer at overleve i dette helvede i næsten to år. Vi får også et meget nuanceret billede af Kapoerne – de fanger, der blev sat til at arbejde for tyskerne – det er en kapo, der redder Vrba og hans ven Josef, da de på grund af mistanke om tyfus er ved at blive henrettet allerede den 29. august 1942.

Det er også en kapo, der sikrer, at Vrba og Josef kommer til at arbejde i Kanada-kommandoen – den gruppe, der tømmer godsvognene for indhold, når fangerne er ført væk – og bagefter sorterer "byttet". Med elever på besøg på stedet, skal man huske, at de spor, der løber ind i Birkenau, først er fra maj 1944 – den gamle rampe lå lige uden for Stammlager, senere kommer den såkaldte "Jøderampe" til – lige uden for Birkenau. Vrba arbejder otte måneder på Rampen, hvor han ser trehundrede transportere ankomme – her hører han også om opstanden i Warszawas Ghetto i april 1943 og får den opfattelse, at hvis nogen kunne slippe ud og advare Europas jøder om, hvad der faktisk sker i Auschwitz, så *"ville de nægte at gå fjølgelig og godtroende til slagtehusene"*.

I julen 42 overflyttedes Vrba med de andre fra Kanada-kommandoen fra Auschwitz til Birkenau – som Höss siger: *"Så har vi dem lige ved siden af gaskamrene og kan skaffe os af med dem ved det mindste tegn på yderligere problemer"*. Vrba giver nu en beskrivelse af Birkenau, som også kan bruges under et besøg – også dette med det nye jernbanespor, som i januar 1944 begyndte at *"krybe op ad den brede vej mellem Birkenau I og Birkenau II"*. Det er, da dette påbegyndtes, at Vrba finder ud af, at en aktion mod de ungarske jøder ligger forude – og for alvor gør sig klart, at nu MÅ han flygte: *"Det var ikke længere et spørgsmål om at anmelde en forbrydelse, men om at forhindre en – om at advare ungarene, -"*

Vrba og Alfred Wetzler flygter fra Birkenau den 7. april – ved at skjule sig i et hulrum i noget tømmer, der blev brugt til opførelsen af de nye barakker, der var ved at blive bygget. Efter at have skjult sig her i tre dage, kommer de fri den 10. april og når i løbet af få dage over grænsen til Slovakiet. Her aflægger de rapport – den rapport, som er et bilag i bogen her – "Vrba-Wetzler-rapporten".

En af tragedierne for Vrba er historien i Ungarn – den zionistiske leder dér, Reszö Kasztner, får rapporten – men er i gang med at føre forhandlinger med Eichmann og orienterer derfor ikke de

ungarske jøder om, hvad der venter dem! ”Hvorfor forrødte doktor Kastner sit folk, når han kunne have reddet mange af dem ved at advare dem og ved at give dem en chance for at kæmpe imod – en chance for at iværksætte endnu et ”Warszawa”, sådan som Eichmann frygtede?”, spørger Vrba, som helt klart tager stilling i den meget omdiskuterede Kasztner-sag, der endte med, at Kasztner blev myrdet 4.marts 1957 i Israel.

Som sagt indeholder bogen også selve rapporten – som via den pavelige gesandt i Slovakiet bliver givet videre til Pave Pius 12, til Churchill og til Roosevelt – den engelske oversættelse dateret 12.oktober 1944 kan ses online på Franklin D. Roosevelts Librarys hjemmeside.

Morten Andersen, der har oversat og kommenteret bogen igennem, er desværre ikke præsenteret nærmere, hvad der er beklageligt. Men han kommenterer med stor viden fra den omfattende Holocaust-litteratur – eneste fejl, jeg er stødt på, er en sammenblanding mellem Ghetto-opstanden i Warszawas ghetto i april/maj 1943 og så Warszawa-opstanden i august 1944 side 240.

Og så kan man undre sig over, at Morten Andersen ikke giver en note omkring Rapportens ”forsigtige overslag over antallet af jøder, der blev gasset i BIRKENAU mellem april 1942 og april 1944” – der kunne her blot med en note være henvist til Franciszek Pipers ”Die Zahl der Opfer von Auschwitz” fra 1993.

Bogen kan varmt anbefales – både til historieopgaver og som brug til forberedelse af studietur til Auschwitz-Birkenau.

Otto Rühl/Danske betjente på arbejde for Nazi Tyskland

NIELS-BIRGER DANIELSEN OG ERLAND LETH PEDERSEN: ”Svend Staal-gruppen. Nazibetjentene der infiltrerede dansk politi”. DPIF 2017. 380 sider 269 kr.

Niels-Birger Danielsen og Erland Leth Pedersen har skrevet en overmåde interessant bog om Svend Staal-gruppen. Den bestod næsten udelukkende af danske politibetjente, som valgte at samarbejde med tyskerne under 2. verdenskrig. Gruppen fik navn efter politibetjent Poul Otto Ditlev Nielsen. Han arbejdede på station 4, som lå på Under Elmene 7 på Amager. Det var ham, som havde dæknævnet ”Svend Staal”. I alt var der tilknyttet ca. 30 personer til gruppen.

Kildematerialet til bogen er hovedsagelig fundet af kriminalassistent Erland Leth Pedersen i Politihistorisk Museums kælder omkring 2003/2004, da arbejdet med en udstilling i anledning af 60-året for tyskernes aktion mod de danske betjente gik i gang. Leth Pedersen indledte senere et samarbejde med Niels-Birger Danielsen, som er historiker og journalist. Leth Pedersen har ligeledes gennemført interviews med nogle af de involverede eller deres nærmeste pårørende og fået supplerende oplysninger, selv om de er givet på lang tidsmæssig afstand af begivenhederne.

Forfatterne gør meget ud af at forklare de problematiske forhold i forbindelse med kilderne til Svend Staal-gruppens aktiviteter. Det tyske politi brændte nemlig alle sine papirer i et bål i Politigårdens centrale gård de sidste dage inden kapitulationen, og Gestapos arkiver var blevet ødelagt ved de allieredes bombardementer. Fra medlemmerne af gruppen findes så godt som ingen private papirer bevaret. Tilbage er kun journaler fra politiafhøringerne efter krigen og papirerne fra retssagerne mod de overlevende medlemmer. Alle de retsforfulgte stod enten til dødsstraf eller langvarige fængselsstraffe, så de anklagede havde indlysende interesse i at nedtone deres egne aktiviteter og gerne skyde skylden over på andre gruppemedlemmer, som ikke længere var i live. Under retssagerne fremgik det også tydeligt, at det var lykkedes en del af de tiltalte indbyrdes at afstemme deres forklaringer, så de kom til at fremstå mindre belastede af deres udsagn.

Bogen gennemgår detaljeret og kildenært gruppens opståen og aktiviteter. Man rekrutterede til gruppen personer, som var medlem af DNSAP og/eller havde gjort tjeneste på østfronten. Man rekrutterede fortrinsvis politibetjente. Fælles for gruppens medlemmer var en stærk antikommunisme og nationalisme. Forfatterne deler Svend Staal-gruppen op tre undergrupper: Den første var de "100 % dedikerede". Hertil hørte naturligvis Poul Otto Ditlev Nielsen samt lederne af gruppen. Den anden gruppe er "de demoraliserede", som også var overbeviste nazister, men som holdt en lidt lavere profil. En tredje gruppe var "overløberne", som i løbet af krigen trak sig delvist ud af Svend Staal-gruppen og prøvede at blive aktive i modstandsbevægelsen i håb om ikke at blive likvideret. Det hjalp dem dog ikke, da retsopgøret gik i gang efter tyskernes kapitulation. De blev retsforfulgt ligesom de øvrige medlemmer.

Gruppen arbejdede relativt diskret uden for meget "publikumskontakt". Men medlemmerne brugte deres viden og kontakter som politibetjente til at skaffe oplysninger om danske modstandsfolk, og disse oplysninger blev videregivet til den tyske militære efterretningstjeneste "Abwehr". Modstandsbevægelsen fik efterhånden kendskab til en del af gruppens aktiviteter, og det medførte, at en række medlemmer af Svend Staal-gruppen blev likvideret i krigens sidste måneder.

Det er forfatternes konklusion, at Svend Staal-gruppen skal vurderes anderledes, end den blev under besættelsen og årene derefter. Meget få kilder tyder på, at gruppen har deltaget i oprulning af modstandsgrupper eller direkte aktioner mod illegale. Det var ikke en terrorgruppe, som man mente tidligere. Deres aktiviteter bestod primært i at levere oplysninger til Abwehr, hvilket selvfølgelig også var landsforræderi.

Størstedelen af de overlevende medlemmer af gruppen blev ved retsopgøret idømt mellem 10 og 16 års fængsel. Et enkelt mere perifert medlem slap dog med fire år.

Der er mange navne at holde styr på under læsningen, for der opereres i teksten både med personernes rigtige navne og deres dæknnavne. Forfatterne har dog været så hensynsfulde, at de i et appendiks har givet en oversigt over gruppemedlemmerne med både de rigtige navne og dæknnavnene.

Det er et gedigent forskningsarbejde, de to forfattere har lavet, og bogen kan varmt anbefales til alle, der interesserer sig for besættelsestidens historie.

Bente Thomsen

JFK 100

ANDERS AGNER PEDERSEN (RED.): "JFK100 – Bogen om John F. Kennedy".
Turbine. 2017. 350 sider, 350 kr.

Det er egentlig ikke overraskende, at der udkommer en bog om John F. Kennedy på dansk i forbindelse med 100-året for hans fødsel. Fortællingerne om USA's 35. præsident har længe rakt langt ud over Amerikas grænser. Hans liv og ikke mindst voldsomme død i Dallas udgør fortsat et nærmest uudtømmeligt kar af interesse for både historikere, politiske analytikere, konspirations teoretikere og helt almindelige mennesker.

Hvem kan f.eks. ikke nikke genkendende til Marylyn Monroes intime fødselsdagssang til "Mr. Præsident" fra i 1962, eller "Ich bin ein Berliner"- citatet fra Kennedys tale i Vestberlin i 1963? Hvor mange gange har vi ikke alle set den gryede farveoptagelse fra skæbnedagen i Dallas den 22. november 1963, hvor Kennedy rammes af de(t) dræbende skud eller billedet fra den efterfølgende begravelse, hvor Kennedys 3-årige søn John jr. gør honnør foran sin fars kiste, idet sørgeoptøget passerer forbi?

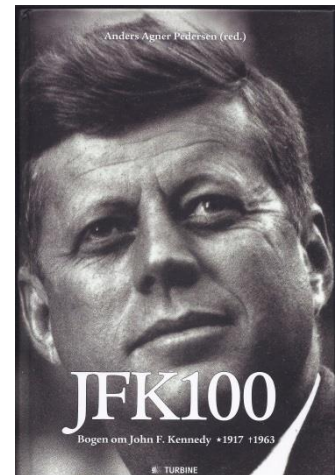
Det som er overraskede er, at det på så overbevisende vis er lykkedes for et større hold danske Kennedy-kendere, at lave en bog om JFK, som på suveræn vis formår at favne ikke blot JFK selv, men samtidigt give en dybde, bredde og et sammenhængsportrait af den tid, det USA og ikke mindst den kalejdoskopske verden, som Kennedy var en del af.

Bogen er opbygget i 6 overordnede hovedafsnit, som hver på sin måde giver et indblik i centrale aspekter af JFK og hans tid. De overordnede hovedafsnit i bogen er Familien, Staben, Før Det Hvide Hus, Amerikas præsident, Leder af den frie verden, samt Arven og myten. De består alle af en kort introduktionstekst efterfulgt af en række mindre, men yderst velskrevne underafsnit, som hver på sin måde beretter og analyserer et emne indenfor det overordnede hovedafsnit.

Under afsnittet om familien gives f.eks. en række nøgleportrætter af Kennedy-klanens både kendte og mindre kendte skikkelser. I afsnittet Leder af den frie verden kan læseren blandt andet læse om Sovjetunionens syn på Kennedy eller om Kennedys Vietnam-politik og i afsnittet om Arven og Myten behandles selve mordet på Kennedy, men også f.eks. Kennedys mildest talt enorme forbrug af kvinder, samt en analyse af hvorledes Kennedy-rollen er blevet portrætteret i efterfølgende film.

Der er med andre ord tale om en række forskellige indfaldsvinkler skrevet af omtrent 50 forskellige forfattere, som hver især bidrager til et indblik indenfor hver deres felt. Netop heri ligger bogens store styrke, idet man som læser på kyndig, men også på en let og overskuelig måde præsenteres for de mest centrale aspekter af det valgte emne. Man behøver således ikke at være Kennedy-ekspert for at få noget ud af denne bog og selvom der naturligvis er tale om en overordnet kronologisk strukturering, kan afsnittene læses uafhængigt af hinanden.

Der er derfor tale om en absolut anbefalelsesværdig bog, som bortset fra enkelte mangler i f.eks. en manglende sidenummerering af de enkelte indlæg og visse overlap i teksterne, på fornem vis leverer varen for både Kennedykenderen og den alment interesserede læser.

Som underviser vil bogen særligt egne sig som en introduktion til centrale problematikker for elevernes dybde, bredde og komparative studier af perioden. På samme vis vil bogens velskrevne korte kapitler også egne sig fint til elevernes selvstudier.

Martin Cleemann Rasmussen
Ekstern lektor v/DIIS og Hærens Officersskole

Fæstedskatten

LARS GRUNDTVAD, NICK SCHAADT OG BO EJSTRUD:
'Fæstedskatten'. Turbine og Museet på Sønderkov 2017. 119 sider, 250 kr.

"Da klinger i Muld Det gamle Guld" skrev Adam Oehlschläger i 1802 om Jerk Erik Lassens fund af det ene guldhorn, da hans spade traf det i jorden en dag i 1734. Nær samme oplevelse havde Simon Thøstesen i 1911, da han trak en guldhalskæde med dragehoveder i enderne ud af en klump muld, som sad på en harvetand efter, han havde pløjet en mark nær Sønder Hygum i Sønderjylland. Landsdelen var dengang under tysk herredømme, og da Simon var dansksindet, smuglede han kæden over Kongeågrænsen og videre til Nationalmusset, hvor den endnu er udstillet. Hvad Simon ikke vidste var, at han havde fundet det første guld fra Fæstedskatten, der var nedgravet efter år 950 og som senere skulle vise sig at være Danmarks største guldskat fra vikingetiden.

Nu om stunder foregår fundene af en guldskat ikke nødvendigvis så tilfældigt. Allerede 3 år inden fundet af de resterende dele af Fæstedskatten havde Museet på Sønderkov opråbt Sønderkov Hygum Sogn, som et sted med god mulighed for at gøre gode fund, da området i oldtiden havde været præget af stor velstand. Måske motiveret heraf gik amatørarkæologerne Marie Aagaard Larsen, Kristen Nedergaard Dreisøe og Poul Nørgaard Pedersen med det farverige navn "Team Rainbow Power" i sommeren 2016, væbnet med metaldetektorer ud på selvsamme mark, som Simon Thøstesen harvede godt hundrede år tidligere, og fandt den næste del af Fæstedskatten; seks guldarmlinge og én i sølv. Inden året var gået på hæld, kom arkæologerne væltende med gravemaskiner, skurvogne, målebånd og andet godt i søgen efter de sidste dele af skatten. Efter at have vendt 800 m³ jord stod arkæologerne nu med 1,5 kilo guld og mere end 130 gram sølv.

For at dokumentere Fæstedskatten har Museet på Sønderkov og Turbine udgivet en rigt illustreret bog på 119 sider om skatten, som er bygget op af de billeder, der er taget ifm. registreringen af skatten. Bogen har seks introducerende kapitler om dens tilblivelse, den historiske kontekst for fundet og selve fundet af Fæstedskatten. Herefter er 6 kapitler inddelt efter typerne af fund; armlingene, betalingsguld, perlerne, vedhæng med indbefattede sten, vedhæng og pragtspændet. Hvert kapitel indledes med et citat fra Biovulf, som omhandler guld eller skatte.

Bogens omslag og layout er der virkelig kælet for. Omslaget er sort, men bogryg og forside er præget med fund fra skatten. Hvert smykke får én hel side i bogen, hvor det er forstørret op, så selv nærværende

anmelder med et skrantende syn kan se alle detaljer. Flere af smykkerne er fotograferet inden jorden blev rensat af dem, hvilket øger læserens oplevelse af autencitet. Det er som om, de lige er hevet op af mulden og placeret på henholdsvis sort eller hvid baggrund. På den efterfølgende side er der en kort beskrivelse af smykkerne og her er virkelig fråset med pladsen. Det korte beskrivende tekststykke fylder 8,5x4cm, mens siden - nota bene – er cirka 30x25cm. Grafisk har det dog et flot udtryk. Ligeledes er ornamenterne enkelte steder tegnet op, så læserne lettere kan se, hvad de forestiller.

En dråbe malurt i bægeret er dog, at fundenes størrelse ikke er angivet i centimeter (undtaget side 79 og til dels side 108), men kun vægt. Som læser vil man gerne have en idé om, hvor store eksempelvis perlerne er i virkeligheden fremfor det opskalerede foto af dem. Herudover præsenterer bogen læseren for nogle meget spændende betragtninger, som måske kunne være fulgt bedre til dørs. Eksempelvis om det fugleformede vedhæng, hvis bedste parallel kendes fra en mønt slået i York omkring år 940. Men kan der gisnes om en sammenhæng udover vikingernes tilstedeværelse i byen på det tidspunkt? Er der en symbolik i fuglemotivet og kan vikingernes tværkulturelle bindinger til byen uddybes i den periode?

”Fæsteds-katten” er ikke en bog, som på et overordnet plan åbner din forståelse af vikingetiden. Den er heller ikke en bog, som in extenso er brugbar i gymnasieskolen. Bogen er at anse som et hyldestværk til Fæsteds-katten og kalder mest på dem, som har en interesse for skatten per se. Dog skal bemærkes, at det er dejligt at stå med en bog i hånden, hvor der virkelig er tænkt og kælet for layout som detaljer.

Lasse Taagård